

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ШВЕД АННА ЮРІЇВНА

УДК 343.32

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗЛОЧИНИ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ
КРАЇН: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.Ю. Швед

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович,

доктор юридичних наук, доктор теології,

професор, член-кореспондент НАПрН України,

заслужений діяч науки і техніки України

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Швед А.Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн: порівняльна характеристика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн, за результатами якого сформульовано обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення норми про відповідальність за посягання на конституційні засади національної безпеки.

Анексія Російською Федерацією Автономної Республіки Крим у 2014 році та агресія з її боку на Сході України призвели до загострення проблеми кримінально-правової охорони конституційних засад національної безпеки України.

Ефективна та повноцінна кримінально-правова охорона основ національної безпеки та конституційного ладу в Україні набуває особливої актуальності, оскільки покликана забезпечити суверенність держави Україна, а також передбачити руйнацію сучасної системи міжнародних відносин і міжнародно-правового фундаменту, оскільки національна безпека України як держави-члена ООН і ОБСЄ є важливою складовою стабільності міжнародного співтовариства.

Встановлено розуміння Скандинавії та змістовне наповнення словосполучення «Скандинавські країни». Зазначено, що у строго географічному розумінні Скандинавія означає Скандинавський півострів,

розташований між Атлантичним океаном і Балтійським морем. У цьому сенсі лише Норвегія та Швеція та найпівнічніша частина Фінляндії входять у поняття Скандинавія. Однак у більш загальному розумінні очевидно, що Данія також належить до Скандинавії, хоча півострів Ютландія є частиною європейського материка. Фінляндія є історією та культурою твердо північною країною. Так само, як Ісландія та Фарерські острови. Гренландія географічно розглядається як частина американського континенту, але також за допомогою історії та культури, насамперед, частиною Північного регіону.

З юридичної точки зору північні країни та території можна розділити на східно-скандинавську та західно-скандинавську групи; перший включає Фінляндію та Швецію (та Аландські острови), а другий - Данію, Ісландію, Норвегію (та Фарерські острови та Гренландію).

До 1809 р. Швеція та Фінляндія були однією з країн із централізованою урядовою структурою. Коли Фінляндія була відокремлена від Швеції в 1809 році і перейшла під владу Росії, їй було дозволено зберегти свою правову систему (яка повністю ідентична шведській). Фінляндії вдалося зберегти свою юридичну незалежність понад 100 років під владою російських царів (до 1918 р.), внаслідок чого традиція тісного юридичного співробітництва зі Швецією в основному зберігалася.

Крім того, сьогодні між Північними та Балтійськими країнами активно розвивається співпраця, не в останню чергу в питаннях ЄС. Такі міцні контакти мають глибинну історію. Естонія перебувала під владою Швеції з 1558 - 1721 рр. Більша частина Латвії (включаючи місто Ригу) приблизно з 1630 – 1721 також перебувала під владою шведів, але шведське законодавство в той час не було введено. У 1721 р. Естонія та шведська частина Латвії потрапили під владу Росії.

У першому розділі досліджено становлення та розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки України.

Обґрунтовано, що система злочинів проти конституційних засад національної безпеки трансформується у зв'язку з появою нових тенденцій розвитку європейських та світових спільнот.

Проаналізовано конституційні закони України та Скандинавських країн, а також зміни в таких нормативно-правових актах, що відбувалися в певні періоди посилення іредентистських настроїв в державах.

Доведено, що в сьогоденнішніх реаліях надзвичайно важливим є пошук правильного тлумачення та розуміння терміну «народовладдя», в який дотепер вкладається досить різноманітний зміст.

Встановлено, що генеза кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки бере свій початок ще за часів появи перших державних утворень. Ще починаючи з періоду литовсько-польського панування на територіях України, ці кримінальні правопорушення вважалися такими, що несуть найбільшу небезпеку для держави та суспільства. У кодифікованих актах минулих століть знаходимо часте ототожнення поняття посягання на державну цілісність та на життя та здоров'я монарха.

Скандинавські держави, як і Україна, сповідують цінності свободи самовизначення націй. Аналіз сучасних глобалізаційних тенденцій, у тому числі в Україні та Скандинавських країнах, вказує на наявність сепаратистських проявів у багатонаціональних державах Європи.

У другому розділі дослідження встановлено, що конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони є невід'ємним елементом системи національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони, проведено системний аналіз праць зарубіжних учених щодо поняття конституційного ладу.

Встановлено, що значення, в яких вживається термін конституційний лад в Основному Законі України, не дає підстав визначити його правову природу, встановити зміст вказаного поняття або ж визначити його складові елементи.

Встановлено, що поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки України, які є окремим видом серед злочинів проти основ національної безпеки України, включає: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110–2 КК України). Проаналізовано співвідношення таких понять, як «злочини проти конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм».

З'ясовано, що керуючись логікою понять, такі поняття є сумісними та знаходяться у відносинах підпорядкування. Обсяг поняття «злочини проти конституційних засад національної безпеки» ширше, ніж обсяг поняття «сепаратизм».

Для кримінальних кодексів Скандинавських країн спільним є виокремлення окремих злочинів проти конституційних засад національної безпеки в групу – злочини проти Конституції.

У третьому розділі роботи досліджено об'єктивні ознаки злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та скандинавських країн.

Дослідження кримінального законодавства про посягання на конституційні засади національної безпеки показало, що, не дивлячись на те, що у скандинавській кримінально-правовій доктрині об'єкт злочину не фігурує в якості необхідного елемента злочинного діяння (складу діяння), встановлення родового об'єкта є дуже важливим для визначення системи злочинів проти конституційних засад національної безпеки та проведення глибокого порівняльно-правового аналізу.

При цьому законодавець та вчені Скандинавських країн, так само, як і українські законодавець, науковці та практики, розмірковують над питаннями місця цих злочинів у системі Особливої частини кримінального закону. Видається необхідним на основі позитивного досвіду деяких Скандинавських країн привести законодавство про кримінальну відповідальність України до більш чіткої логічної конструкції, яка буде відповідати положенням Основного Закону України в якій буде відображено захист соціальних цінностей в послідовній ієрархії: особа – суспільство – держава.

У більшості кримінальних кодексів Скандинавських країн вказується на насильницький спосіб вчинення таких злочинів. За своєю юридичною конструкцією склади злочинів такого виду є формальними складами.

На підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано наступні зміни до КК України: з огляду на неоднаковий розгляд законодавцем питання щодо способу вчинення дій, передбачених у статтях 109 та 110 КК України, необхідно зазначити в статті 110 КК України спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою цієї статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій.

Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки». В такому разі під тяжкими наслідками можна розуміти ті реалії, з якими довелося стикнутися нашій державі, у вигляді: тимчасової окупації (захоплення) території України або її частини, примусової анексії певних територій, приведення території України в непридатний для життєдіяльності стан тощо.

Видається доцільним запозичення досвіду деяких Скандинавських країн щодо криміналізації нарівні з посяганнями на державного чи громадського діяча також посягань, вчинених щодо членів їх сімей, якщо такі посягання вчинені у зв'язку з державною чи громадською діяльністю відповідних осіб.

У четвертому розділі роботи проаналізовано суб'єктивні ознаки злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та скандинавських країн.

Суб'єктами злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбаченими ст. 112 КК України, можуть бути особи, які на момент вчинення злочину досягли 14-річного віку). Вік не є однаковим за законодавством України та Скандинавських країн. Так, відповідно до ст. 14 КК Ісландії, жодна особа не може бути покарана за кримінальне правопорушення, вчинене у віці молодше 15 років. Така сама гранична межа закріплена й у ст. 6 гл. 1 КК Швеції.

Суб'єкт злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн, як правило, є загальним 10 (ст. 98, ч. 1 ст. 100 КК Данії, ст. 62 КК Естонії, ч. 1 ст. 412–1 КК Швеції, ст. 109, ст. 110, ст. 110–2, ст. 122 КК України, ст. 111 КК Норвегії). Разом з тим, у деяких Скандинавських країнах суб'єкт є спеціальним: «особа, яка наділена публічною владою» (ч. 2 ст. 412–1 КК Швеції), (ст. 112 КК Норвегії). Так, відповідно до пункту «в» ст. 112 КК Норвегії суб'єктом кваліфікованого виду порушення автономії та миру Норвегії може бути лише спеціальний суб'єкт – «член уряду, Парламенту, Верховного суду або військового керівництва».

Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ безпеки держави, в більшості випадків, характеризується умисною формою вини, при цьому вид умислу, як правило, прямий. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 109 КК України, виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – насильницька зміна або повалення конституційного ладу та/або мета – захоплення державної влади.

Мета «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за

яких унеможлиблюється реалізація повновладдя українського народу, суверенітету держави, демократизму, республіканської форми правління. Мета «захоплення державної влади» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація влади, яка є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки.

Висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, можуть бути використані у правотворчій діяльності – при вдосконаленні норм, які передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки; науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн; правозастосовній діяльності – при вирішенні проблем кваліфікації злочинів проти конституційних засад національної безпеки; навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», спецкурсів, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти конституційних засад національної безпеки тощо.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, злочин, конституційні засади, національна безпека, порівняльно-правове дослідження.

SUMMARY

Sved A.Yu. Crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries: a comparative description. - Manuscript.

The dissertation on competition of the scientific candidate of legal sciences on a specialty 12.00.08 - criminal law and criminology; criminal executive law. - National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2021.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the criminal-legal characteristics of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries, based on which substantiated proposals are formulated to improve the rule of liability for encroachment on constitutional principles of national security.

The annexation by the Russian Federation of the Autonomous Republic of Crimea in 2014 and its aggression in eastern Ukraine have exacerbated the problem of criminal law protection of the constitutional principles of national security of Ukraine.

Effective and full-fledged criminal protection of the foundations of national security and the constitutional order in Ukraine becomes especially relevant, as it is designed to ensure the sovereignty of Ukraine, as well as to destroy the modern system of international relations and international legal foundation, as national security of Ukraine is an important component of the stability of the international community.

The understanding of Scandinavia and the content of the phrase «Scandinavian countries» are established. It is noted that in a strictly geographical sense, Scandinavia means the Scandinavian Peninsula, located between the Atlantic Ocean and the Baltic Sea. In this sense, only Norway and Sweden and the northernmost part of Finland are part of Scandinavia. However, in a more general sense, it is clear that Denmark also belongs to Scandinavia, although the Jutland peninsula is part of the European mainland. Finland is a history and culture of a firmly northern country. Just like Iceland and the Faroe Islands. Greenland is geographically seen as part of the American continent, but also through history and culture, primarily as part of the Northern Region.

From a legal point of view, the northern countries and territories can be divided into East Scandinavian and West Scandinavian groups; the first includes Finland and Sweden (and the Åland Islands), and the second includes Denmark, Iceland, Norway (and the Faroe Islands and Greenland).

Until 1809, Sweden and Finland were one of the countries with a centralized government structure. When Finland was separated from Sweden in 1809 and came under Russian rule, it was allowed to maintain its legal system (which is completely identical to the Swedish one). Finland managed to maintain its legal independence for more than 100 years under the rule of Russian tsars (until 1918), as a result of which the tradition of close legal cooperation with Sweden was largely preserved.

In addition, cooperation between the Nordic and Baltic countries is actively developing today, not least on EU issues. Such strong contacts have a deep history. Estonia was under Swedish rule from 1558 to 1721. Most of Latvia (including the city of Riga) was also under Swedish rule from about 1630 to 1721, but Swedish law was not introduced at the time. In 1721, Estonia and the Swedish part of Latvia came under Russian rule.

The first section examines the formation and development of legislation on criminal liability for crimes against the constitutional principles of national security of Ukraine.

It is substantiated that the system of crimes against the constitutional principles of national security is being transformed in connection with the emergence of new trends in the development of European and world communities.

The constitutional laws of Ukraine and the Scandinavian countries are analyzed, as well as changes in such normative-legal acts that took place in certain periods of strengthening of irredentist sentiments in the states.

It is proved that in today's realities it is extremely important to find the correct interpretation and understanding of the term «democracy», which still has a very diverse meaning.

It is established that the genesis of criminal liability for crimes against the foundations of national security dates back to the time of the first state formations. Ever since the period of Lithuanian-Polish rule in the territories of Ukraine, these criminal offenses have been considered to pose the greatest danger to the state and society. In the codified acts of past centuries, we find a frequent identification of the notion of encroachment on the integrity of the state and on the life and health of the monarch.

The Scandinavian states, like Ukraine, profess the values of freedom of self-determination of nations. Analysis of current globalization trends, including in Ukraine and the Scandinavian countries, indicates the presence of separatist manifestations in the multinational states of Europe.

In the second section of the study it is established that the constitutional order as an object of criminal law protection is an integral element of the national security system as an object of criminal law systematic analysis of the works of foreign scholars on the concept of constitutional order.

It is established that the meanings in which the term constitutional order is used in the Basic Law of Ukraine do not give grounds to determine its legal nature, to establish the meaning of this concept or to determine its constituent elements.

It is established that the concept of crimes against the constitutional principles of national security of Ukraine, which are a separate type among crimes against the foundations of national security of Ukraine, includes: actions aimed at forcible change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power (Article 109 of the Criminal Code); encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code of Ukraine); encroachment on the life of a statesman or public figure (Article 112 of the Criminal Code of Ukraine); financing of actions committed for the purpose of forcible change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power, change of borders of the territory or state border of Ukraine (Articles 110-2 of the Criminal Code of Ukraine). The

correlation of such concepts as «crimes against the constitutional principles of national security» and «separatism» is analyzed.

It was found that guided by the logic of concepts, such concepts are compatible and are in a relationship of subordination. The scope of the concept of «crimes against the constitutional principles of national security» is broader than the scope of the concept of «separatism».

Common to the criminal codes of the Scandinavian countries is the separation of individual crimes against the constitutional principles of national security into a group - crimes against the Constitution.

The third section examines the objective features of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries.

A study of criminal law on encroachment on the constitutional principles of national security showed that, despite the fact that in the Scandinavian criminal law doctrine the object of the crime does not appear as a necessary element of a criminal act (composition of the act), the establishment of a generic object is very important for determining the system of crimes against the constitutional principles of national security and conducting an in-depth comparative legal analysis.

At the same time, the legislator and scientists of the Scandinavian countries, as well as Ukrainian legislators, scientists and practitioners, reflect on the place of these crimes in the system of the Special Part of the Criminal Code. It seems necessary on the basis of the positive experience of some Scandinavian countries to bring the legislation on criminal liability of Ukraine to a clearer logical construction, which will comply with the provisions of the Basic Law of Ukraine which will reflect the protection of social values in a consistent hierarchy: person - society - state.

Most criminal codes in the Scandinavian countries indicate a violent way of committing such crimes. According to their legal structure, corpus delicti of this type are formal corpus delicti.

Based on the positive experience of the Scandinavian countries, the following amendments to the Criminal Code of Ukraine have been proposed: for which is provided by part one of this article, and to establish more severe punishment in case of application by the subject of a crime of violent actions.

It is proposed to supplement Part 3 of Art. 110 of the Criminal Code of Ukraine by provisions on «actions that led to the loss of the entire territory of Ukraine or any part of it, or deprivation of rights to these territories, or other serious consequences.» In this case, the serious consequences can be understood as the realities that our state had to face, in the form of: temporary occupation (capture) of the territory of Ukraine or its part, forced annexation of certain territories, bringing the territory of Ukraine unfit for life, and so on.

It seems appropriate to borrow the experience of some Scandinavian countries in criminalizing, in addition to assaults on statesmen or public figures, assaults on members of their families, if such encroachments are committed in connection with the state or public activities of the persons concerned.

The fourth section analyzes the subjective features of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries.

The subjects of crimes against the constitutional foundations of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries may be natural convicted persons who have reached the age of 16 by the time of the crime (subjects of crimes under Article 112 of the Criminal Code of Ukraine may be persons who at the time of the crime reached 14 years of age). Age is not the same under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries. Yes, in accordance with Art. 14 of the Criminal Code of Iceland, no person can be punished for a criminal offense committed under the age of 15 years. The same limit is fixed in Art. 6 Chapter 1 of the Criminal Code of Sweden.

The subject of crimes against the constitutional principles of national security under the law systematic analysis of the works of foreign scholars on the concept of constitutional order is established

It is established that the meanings in which the term constitutional order is used in the Basic Law of Ukraine do not give grounds to determine its legal nature, to establish the meaning of this concept or to determine its constituent elements.

It is highlighted that the concept of crimes against the constitutional principles of national security of Ukraine, which are a separate type among crimes against the foundations of national security of Ukraine, includes: actions aimed at forcible change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power (Article 109 of the Criminal Code); encroachment on the territorial integrity and inviolability of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code of Ukraine); encroachment on the life of a statesman or public figure (Article 112 of the Criminal Code of Ukraine); financing of actions committed for the purpose of forcible change or overthrow of the constitutional order or seizure of state power, change of borders of the territory or state border of Ukraine (Articles 110-2 of the Criminal Code of Ukraine). The correlation of such concepts as «crimes against the constitutional principles of national security» and «separatism» is analyzed.

It was found that guided by the logic of concepts, such concepts are compatible and are in a relationship of subordination. The scope of the concept of «crimes against the constitutional principles of national security» is broader than the scope of the concept of «separatism».

Common to the criminal codes of the Scandinavian countries is the separation of individual crimes against the constitutional principles of national security into a group - crimes against the Constitution.

The third section examines the objective features of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries.

A study of criminal law on encroachment on the constitutional principles of national security showed that, despite the fact that in the Scandinavian criminal law doctrine the object of the crime does not appear as a necessary element of a criminal act (composition of the act), the establishment of a generic object is very important for determining the system of crimes against the constitutional principles of national security and conducting an in-depth comparative legal analysis.

At the same time, the legislator and scientists of the Scandinavian countries, as well as Ukrainian legislators, scientists and practitioners, reflect on the place of these crimes in the system of the Special Part of the Criminal Code. It seems necessary on the basis of the positive experience of some Scandinavian countries to bring the legislation on criminal liability of Ukraine to a clearer logical construction, which will comply with the provisions of the Basic Law of Ukraine which will reflect the protection of social values in a consistent hierarchy: person - society - state.

Most criminal codes in the Scandinavian countries indicate a violent way of committing such crimes. According to their legal structure, corpus delicti of this type are formal corpus delicti.

Based on the positive experience of the Scandinavian countries, the following amendments to the Criminal Code of Ukraine have been proposed: for which is provided by part one of this article, and to establish more severe punishment in case of application by the subject of a crime of violent actions.

It is proposed to supplement Part 3 of Art. 110 of the Criminal Code of Ukraine by provisions on «actions that led to the loss of the entire territory of Ukraine or any part of it, or deprivation of rights to these territories, or other serious consequences.» In this case, the serious consequences can be understood as the realities that our state had to face, in the form of: temporary occupation (capture) of the territory of Ukraine or its part, forced annexation of certain territories, bringing the territory of Ukraine unfit for life, and so on.

It seems appropriate to borrow the experience of some Scandinavian countries in criminalizing, in addition to assaults on statesmen or public figures, assaults on

members of their families, if such encroachments are committed in connection with the state or public activities of the persons concerned.

The fourth section analyzes the subjective features of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries.

The subjects of crimes against the constitutional foundations of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries may be natural convicted persons who have reached the age of 16 by the time of the crime (subjects of crimes under Article 112 of the Criminal Code of Ukraine may be persons who at the time of the crime reached 14 years of age). Age is not the same under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries. Yes, in accordance with Art. 14 of the Criminal Code of Iceland, no person can be punished for a criminal offense committed under the age of 15 years. The same limit is fixed in Art. 6 ch. 1 of the Criminal Code of Sweden.

The subject of crimes against the constitutional principles of national security under the law Ukraine and the Scandinavian countries, as a rule, are common 10 (Article 98, Part 1 of Article 100 of the Criminal Code of Denmark, Article 62 of the Criminal Code of Estonia, Part 1 of Article 412-1 of the Criminal Code of Sweden, Article 109, Article 110 , Articles 110–2, Article 122 of the Criminal Code of Ukraine, Article 111 of the Criminal Code of Norway). However, in some Scandinavian countries, the subject is special: «a person endowed with public authority» (Part 2 of Articles 412-1 of the Criminal Code of Sweden), (Article 112 of the Criminal Code of Norway). Thus, in accordance with paragraph «c» of Art. 112 of the Norwegian Criminal Code, the subject of a qualified violation of the autonomy and peace of Norway can only be a special entity - «a member of the government, Parliament, the Supreme Court or the military leadership.»

The subjective side of crimes against the constitutional foundations of state security, in most cases, is characterized by an intentional form of guilt, and the type of intent is usually direct. Mandatory features of the subjective side of the crimes

under Art. 109 of the Criminal Code of Ukraine, guilt - in intentional form and a special purpose - forcible change or overthrow of the constitutional order and /or the purpose - the seizure of state power.

The purpose of «forcible change or overthrow of the constitutional order» is the occurrence of such changes in the social order to the detriment of national security, which makes it impossible to realize the sovereignty of the Ukrainian people, state sovereignty, democracy, republican form of government. The purpose of «seizure of state power» is the occurrence of such changes in the social order to the detriment of national security, which makes it impossible to exercise power, which is the leader and leader of the people's will to implement the Constitution of Ukraine, current legislation and welfare, protection of human life and health, honor and dignity, inviolability and security.

The conclusions and proposals formulated in the work can be used in law-making activities - in improving the rules that provide for liability for crimes against the foundations of national security; research activities - for further development of theoretical and applied problems of criminal law characterization of crimes against the constitutional principles of national security under the laws of Ukraine and the Scandinavian countries; law enforcement activities - in solving problems of qualification of crimes against the constitutional principles of national security; educational process - in the teaching of disciplines «Criminal Law», «Criminal Law of Foreign Countries», «Actual problems of application of criminal law», special courses on criminal liability for crimes against the constitutional principles of national security, etc.

Key words: criminal law, criminal offense, crime, constitutional principles, national security, comparative legal research.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Швед А.Ю. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. №23. С. 98–108.
2. Швед А.Ю. Кримінально-правовий захист територіальної цілісності та недоторканності держави як складова частина конституційного ладу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 102–107.
3. Shved A. Yu. Crimes against the constitutional principles of the national security under the legislation of Ukraine and the Scandinavian countries. *Znanstvena Misel*. 2021. №55. С. 21–24.
4. Shved A.Yu. To the questions of the crimes against national security under the legislation of the Scandinavian countries and Ukraine. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №2. С. 53–62.
5. Швед А.Ю. Основи конституційного ладу в Стратегії національної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. №6. С. 176–179.
6. Швед А.Ю. Правова охорона основ конституційного ладу. *European Reforms Bulletin*. 2020. №4. С. 102–107.
7. Швед А.Ю. Реалізація принципу верховенства права та кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина за законодавством України. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 119–123.
8. Швед А.Ю. Суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 121–124.

9. Швед А.Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Норвегії. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 05 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 241–243.

10. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Конституційні засади кримінального права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 52–56.

11. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційного ладу в умовах глобалізації. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 73–76.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
 РОЗДІЛ 1 РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	11
1.1. Генезис кримінального законодавства про злочини проти конституційних засад національної безпеки України.....	11
1.2. Формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації.....	27
 РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....	47
2.1. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони.....	47
2.2. Питання визначення злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн .	69
 РОЗДІЛ 3 ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....	90
3.1. Характеристика об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн .	90
3.2. Характеристика ознак об'єктивної сторони злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки за законодавством України та Скандинавських країн	112

РОЗДІЛ 4 СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН.....	138
---	-----

4.1. Суб'єкт злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн	138
--	-----

4.2. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн.....	151
---	-----

ВИСНОВКИ	162
----------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	166
---------------------------------	-----

ДОДАТКИ	197
---------------	-----

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасних умовах розвитку України як правової держави, враховуючи євроінтеграційний вектор зовнішньої політики України, особливої актуальності набувають питання вдосконалення українського законодавства з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Загострення проблеми забезпечення миру та безпеки в світі та в Україні вимагає посиленої уваги до проблем кримінально-правової охорони конституційних засад національної безпеки України. Відповідно до положень Декларації ООН «Про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про охорону їх незалежності і суверенітету», гарантування самовизначення народів і націй та їх незалежності обумовлюється повним дотриманням основних прав людини та її свобод.

У зв'язку з цим ефективна і повноцінна кримінально-правова охорона основ національної безпеки та конституційного ладу в Україні набуває особливої актуальності, оскільки покликана забезпечити суверенність держави Україна як держави-члена ООН і ОБСЄ, що виступає важливою складовою стабільності міжнародного співтовариства. Звернення у порівняльно правовому плані до кримінального законодавства Скандинавських країн обґрунтовується якістю законодавства, що охороняє конституційні засади національної безпеки, рівнем наукових досліджень, сталою практикою, які є у цих країнах.

Слід відзначити, що існують наукові праці, в яких висвітлюються питання кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України, в тому числі і в порівняльному аспекті. Цю проблематику в українській кримінально-правовій науці досліджували: П.П. Андрушко, Ю.М. Баулін, Ю.М. Борисов, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, А.А. Музика, В.О. Навроцький, Б.М. Одайник, А.М. Соловйова, О.С. Сотула, Є.Л. Стрельцов, С.С. Яценко та інші відомі вчені. Серед зарубіжних учених, які вивчали питання кримінально-

правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством Скандинавських країн, можна виділити: О. Мартишева, Петреска Жакліна, Т. Живанович, В. Маковські та ін. Праці зазначених авторів становлять вагомий внесок в українську та зарубіжну кримінально-правову науку, проте залишається низка складних питань, особливо в сучасних умовах, які потребують ґрунтовного дослідження.

Зазначене вище зумовлює актуальність і своєчасність проведення порівняльно-правового дослідження кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн задля вирішення існуючих проблем кримінально-правової охорони конституційного ладу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане в межах науково-дослідних робіт ВНЗ «Національна академія управління» на 2014–2019 рр. на тему «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593). Дослідження спрямоване на реалізацію положень Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ухваленої Законом України від 18 березня 2004 р., Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затвердженого Указом Президента України від 12 січня 2011 р., Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка науково-теоретичних засад кримінально-правової порівняльної характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн.

Для досягнення цієї мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

дослідити генезис кримінального законодавства про злочини проти конституційних засад національної безпеки України;

розглянути формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації;

проаналізувати конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони;

з'ясувати питання визначення злочинів проти конституційних засад національної безпеки держави за законодавством України та Скандинавських країн;

розглянути ознаки об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки держави за законодавством України та Скандинавських країн;

проаналізувати ознаки об'єктивної сторони злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн;

дослідити суб'єкт злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн; розглянути суб'єктивну сторону злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо відповідальності за злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн.

Предмет дослідження – порівняльна характеристика злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та скандинавських країн. Методи дослідження. Методи дослідження були обрані з урахуванням мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. Методологічною основою є діалектичний метод як загальний метод пізнання, що використовувався при розгляді питань об'єкта злочинів проти конституційних

засад національної безпеки держави за законодавством України та Скандинавських країн, аналізі ознак об'єктивної сторони злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн (розділи 1–4). З урахуванням специфіки теми, мети і завдань дослідження застосовувався порівняльно-правовий метод при порівнянні положень законодавства України щодо злочинів проти конституційних засад національної безпеки з відповідними положеннями кримінального законодавства Скандинавських країн. За допомогою історико-правового методу досліджено історію розвитку кримінального законодавства щодо злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн (підрозділ 1.1). За допомогою юридичного (догматичного) методу та методу системного аналізу розглянуто об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики за період із 2013 р. до 2020 р., зокрема, дані МВС України щодо стану та структури злочинності, Генеральної прокуратури України щодо єдиного звіту про злочини, вчинені у державі; результати вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (710 електронних копій обвинувальних вироків щодо даного злочину, що в цілому представляють всі області України, м. Київ та м. Севастополь); опублікованої слідчої, прокурорської та судової практики. Також були використані статистичні звіти та огляди судової практики Верховного Суду України, вищих судів низки Скандинавських країн (243 електронні копії рішень), результати проведеного протягом 2013–2020 рр. анкетування 100 практичних працівників правозастосовних і правозахисних інституцій України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше комплексно досліджено теоретико-правові та науково-прикладні проблеми щодо злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн у порівняльному аспекті. У дисертації сформульовано низку положень, нових у концептуальному плані та важливих в теоретичному та прикладному значеннях:

уперше:

з урахуванням позитивного досвіду Скандинавських країн розроблено поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки України; на підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано доповнити ст. 112 КК України після слів «керівника політичної партії» словами «або щодо членів їх сімей у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю»;

на підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано внести такі зміни до КК України: в статті 110 КК України зазначити спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою вказаної статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій;

доповнити ч. 3 ст. 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки»;

вдосконалено:

підходи до систематизації доктринальних положень різних Скандинавських країн щодо норм про кримінальну відповідальність за посягання на конституційні засади національної безпеки;

позиції щодо історичного розвитку правових норм, що відбувалися в певні періоди посилення іредентистських настроїв у державах, зокрема, тенденції до сепарації певних територій;

дістали подальшого розвитку:

наукові позиції щодо співвідношення понять «конституційний лад» та «національна безпека», «посягання на конституційні засади національної безпеки» та «сепаратизм», наведено додаткові аргументи до розмежування таких понять на формально-логічному рівні;

наукові підходи щодо розуміння конституційного ладу як об'єкта кримінально-правової охорони.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, можуть бути використані

у правотворчій діяльності – при вдосконаленні норм, які передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки;

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн;

правозастосовній діяльності – при вирішенні проблем кваліфікації злочинів проти конституційних засад національної безпеки;

навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», спецкурсів, присвячених проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти конституційних засад національної безпеки тощо.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані під час обговорення дисертації та окремих її розділів на засіданнях кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління». Основні положення, теоретичні та практичні висновки дисертаційної роботи викладено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації» (м. Одеса, 26 жовтня 2018 року); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини

в Україні» (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р.); «Конституційні засади кримінального права України» (м. Київ, 22 грудня 2020 р.); «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.); «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 11 наукових публікаціях, з яких чотири статті опубліковані у фахових юридичних виданнях, перелік яких затверджено МОН України, дві статті – у зарубіжних періодичних виданнях юридичного напрямку, 5 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, 4 розділів, що включають 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (298 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з них основний текст – 165 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Генезис кримінального законодавства про злочини проти конституційних засад національної безпеки України

Для глибокого аналізу злочинів проти конституційних засад національної безпеки, необхідно зупинитися на питаннях розвитку кримінального законодавства про злочини проти конституційних засад національної безпеки в Україні. Генезис злочинів проти держави можна прослідкувати з часів появи самої держави. Високий ступінь суспільної небезпеки таких кримінальних правопорушень з давніх часів породжував суворе переслідування таких дій та жорсткі міри покарання за їх вчинення.

Генезис кримінального законодавства про злочини проти конституційних засад національної безпеки напряду пов'язаний з тим, що за свою багатовікову історію український народ подолав досить тривалий шлях від самовизначення до державотворення вільної та незалежної країни. Багато поколінь визначних діячів та науковців давали життя ідеям нації, які були спрямовані на створення громадянського суспільства та заснування правової держави, устрій якої міг би забезпечити збереження самобутнього соціуму в якому оберігається достоїнство, свобода та природне право кожної окремої людини, прагнення до мирного співіснування з іншими народами та спільнотами. Подолавши тоталітаризм та повернувшись до принципів парламентаризму через своєрідний «фільтр» демократичного оновлення з рештою, український народ, отримав, омріяну та жадану національну державність в її теперішньому усталеному вигляді.

Кожне історико-правове дослідження неможливе без наявності періодизації тих подій, що призвели до появи, трансформації та формування кримінально-правової охорони певного інституту. Для нашого дослідження принципово важливим є дотримання усталеної у науковій літературі періодизації історії Української державності, адже кримінально-правова охорона конституційних засад національної безпеки держави нерозривно пов'язана з розвитком держави Україна. Так, С.Ю. Чапчиков зазначив, що на першому етапі (X - XI ст.) відбувається первісне закріплення правового регулювання національної безпеки, основ його подальшого розвитку. Другий етап (початок XII по початок XVI століття) характеризується як період багатонаціональної суверенної держави, що супроводжувався численними війнами і зовнішніми військовими конфліктами. Третій етап (кінець XVII - середина XIX ст.) включає в себе заходи щодо подальшого правового забезпечення національної безпеки вже за окремими напрямками (охорона державної таємниці, контрольні заходи і т.ін.). Четвертий етап еволюції правового регулювання національної безпеки (середина XIX - початок XX ст.) був обумовлений проведеними в країні масштабними реформами (1861-1864, 1870 рр.) і наростаючим революційним рухом. П'ятий етап (радянський період) ідеологічно базувався на положеннях теорії соціалістичної революції, відповідно до яких основна загроза для першої в світі соціалістичної держави полягала в капіталістичному оточенні. На конституційному рівні отримали правове закріплення питання державної безпеки. З розпадом СРСР почався шостий (сучасний) етап правового регулювання національної безпеки, ознаменований прийняттям в 1992 році Закону про безпеку, де вперше на законодавчому рівні було дано поняття безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [194].

На українських землях, першим кодифікованим актом, що містив норми щодо кримінально-правової охорони конституційних засад та національної

безпеки держави була Руська Правда. Так, О.І. Єна зазначив, що складний етап розвитку держави, що супроводжувався функціонуванням Руської правди, на думку окремих вчених отримав певні чіткі риси, щодо правової охорони національної безпеки, а саме:

- нормативна регламентація окремих складів злочинів фактично означала спробу законотворця того часу сформулювати основні загрози державній (національній) безпеці;
- безпека розглядалася на внутрішньодержавному та міжнародному рівні (що закладало підвалини виділення внутрішньої та зовнішньої безпеки);
- закріплювалися первинні механізми із забезпечення національної безпеки, в тому числі і шляхом співробітництва в цьому питанні і з іншими державами [47; 48].

Наступним, більш значущим етапом для розбудови кримінально-правової охорони конституційних засад національної безпеки держави є період панування литовсько-польського права на українських землях.

У Статутах Великого Князівства Литовського сформувалося поняття державних злочинів. У Статуті 1566 року коло державних злочинів було розширене. До вже вказаного у попередньому Статуті були додані: образа маєстату господарському, державна зрада, образа великого Князя, порушення його майнових прав, заволодіння державним майном, каліцтво посадових осіб, які знаходяться на великокнязівській службі [49]. Слід зауважити, що ці склади злочинів перелічені на початку Статуту, у розділі, який має назву «Про персону ...». Як вказують П. Музиченко і С. Ковальова, це свідчить про те, що ставлення до державних злочинів, як до злочинів проти особи великого князя, ще не подолане [170, с. 432].

Покараннями, які встановлювалися для державних злочинців, були смертна кара, ув'язнення, конфіскація майна, позбавлення шляхетського стану, штрафи. Змінилася мета покарання: на перший план виступило залякування (кара). Це свідчить про формування в литовсько-руському праві уявлення про

загальну превенцію. Були сформульовані прогресивні для того часу принципи накладання покарання. Однак інститут покарання ніс певні відбитки середньовічних суспільних відносин [49].

Кожен етап, що проходила українська держава на шляху до незалежності, безсумнівно, позначався на українській правовій традиції. Крім того, один етап формування був пов'язаний з іншим, насамперед за рахунок привнесення певних інститутів, норм, визначень з одного нормативно-правового акту до іншого. Так, наприклад, як справедливо зазначає, В.К. Козланюк, у тексті «Прав за якими судиться малоросійський народ» є чимало посилань на Литовський Статут і магдебурзьке право. Варто зазначити, що своєрідною особливістю кодифікаційної роботи є те, що під час створення кодексу його автори вносили правки й доповнення до положень з вищевказаних джерел, перш ніж вносити їх до тексту закону. Під час створення кодексу комісія, без сумніву, мала брати до уваги особливості українського звичаєвого права. Тому можна припустити, що в роботі кодифікаційна комісія керувалися саме звичаєвим правом на користь українського народу [21].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» вже містили більш розгалужену систему злочинів, у тому числі і щодо основ національної безпеки. Так, Артикул 2 глави 3 «Прав...» «О высочайшей чести и власти монаршеской» має назву «О преступникахъ противъ маестата государева» та містить 8 пунктів, які деталізують його положення, а саме встановлюють кримінальну відповідальність за злочини, які посягають безпосередньо на життя та здоров'я короля, а також взагалі впливають на державну безпеку [66].

На увагу також заслуговує шостий пункт другого артикулу під назвою «Казнь согласующихъ и пособствующихъ непріятелю». Даний пункт регламентує покарання осіб, які вчиняють певні дії, направлені на підрив державної влади або нанесення шкоди державі та государю шляхом перемовин із неприятелем або ворогом, передачу йому певних відомостей, що становлять державну таємницю, постачання йому зброї або грошових коштів та ін. [66]).

Цікаво, що відповідальність за цей злочин не змінюється в залежності від способу та часу вчинення відповідних дій та в залежності від того, вчинені вони були таємно або відкрито («...и какимъ ни-будь тайнимъ или явнымъ образомъ...» [66]).

Важливим для розвитку кримінального законодавства щодо кримінальних правопорушень проти конституційних основ національної безпеки стало Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. Так, відповідно до ст. 271 навіть за замисел змінити владу у всій державі чи його окремих частинах, форму правління чи передбачений законом порядок спадкування престолу наставала кримінальна відповідальність. Саме лише готування до вчинення такого злочину вже вважалось закінченим злочином. Винними вважались не тільки особи, які керували організацією змови, а й ті, які брали в ній участь, надавали допомогу у будь-якій формі чи не донесли про таку змову. Крім того, у ст. 272 містився перелік обставин, які пом'якшують покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 271 Уложення [62].

Наступним етапом становлення української державності став радянський період, підчас якого злочини проти держави стали чи не найважливішим розділом КК, оскільки охороняли основну цінність радянської держави того часу – саму державу.

Поняття «державні злочини» було відновлено в першому радянському Кримінальному кодексі – КК РРФСР 1922 р. Воно охоплювало два його різновиди: «контрреволюційні злочини» і злочини проти народного управління [116, с. 300]. Ці положення слід віднести і до КК УРСР 1922 р., де визначалося, що злочинною є «будь-яка дія, спрямована на повалення завоювань пролетарською революцією влади робітничо-селянських Рад і існуючого на основі Конституції РСФСР робітничо-Селянського Уряду, а також дії в спрямуванні допомоги тій частині міжнародної буржуазії, яка не визнає рівноправності комуністичної системи, що приходить на заміну капіталізму і

намагається її повалення шляхом контрреформації або блокади, шпіонажу, фінансування преси і тому подібними засобами» [116, с. 300-301].

Однією з найдавніших та цінних документальних пам'яток, якою було втілено ідеї народу в прагненні до самостійності та незалежності, та яка дала початок українському конституціоналізму, є підписані 05 квітня 1710 року в м. Бендери «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького» [41], які пізніше дістали назву Конституції Пилипа Орлика, яка стала однією з перших конституцій Європи. Даний документ складався з преамбули та шістнадцяти параграфів та однією з основних цілей якого передбачалося здійснити відокремлення України в політичній та церковній площині від Росії.

1895 року світ побачила праця видатного українського публіциста та політичного діяча Юліана Бачинського «Україна irredenta» (Україна незалежна) в якій автор обґрунтував неминучу політичну самостійність української держави, та визначив незалежність, як «кращу будучність» [118]. Вказана праця мала суттєвий вплив на становлення думки щодо державної самостійності.

В подальшому прагнення народу до самобутності, знайшли своє відображення в проголошеному 11 (24) січня 1918 року Четвертому Універсалі Української Центральної Ради [86], відповідно до якого, Українська Народна Республіка стала самостійною, незалежною, вільною та суверенною державою. В новітній історії України перші принципи організації суверенної держави було закріплено в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [35], а 1 грудня 1991 року волею Українського народу, яка була виражена на загальнонаціональному референдумі, було підтримано Акт проголошення незалежності України [35], що на думку деяких вчених, є датою істинного становлення України, як суверенної держави.

Після досягнення такої бажаної і вистражданої незалежності 28 червня 1996 року Верховною Радою України було прийнято Конституцію України. Варто звернути увагу на той факт, що власну конституцію Україна прийняла пізніше інших республік колишнього СРСР, отримавши за рахунок цього

безцінну можливість врахувати досвід конституційного розвитку багатьох країн, так однією з перших на пострадянському просторі, було прийнято Конституцію Республіки Узбекистан — 08 грудня 1991 року, 15 лютого 1992 року було прийнято Конституцію Латвійської Республіки, Конституцію Туркменістану — 18 травня 1992 року, Конституцію (Основний Закон) Естонської Республіки — 28 червня 1992 року, Конституцію Литовської Республіки — 25 жовтня 1992 року, Конституцію Киргизької Республіки — 5 травня 1993 року, Конституцію Російської Федерації — 12 грудня 1993 року, Конституцію Республіки Молдова — 29 липня 1994 року, Конституцію Республіки Таджикистан — 06 листопада 1994 року, Конституцію Республіки Вірменія — 05 липня 1995 року, Конституцію Грузії — 24 серпня 1995 року, Конституцію Республіки Казахстан — 30 серпня 1995 року, Конституцію Азербайджанської республіки — 12 листопада 1995 року.

З прийняттям Конституції України в 1996 році було закладено основоположні політико-правові принципи конституційного ладу, головні вектори розвитку суспільства та держави.

Друга половина двадцятого сторіччя відзначається поглибленням інтеграційних процесів, значними політичними трансформаціями, зокрема, появою на світовій арені нових самостійно визначених держав, лібералізація пострадянських країн, тощо.

Глобальні геополітичні перетворення не оминули і Україну, що ознаменовано докорінними змінами в політичній системі, максимально можливому дистанціюванні від суспільно-політичної системи тоталітарного соціалізму при здійсненні державного управління. Вказані події були відображені в радикальній зміні конституційного ладу новоствореної держави. В першу чергу, Декларацією про державний суверенітет України було встановлено основоположні принципи організації та діяльності Української республіки, варто зазначити, що Україна, однією із перших країн пострадянського простору прийняла Декларацію, що в подальшому дало

початок для якісних змін в країні. Згодом Актом проголошення незалежності України закріплено загальні засади державного та суспільного ладу України.

1996 рік для України був ознаменований тим, що з прийняттям Основного закону держави — Конституції України, зокрема, в Розділі І «Загальні засади», було закладено основні політико-правові принципи конституційного ладу, головні вектори розвитку суспільства та держави і надалі знайшло своє відображення в правотворчій та правозастосовній діяльності. До тепер текст Основного Закону України неодноразово зазнавав змін в тому числі й положення щодо основ конституційного ладу. Так в 2004 році в Україні було запроваджено парламентсько-президентську форму правління та запроваджено пропорційну виборчу систему при формуванні парламенту та при проведенні окремих видів місцевих виборів. Рішенням Конституційного суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 [6] визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 08 грудня 2004 року №2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття, таким чином у 2010 році було відновлено дію Конституції України 1996 року. Постановою Верховної Ради України «Про організаційні питання пов'язані з введенням в дію Акту, що відновлює дію Конституції України із змінами, внесеними Законом №2222-IV від 08.12.2004 року» від 22 лютого 2014 року №4178 було відновлено дію Конституції України в редакції 2004 року та відновлено парламентсько-президентську форму правління.

Для визначення особливостей та власне формулювання поняття державний суверенітет, в першу чергу, необхідно звернутись до історії для того, щоб зрозуміти саму сутність поняття суверенітет. Родоначальником терміну вважається видатний французький політичний мислитель, член Генеральних Штатів, Жан Боден, саме ним у другій половині шістнадцятого століття у своїй праці «Шість книг про республіку» було дане «класичне»

визначення поняття суверенітет, а саме: «Суверенітет — це абсолютна і постійна влада, довірена державі...». «Джерелом суверенітету, за Боденом, є народ: «суверенітет криється в сукупності вільних і розумних істот, що складають народ». Носієм суверенітету в Бодена є государ.»[33, с. 108].

Ідеї суверенітету викладені Боденом в подальших XVI-XVIII століттях знайшли своє відображення у працях таких видатних діячів в області політико-правової думки, як Г. Гроцій, Т. Гобс, Т. Джеферсон, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж-Ж. Руссо та ін., так вже згаданим мислителем, письменником та філософом Ж-Ж. Руссо зазначалось, що «за умови суспільного договору суверенітет належить народу. Народний суверенітет — основний принцип республіканського ладу. Суверенітет народу виявляється у здійсненні законодавчої влади. Свобода полягає в тому, щоб громадяни перебували під захистом законів і самі їх приймали. Виходячи з цього, Руссо формує і визначення закону «Усякий закон, якщо народ не затвердив його безпосередньо сам, недійсний; це взагалі не закон» [85, с. 115].

Аналізуючи зміст терміну суверенітет на прикладі вищенаведених понять, які були в різний час дані видатними науковцями, можна дійти висновку, що цей самий зміст змінюється по мірі того, як змінювалось усвідомлення щодо того, хто є його носієм.

Звертаючись до поняття «громадянське суспільство» варто зазначити, що його визначення бере свій початок ще від ідеї поліса Аристотеля (*koinoia politike* — громадянське суспільство), *societas civilis* Цицерона та ідей природного права. Громадянське суспільство (*koinoia politike*, *societas civilis*, *bürgerliche fJe-sellschaft*, *societe civile*) і політичне, а також держава (*polis*, *civitas*, *Staat*, *stale*, *etat*, *stato*) являли собою по суті взаємозамінні терміни. Дослідники політичної теорії стародавньої Греції одностайні у визнанні того факту, що у давньогрецьких мислителів політичне (або *he politike*) охоплювало всі найважливіші сфери життя суспільства: сім'ю, релігію, освіту, художню культуру, мистецтво і т.ін. Бути членом *politike* означало бути громадянином —

членом держави і, тим самим, бути зобов'язаним жити та діяти у відповідності до законів й без нанесення шкоди іншим громадянам.

Такий підхід зберігся в майже незмінному вигляді аж до XVIII століття. Симптоматично, що навіть Дж. Локк використовував поняття «громадянське суспільство» та «державна» як взаємозамінні. У І. Канта поняття «*burgertiche Gesellschaft*» та «державна» виступають як синоніми. Особливо чітко їх поєднаність виявляється у Ж.Ж. Руссо. Загальновизнаним є те, що Руссо, це один з батьків-засновників ідеї народного суверенітету та широкої демократії. Згідно з Руссо, законну силу має та система правління, яка засновується на участі кожного громадянина у владних повноваженнях, на безумовному повновладді народу. З вказаних підстав вчений відкидав принцип представництва, оскільки в такому випадку громадянин передоручає свою волю іншій особі й, тим самим, позбавляється свого права дійсно бути правомочним. В цьому він вбачав сутність *societe civile* або громадянського суспільства [23, с. 20].

В наступному відмінності між громадянським суспільством і державою посядуть вагоме місце серед аргументів в боротьбі за соціальну рівність.

На поточний час ідея формування громадянського суспільства була покладена в основу поступального розвитку сучасної української державності, оскільки саме громадянське суспільство є фактором який спроможний забезпечити соціальні, правові, політичні, ідеологічні та моральні умови для стабільної та безпечної життєдіяльності особистості та її активності у всіх сферах життя. Одночасно держава не залишається осторонь від вирішення вказаних задач та в особі державних органів та посадових осіб бере на себе обов'язок гарантувати реалізацію та захист прав та свобод людини.

Громадянське суспільство та держава є підсистемами складної загальносоціальної системи — соціуму, де держава — керуюча система, а громадянське суспільство — керована. В той же час громадянське суспільство є саморегульованою системою. Це означає, що громадянське суспільство саме

формує для себе керовану систему, забезпечуючи таким чином, свій взаємозв'язок з державою [122, с. 72].

З точки зору сучасної філософської думки, громадянське суспільство характеризується як «система забезпечення життєдіяльності соціальної, соціокультурної та духовної сфер, їх відтворення та передачі від покоління до покоління, система самостійних та незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів та колективів, реалізації приватних інтересів та потреб, чи-то індивідуальних або колективних» [23, с. 30].

Між державою та громадянським суспільством існує прямий та зворотній зв'язок — громадянське суспільство здатне контролювати державу, одночасно випробовуючи і сприймаючи її обмежено-регулятивний, гарантуючо-правовий вплив, який направлений на захист особи, людини, громадянина. Становлення та розвиток громадянського суспільства веде до зміни держави. І навпаки, держава, будучи частиною громадянського суспільства, володіючи владою та відповідними ресурсами, постійно підтримує в суспільстві відносини, які склалися. І чим сильнішою та могутнішою є держава, чим активніше вона представляє та захищає інтереси свого населення, тим з більшою вірогідністю можна стверджувати про існування розвинутого громадянського суспільства [84, ст. 13].

На думку вчених Розової Т.В. та Баркова В.Ю., взаємодія між суспільством, яке прагне до звання громадянського, та держави, яка претендує на статус правової, покликана забезпечити:

— для людини — ствердження її самоцінності в діапазоні від суспільної думки до предметних правових норм, створення достатньої нормотворчої основи для реалізації політичної свободи, соціальних гарантій та справедливості, для захисту від державно-посадового свавілля та соціальної стихії;

– для суспільства (маючи на увазі його неминучу соціальну неоднорідність) – рівну правову захищеність всіх його соціальних прошарків з боку держави, безумовна перевага консолідованих начал в суспільному житті, її безконфліктність, структурованість та політичну впорядкованість (всі спори вирішуються в межах прийнятих законів), режим громадянського миру та згоди, загальний захист суспільства як цілісного, соціально диференційованого, саморегульованого організму від негативного впливу зовнішніх факторів і, нарешті, контроль суспільства над державою, прозорість та підзвітність діяльності її структур;

– для держави – це адекватне втілення прав людини в юридичних нормах та в механізмі захисту цих прав, яке виключає політичний волюнтаризм владних структур, соціальну та національну дискримінацію та повністю забезпечуючи панування права (від побуту до сфери функціонування найвищої влади), формування оптимальної, самодостатньої системи державно-політичних інститутів, створення умов для продуктивної нормотворчої діяльності, результати якої відповідають інтересам людини та втілюються у повсякденному житті через потужний виконавчий механізм, ефективний розподіл всіх гілок влади в процесі їх функціонування [154, с. 206-207].

Взаємозв'язок громадянського суспільства та держави стає помітним тоді, коли суспільство стає сильнішим, а роль держави за функціонування такого суспільства стає менш помітною. Органи державної влади та посадові особи мають діяти прозоро та відкрито залишаючись в полі зору громадських структур які, в свою чергу, мають бути орієнтовані на потреби держави та керовані у своїх діях законами та Конституцією України.

Формуючи уявлення про громадянське суспільство, його форма уявляється у вигляді багатопланової системи, кожен з пластів якої переплетений внутрішніми зв'язками, а держава виступає своєрідним посередником між існуючими соціальними прошарками. Діяльність громадських установ та формувань знаходиться у тісному зв'язку з роботою державних структур, що

дає привід вважати, що їх взаємодія складається за формулою співвідношення форми та змісту. Тільки в такому разі нерозривні та проникаючі один в одного ці елементи, є втіленням цілісності суспільства.

Необхідність взаємодії громадянського суспільства та держави була відображена в тексті Конституції України. Ціллю конституційно-правової регламентації є ніщо інше, як створення необхідного середовища та умов для виникнення та становлення структур громадянського суспільства. Будучи актом прямої дії, Конституція здійснює безпосередній вплив на формування громадянського суспільства в нашій країні шляхом закріплення основних конституційних принципів, яким слідують всі ланки громадянського суспільства; створення умов для структуризації суспільства, впорядковуючи його та даючи його діяльності демократичну основу; становлення усталеної правової системи орієнтованої на правах людини і громадянина; закріплення основних прав та обов'язків всіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), Президента та органів місцевого самоврядування; визначення правових підстав утворення та функціонування важливих елементів громадянського суспільства (об'єднань громадян, політичних партій тощо).

Закріплення на найвищому рівні, в Основному Законі нашої держави основ громадянського суспільства дає йому юридичне право на незалежність від держави, відсутність стороннього втручання в роботу.

Громадянське суспільство з об'єктивної точки зору має потребу в правовому регулюванні яке б максимально висловлювало суспільні інтереси та потреби. Правом регулюються три напрями взаємодії в громадянському суспільстві: між окремими індивідами (особистість); між колективними суб'єктами (громадські формування, релігійні громади); між окремими індивідами та колективними суб'єктами (трудові колективи, сім'я).

Конституція України не містить визначення поняття громадянського суспільства хоча її положеннями передбачено формування такого інституту. Так положення статті 1 Конституції України передбачають, що Україна є

суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава, наявність такого положення передбачає, що поряд із становленням держави з такими характеристика має формуватися громадянське суспільство. Вказане також слідує з Рішення Конституційного Суду України №3-рп/2012 від 25 січня 2012 року, яке є офіційним тлумаченням положення статті 1 Конституції України, в мотивувальній частині якого було вказано, що суд виходить з того, що Україна є соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [150; 216].

Стаття 3 Конституції України вказує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Важливою передумовою становлення громадянського суспільства, а якщо більш точно, то основою для фундаменту становлення громадянського суспільства, є закріпленні в статті 5 положення відносно того, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо (шляхом виборів, референдуму та ін.) і через

органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Лише народові дане право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, а воля народу не може бути узурпована державою. Стаття 8 Конституції України передбачає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. У свою чергу, ст. 21 Конституції України передбачає, що усі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Для відповідності критеріям демократичного суспільства в Конституції закріплені положення, які містяться в статті 23, де кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей; ст.24 закріпила, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, та не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Не менш важливими для формування повноцінного громадянського суспільства є положення, які регулюють право власності та містяться в статтях 13, 14 та 15 Конституції або дають право на працю та реалізацію своїх можливостей статті 41-44 Конституції України та ін.

Окремо слід виділити самостійні інститути громадського суспільства, так ст. 35 Конституції закріпила, що «кожен має право на свободу світогляду та віросповідання... Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Відповідно до статті 36 громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації ... мають право на участь у професійних спілках, а усі об'єднання громадян рівні перед законом».

Вищенаведені норми Конституції України є ілюстрацією того, що в громадянському суспільстві, нехай навіть воно тільки зароджується, важливим є забезпечення пріоритету особи перед державою, пріоритет індивідуального перед публічним, що є ознакою перебування такого соціуму на шляху

ствердження вільної особи у вільному суспільстві. Право, в даному випадку, це ресурс який дає особистості можливість обрати свою лінію поведінки, встановлюючи одночасно з цим межі такої автономії, наприклад, стаття 68 Конституції України вказує, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Окрема особистість, громадянин та громадянське суспільство не є різними, самодостатніми субстанціями, це явища які походять з однієї основи, єдиного ґрунту, а ним може виступати тільки право адже його метою є глобальне благо і окремої особистості, і суспільства, і держави.

Не варто применшувати ролі права, адже саме воно покликане захищати права людини і громадянина в суспільстві. Як приклад, Загальна декларація прав людини прийнята в 1948 році статтею першою проголосила, що «всі люди народжуються вільними і є рівними у своїй гідності та правах» [51], а Віденська декларація та Програма дій закріпила в своїй преамбулі, що «всі права людини є похідними від гідності та цінності, притаманних людській особистості» [20], вказані постулати є підґрунтям свободи та справедливості у світовій спільноті. А вказане наводить на думку про те, що захист честі та гідності особи є кінцевою метою практичної дій інституту прав людини.

Також необхідно відзначити той факт, що цінність особи як найвищої соціальної цінності, як для держави, так і для громадянського суспільства, полягає в тому, що її правовий статус є мірилом позитивних змін, які відбулися в суспільній свідомості в міжнародній площині та знайшли своє відображення в міжнародно-правових пактах з прав людини та в діяльності окремих міжнародних механізмів з питань їх дотримання, наприклад, Європейським судом з прав людини.

Таким чином, генезис кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки бере свій початок ще за часів появи перших держав. Встановлено, що починаючи з періоду литовсько-польського панування на територіях України кримінальні правопорушення проти конституційних засад

національної безпеки вважалися такими, що несуть найбільшу небезпеку для держави та суспільства. У кодифікованих актах минулих століть знаходимо часте ототожнення поняття посягання на державну цілісність та посягання на життя та здоров'я монарха.

1.2. Формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації, зупинимося на розумінні Скандинавії та змістовному наповненні словосполучення «Скандинавські країни».

Слід зазначити, що у строго географічному розумінні Скандинавія означає Скандинавський півострів, розташований між Атлантичним океаном і Балтійським морем. У цьому сенсі лише Норвегія та Швеція та найпівнічніша частина Фінляндії входять у поняття Скандинавія. Однак, у більш загальному розумінні, очевидно, що Данія також належить до Скандинавії, хоча півострів Ютландія є частиною європейського материка. Фінляндія, за історією та культурою, є північною країною. Так само, як Ісландія та Фарерські острови, Гренландія географічно розглядається як частина американського континенту, але так само за допомогою аналізу історії та культури, відноситься до частини Північного регіону.

З юридичної точки зору північні країни та території можна розділити на східно-скандинавську та західно-скандинавську групи; перша включає Фінляндію та Швецію (та Аландські острови), а друга – Данію, Ісландію, Норвегію (та Фарерські острови та Гренландію).

До 1809 р. Швеція та Фінляндія були однією з країн із централізованою урядовою структурою. Коли Фінляндія була відокремлена від Швеції в 1809

році і перейшла під владу Росії, їй було дозволено зберегти свою правову систему (яка повністю ідентична шведській). Фінляндії вдалося зберегти свою юридичну незалежність понад 100 років під владою російських царів (до 1918 р.), внаслідок чого традиція тісного юридичного співробітництва зі Швецією в основному зберігалася.

Найвідоміший діяч датської історії права - Дітлев Тамм з Копенгагенського університету. Д. Тамм багато писав на найрізноманітніші теми, включаючи як юридичну, так і політичну історію, наприклад, історію датської юридичної науки та історію Другої світової війни в Данії [283-288].

Крім того, сьогодні між Північними та Балтійськими країнами активно розвивається співпраця, не в останню чергу в питаннях ЄС. Такі міцні контакти мають глибинну історію. Естонія перебувала під владою Швеції з 1558 - 1721 рр. Більша частина Латвії (включаючи місто Ригу) приблизно з 1630 – 1721 також перебувала під владою шведів, але шведське законодавство в той час не було введено. У 1721 р. Естонія та шведська частина Латвії потрапили під владу Росії [291].

На процес формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації в Скандинавських країнах справляє вплив не лише географічне положення, а й політичні фактори. Так, у статті доктора юридичних наук, професора Інституту кримінології Стокгольмського університету Ганса фон Хофера висвітлюються питання злочинів і покарань в Скандинавських країнах. Проведені порівняльні дослідження показують наскільки різняться становище країн - членів Європейського союзу (включаючи Норвегію) в залежності від рівня життя та організації «системи добробуту» [256].

Всі країни Європейського союзу вчений поділяє на три групи: північноєвропейська (Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція), яка характеризується високим рівнем витрат на соціальні потреби, високою

зайнятістю і слабкими сімейними зв'язками, а також незначним розходженням доходів населення, низьким рівнем класових відмінностей і бідності; південно європейська (Греція, Іспанія, Італія, Португалія), якій властиві більш низький життєвий рівень, вищий рівень безробіття, але дуже сильні сімейні традиції, високий рівень відмінності доходів населення; західноєвропейська (Австралія, Бельгія, Великобританія, Німеччина, Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Франція), яка займає проміжне положення. Великобританія, проте, близька до північноєвропейської групи, коли існує високий ступінь відмінностей між середньою верствою населення, багатими та бідними. Залежно від групи, до якої віднесено країну, наявні різні тенденції до причин та умов злочинності, рівня злочинності, кількість посягань на конституційні засади національної безпеки в Скандинавських країнах [3;256; 289-290].

Загалом, виокремлення Скандинавської, а іноді Нордичної правової групи є не новим явищем серед науковців, що займаються особливостями компаративного права. Основними критеріями класифікації були ідеологія та юридична техніка, перший критерій мав більш важливе значення. Як зазначали Цвайгерт та Кьотц, нордична система права має «прохолодний інтелектуальний клімат» [298].

Деякі дослідники піднімають питання загроз особливостям нордичної правової системи в умовах нинішніх тенденцій глобалізації та регіональної інтеграції [281-282; 266-267]. Економічна незалежність держав зменшується з політичною та економічною інтеграцією.

Чимало дослідників відстоюють позиції «культурної спільності» Скандинавських країн, що спирається на специфічний погляд на взаємні стосунки між окремими людьми, а також їх ставлення до влади. Це також впливає на доктрину та принципи права, а саме прихильність до фундаментальних цінностей рівності та повагу до кожної людини [293-297].

Класифікація та групування правових систем вважається складовою частиною макропорівняльного права [257; 258]. Так, наприклад, Хуса

стверджує, що традиційне порівняльне правознавство побудувало різноманітні класифікації, але, на думку автора, частини загадки залишилися незмінними. Однак нові напрямки порівняльного правознавства говорять про те, що спроби скласти карту правових систем світу-це нейтральні упереджені проекти, оскільки всі класифікації, категорії, таксономії та угруповання є принципово хибними [259, с. 348; 260; 261].

Дослідження конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації неможливе без аналізу конституційних засад цього інституту.

Інститут кримінальної відповідальності за злочини проти конституційних засад національної безпеки пов'язаний із змістовним наповненням поняття «конституційний лад» та основними конституційно-правовими положеннями.

Ураховуючи вищезазначене, розкриємо основні положення конституцій Скандинавських країн, для глибокого аналізу особливостей кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки.

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній бік (зовнішній вираз) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обставиною, а також вибірково застосованими засобами вчинення злочину. Ці ознаки притаманні будь-якому злочину як явищу реальної дійсності. Вони мають місце завжди і в усіх випадках, коли вчиняється злочин [101, с. 116]. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення — це сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину і характеризують суспільно-небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його негативні наслідки [120].

Основним законом нашої країни встановлено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1), є унітарною державою, яка в межах існуючого кордону є цілісною та недоторканою (стаття 2), є республікою, а носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є

народ (стаття 5), захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (стаття 17), відповідно до статті 73 Конституції України виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України, а положеннями ст. 132 Конституції України встановлено, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Вказані положення дають досить вичерпну характеристику української державності та формують уявлення про основні риси України як держави. Розділом I Декларації про суверенітет, який дістав назву «Самовизначення української нації» встановлено, що Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення. Про захист територіальної цілісності, який визначено найважливішим компонентом заборони застосування сили йдеться і у статті 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй, пунктом 4 якої встановлено, що всі члени Організації Об'єднаних Націй мають утримуватись в міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканості або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, який не сумісний з Цілями Об'єднаних Націй [171].

Після прийняття Статуту ООН в 1945 році концепція територіальної цілісності знайшла своє відображення у великій кількості нормативних документів, таких як Резолюції ООН, наприклад, від 24 жовтня 1970 року №2625 (XXV) про затвердження Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співпраці між державами, та №3314 (XXIX)

від 14 грудня 1974 року Про визначення агресії, а також багатосторонніх та двосторонніх угодах: Конвенції ООН з морського права, Римському статуті міжнародного кримінального суду. Та особливе значення для міжнародних зобов'язань між Україною та Росією має Будапештський меморандум 1994 року, відповідно до якого внаслідок відмови від ядерної зброї Україна отримує від Російської Федерації, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та Сполучених Штатів Америки підтвердження зобов'язання згідно з принципами Заключного акту НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України [211, с. 104].

Звертаємо увагу, що як справедливо зазначає О.В. Зінченко, основні закони Скандинавських країн у своєму конституційному розвитку пройшли довгий і складний шлях. Так, Данія упродовж 1849–1953 рр. ухвалила шість конституцій, Ісландія у 1814–1944 рр. [242] та Фінляндія у 1809–1999 рр. [239] – три конституції, Швеція у 1812–1974 рр. – дві конституції з чотирма періодами їх радикального реформування і Норвегія – одну Конституцію 1814 р. з трьома періодами істотних змін [241; 60].

Конституція Швеції складається з чотирьох нормативних актів: Акт про престолонаслідування, схвалений риксдагом 26 вересня 1810), Акт про свободу друку, схвалений у 1949 році, Акт про форму правління, схвалений у 1974 році, Акт про свободу вираження поглядів, схвалений у 1991 році.

Відповідно до ст. 1 Конституції Швеції «державна влада в Швеції належить народові». Правління шведського народу ґрунтується на вільному формуванні думок і на загальному та рівному виборчому праві [240].

Основний закон Данії набув чинності 5 червня 1953 року і містив такі нововведення, як формування уряду виключно на парламентській основі, право престолонаслідування по жіночій лінії, введення інституту омбудсмена, розширення громадянських прав. Конституція встановлює в якості форми правління конституційну монархію, підтверджує принцип поділу влади і закріплює Євангельську лютеранську церкву в якості державної.

Історія норвезької конституції докладно описана в роботах учених [252; 255]. Італійська асоціація публічного порівняльного та європейського права (DPCE) хотіла відсвяткувати дворічну річницю Конституції Норвегії, організувавши семінар, де група італійців вчені зосереджувались на різних частинах та профілях норвезьких конституцій, а ряд норвезьких вчених обговорювали та коментували свої роботи [252].

Як бачимо, конституційно-правові положення деяких Скандинавських країн містять положення про іншу, порівняно з Україною, форму правління, що, на наш погляд, безперечно зумовить різницю щодо криміналізації діянь проти конституційних засад національної безпеки.

Отже, формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки напряду залежить від конституційно-правових норм певної країни.

Так, ст. 5 Конституції України, як вже зазначалось, вказує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Тобто, це ніщо інше, як первісна установча влада, природним правом якої, в першу чергу, є створення власної держави. Проте про таке владне право народу в Конституції не йдеться, окрім натяку на таку правомочність в абз. 3 Преамбули Конституції України, в якому йдеться про те, що «спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення».

Установча влада народу, це явище, яке є безпосереднім вираженням такої комбінації, як народний суверенітет, незалежність та верховенство народу в ієрархічній системі влади. Виходячи з цього можна зробити висновок, що народ має право контролю над всіма гілками влади, в тому числі, з метою забезпечення законних прав, інтересів та свобод громадян, а інструментами здійснення такого контролю виступають вибори та референдуми.

Процес формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки пов'язаний із формуванням та змістом певних конституційно-правових положень. Так, формулювання, які містяться в статтях Конституції України, та розкривають сутнісні ознаки принципу народовладдя, не можна трактувати однозначно, починаючи з понять «народ», «влада», під різними кутами національні вчені звертаються до понять безпосередньої та представницької демократії, що створює колізії в процесі реалізації одного з найважливіших конституційних принципів.

Для порівняння можна звернутися до міжнародного законодавства, в тому числі ратифікованого Україною. Так, ст. 21 Загальної декларації прав людини, прийнятої та проголошеної резолюцією 217 А Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року, закріплюється, що 1) кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників; 2) Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні; 3) Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві, шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [51].

Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, прийнятим 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, (який було ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР №2148-VIII від 19 жовтня 1973 року та який набрав чинності на території України 23 березня 1976 року), а саме статтею 25 проголошено, що кожен громадянин, повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2 (Пакту), і без необґрунтованих обмежень право і можливість: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться

на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців; с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби [111].

Наведені приклади вказують нам, що при нормативному оформленні надзвичайно важливих принципів, які в більшості країн лягли в основу створення конституцій, можливе використання без «подвійного дна», використані при створенні вказаних документів терміни не можливо тлумачити двояко, що зводить нанівець виникнення спорів при подальшому їх застосуванні та дасть об'єктивну можливість сприймати надане законом право здійснювати владу безпосередньо або за допомогою вільно обраних представників однозначно.

Та в сьогоденнішніх реаліях надзвичайно важливим є пошук правильного тлумачення та розуміння терміну «народовладдя», в який дотепер вкладається досить різноманітне змістовне наповнення. Досить цікавою і дотепер є градація викладена спеціальним доповідачем Комісії з прав людини Ерікою-Ірен А. Даес ще в 1975 році, яка запропонувала наступні критерії народовладдя: а) керувати мають всі, у тому сенсі, що усі загалом мають брати участь у розробці і прийнятті законів, у визначенні загальної політики, застосуванні законів в діяльності уряду; б) прямо чи опосередковано усі повинні брати участь у директивних рішеннях, тобто рішення про прийняття загальних законів та у визначенні загальної суспільної політики; в) ті, хто керують, повинні бути підзвітними тим, ким керують, тобто вони мають бути зобов'язаними обґрунтувати свої дії перед тими, ким вони керують і у разі потреби повинні бути замінені, тими, ким керують, відповідно до процедур передбачених національною конституцією; г) ті, хто керують, мають бути підзвітними представникам тих, ким керують; д) ті, хто керують, мають обиратися представниками тих, ким керують; є) ті, хто керує, мають діяти виключно в інтересах тих, ким керують, без надання переваги одним над іншими [12, с. 20].

Також, деякі вчені висловлюють думку про те, що народ безпосередньо має приймати важливі нормативно-правові акти, наприклад, такі, як Конституція, закони про референдум, вибори в т.ч. і про Президента, про статус народного депутата, про місцеве самоврядування, власність, тощо; проте маючи досить обмежений інструментарій для реалізації (вибори та референдум, всенародні обговорення проектів законів та інших владних рішень...) така ідея є досить примарною в своїй реалізації. Хоча вказана теорія висвітлює досить явні прогалини в нашій системі нормотворчості, оскільки під таким кутом зору досить помітним стає факт безумовної звуженості установчої влади народу, оскільки багато надважливих, з точки зору прав та свобод громадян, законів розглядаються та приймаються без суспільного обговорення завчасно опублікованих проектів таких нормативно-правових актів. Наприклад, законодавство про вибори за традицією, що склалася в нашій країні, змінюють в останній момент перед прийдешніми виборами, що створює не тільки проблеми в його реалізації, а й до тепер за двадцять вісім років незалежності України буде мало зрозумілим пересічному українцю.

Так ще одним прикладом побічного усунення народу від його безперечного права прийняти свою Конституцію, є власне саме прийняття Конституції України. Так вона демократична, її прийняття в 1996 році, вже після всіх інших країн колишнього Радянського Союзу дали певну фору в аналізі й більш правильному та повному формулюванні певних положень, проте всупереч відображених в ній положенням прийнята була вона не народом безпосередньо, а Верховною Радою України. В Рішенні Конституційного Суду України №4-зп постановленому 03 жовтня 1997 року, зазначено, що «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу.

Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено

засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом.» [145].

Разом з тим, Конституційний Суд України, з найімовірнішою метою недопущення сумнівів щодо легітимності національної Конституції, у Рішенні №3-зп від 11 липня 1997 року постановив: «Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття.» [146].

Проте варто зазначити, що влада народу теж має свої межі. Так в деяких Конституціях містяться посилення, що народ, обираючи владу, діє лише в межах Конституції. Частина друга статті 1 Конституції Італійської Республіки проголошує, що «Суверенітет належить народу, який здійснює його у формах та межах, визначених Конституцією» [73, с. 19].

Хоча стаття п'ята Конституції України, якою закріплено принцип народовладдя та встановлено народний суверенітет, не містить окреслених меж його дії, це не дає підстав вважати, що влада народу в нашій країні є безмежною. Це чітко можна зрозуміти, наприклад, читаючи частину другу статті 72 Основного Закону, в якій ідеться про те, що Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області. Тобто, народ може бути ініціатором референдуму, якщо населення у кількості близько двохсот тисяч осіб з принаймні шістнадцяти областей висловить бажання щодо реалізації своєї влади через референдуму.

Також стаття 74 Конституції України вказує на те, що Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії. В даному випадку Основним Законом встановлюється, що є питання які вправі

вирішувати лише представницькі органи, наділені народом владою та до компетенції яких відноситься певна сфера правовідносин. Перш за все вказані положення направлені на забезпечення балансу, справедливості та рівності всіх верств населення. Так відповідно до п. 5 Витягу з Документу Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ прийнятого 29 червня 1990 року «Держави-учасниці урочисто заявляють, що до числа елементів справедливості, які істотно необхідні для повного вираження гідності, притаманний людській особистості, рівних та невід'ємних прав усіх людей, відноситься наступне: 5.2. - представницька за своїм характером форма правління, за якої виконавча влада підзвітна обраним законодавчим органам або виборцям...» [42].

На поточний час вважається вже загальновизнаним той факт, що публічна влада в сучасних країнах ґрунтується на принципах представницької демократії.

Слід також відмітити, що в установчих документах ряду країн особливо підкреслюється представницький характер правління. В одних, декларується, що державна влада належить народу, представленого в парламенті (ч. 1 параграф 2 Конституції Фінляндії 1999 р.), або що державний лад ґрунтується на представницькій системі (ч. 1 параграфу 1 Гл. 1 Форми правління Швеції 1974 р.), в інших держава характеризується як представницька республіка (стаття 1 Конституції Аргентини 1994 р., ст. 40 Конституції Мексики 1917 р.). У французькому Конституційному законі від 03 червня 1958 року, де були сформовані принципи, на яких буде базуватися нова Конституція країни, в якості першого принципу проголошувалось: тільки загальне голосування є джерелом влади, і тільки загальним голосуванням або установами, які були сформовані таким голосуванням, утворюються законодавчі та виконавчі влади [74, с. 327-328].

В даному випадку буде цілком доречним навести красномовну цитату видатного вченого Б.М. Чичеріна, який вказував, що представницькі установи вселяють народу і велику прихильність до існуючого порядку. Тут

задовольняється природжене людині відчуття свободи. Якщо всякий повнолітній хоче сам керувати своїми діями, то і народ, який досяг політичної зрілості, природно прагне до самоврядування. Беручи участь у верховній владі, громадянин відчуває себе не підвладним, а вільною особою; він наповнюється свідомістю своєї гідності, свого права і своєї сили.... Як окрема особа він підпорядковується вищому порядку, але в той же час, як розумна істота, він сам носить в собі цей порядок, сам бере участь в його підтримці, усвідомлює його як власну свою сутність, а не як ярмо, накладене ззовні [204, с. 66]. Тобто, Б.М. Чичерін вказує, що представницька демократія, це ознака політичної зрілості народу.

Даючи визначення терміну політична демократія український вчений В.М. Шаповал в свою чергу зазначив, що це є здійснення влади обраними представниками народу, котрі функціонують або колегіально як органи або як посадові особи [208, с. 304]. В теорії, окрім особистої та колегіальної форми представництва, можна знайти також наступні види: колективний, корпоративний, професійний, партійний і т.ін.

У вже згаданому Рішенні Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом №6-рп/2005 від 05 жовтня 2005 року судом вказано, що Основним Законом України гарантовано здійснення народом влади також через сформовані у встановленому Конституцією та законами України порядку органи законодавчої, виконавчої, судової влади та органи місцевого самоврядування (частина друга статті 5). У резолютивній частині Рішення №6-рп/2005 від 05 жовтня 2005 року судом постановлено, що положення частини другої статті 5 Конституції України «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи

місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України [144].

З приводу реалізації влади народу ще раз варто звернутися до здобутків В.М. Шаповала, який зазначив, що політичне представництво народу в теорії конституційного права не завжди ототожнюється винятково зі сучасним виборним представництвом, котре за визначенням є народним представництвом. Існує також підхід, за яким представництво народу здійснюють усі державні органи й посадові особи, незалежно від способів формування і заміщення. Цей підхід ґрунтується на тому, що за будь-яких умов представники народу реалізують визначені конституцією або законами повноваження, а не нібито надані їм доручення (мандат) [208].

Для уявлення системи суб'єктів здійснення представницької демократії в Україні та визначення сфери їх діяльності варто звернутись до юридичної енциклопедії яка містить розгорнуте визначення поняття представницькі органи, за вказаним джерелом, це колективні постійно або періодично діючі виборні органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені правом представляти інтереси своїх виборців. Є основою представницької системи, виражають представницьке народовладдя, виступають формою втілення та здійснення народного суверенітету, а також влади народом, відбивають соціальну структуру суспільства. Характерними ознаками представницьких органів є їх виборність у формуванні та колегіальність як форма і метод діяльності. Робота Представницьких органів підлягає контролю виборців. У ній можуть брати участь громадяни, їх об'єднання, трудові колективи. Повноваження представницьких органів регулюються конституціями та законами. Кожний представницький орган поширює свої повноваження на певну територію. За цією ознакою представницькі органи поділяються на центральні та місцеві. Місцеві представницькі органи, в свою чергу, поділяються на власне місцеві (муніципальні) та регіональні.

З огляду на викладене, оцінювання суверенітету сучасних правових держав, перш за все, необхідно здійснювати опираючись на принципи та норми, котрі викристалізувалися в правозастосуванні міжнародної спільноти.

Важливим також є питання самовизначення народів. Так, звернемося до прикладу Скандинавських країн. Народ саамів (лаптів) розділений між Норвегією, Швецією, Фінляндією та Росією, що є і класичним випадком «національності меншини» [268; 270; 272]. Отримавши помірний ступінь автономії в межах трьох скандинавських країн - кожна з яких має саамський парламент, - саамі в Росії не мають такого визнання. Проблеми саамів продовжують залишатись вільним переходом традиційних оленярів через міжнародні кордони, блокуючи видобуток корисних копалин та інший „розвиток», який, на їх думку, не відповідає їх інтересам, та підтримку саамської мови та культури.

Ісландія, якій статус автономії наданий в 1918 році, отримала незалежність від Данії в 1944 році. В останні роки Данії довелося ефективно боротися з трьома сепаратистськими рухами. Гренландія (де інуїти становлять 88% населення) постійно рухається через самоврядування до незалежності. Принаймні одна політична фракція, інуїтські атакатигііти («спільнота людей»), підтримуватиме повну незалежність, а не просто автономію [236-238]. Так само, Фарерські острови, володіння Данії (де 85% говорять на фарерській мові, скандинавській мові, яка, як ісландська, тісніше пов'язана зі староскандинавською, ніж датською), наразі мають п'ять політичних партій (Республіканська партія, Прогрес, Народна партія, Центр Партія та партія самоврядування), більш націоналістична з яких виступала б за незалежність від Данії. А острів Борнхольм на Балтиці запропонований автономним регіоном Борнхольмс Сельвстирепарті (Партія самоврядування Борнхольма). Партія Шлезвіга представляла німецьку меншину в Данії в ОДВ з 2010 року.

У Фінляндії, яка є двомовною на фінському та шведському на національному рівні, шведськомовні Аландські острови /Авенанамаа проводять

освіту шведською мовою. Політичні фракції прагнуть забезпечити сильну і збільшену автономію, якщо не сказати ще союз зі Швецією (партія «Майбутнє Аланда» брала участь у ОДВ з 2005 р.), Тоді як шведсько-фіни формують значну меншість (або місцеву більшість) уздовж західних та південних країн. узбережжя материкової Фінляндії мають більш обмежені автономні права, включаючи конституційні гарантії навчання рідною мовою, де б вони не представляли щонайменше 8% або 3000 жителів місцевої громади [227].

З розвитком правової думки, зі змінами концепції і акцентів кримінальної політики і кримінального законодавства, зі змінами характеру і динаміки злочинності, а також тенденцій в судовій і пенітенціарній практиці, певні «ідейні» відмінності поступово стають все більш рухливими, менш помітними і досить умовними, де кожна з ідей поступово запозичує і вміщує в себе елементи іншої. Прикладом може служити розвиток кримінального права в скандинавських країнах, особливо в Ісландії, Норвегії і Данії [25, с. 40; 228-234].

В своєму Рішенні винесеному 05 лютого 1963 року по справі Ван Генд Ен Лоос проти Адміністрації внутрішніх доходів Нідерландів Судом ЄС було зазначено, що «Союз являє собою новий міжнародний правопорядок, на користь якого держави обмежили свої суверенні права в певних областях та суб'єктами яких є не тільки держави- члени, а й і їх громадяни» [153].

Новим витком серед підходів до розуміння та осмислення поняття суверенітету став підхід відповідно до якого основою функціонування державно-правових інститутів, є ніщо інше ніж природне право та верховенство прав людини. Така позиція знайшла своє відображення в Доктрині «The Responsibility to Protect», скорочена назва «R2P», яка в українському перекладі серед інших, звучить, як «Зобов'язання щодо захисту». Особливість цього документу полягає в тому, що в його тексті було переосмислено поняття суверенітет та надано йому, так домовити, іншого «звучання». На відміну від усталеного розуміння суверенітету, як комплексу суверенних прав держави,

своєрідного привілею, що виражається окрім іншого, в контролі над певною територією, Доктрина розглядає суверенітет, як здатність держави забезпечувати захист, тобто держава стає в позицію відповідальної за дотримання зобов'язань перед власним народом, в плані забезпечення його безпеки та недоторканості від жорстких форм насильства. Також, у вказаній доктрині розроблено інструмент відповідно до якого наявні передумови визнання правомірними втручання міжнародної спільноти у випадку, якщо держава зловживаючи власним суверенітетом не може захистити своє населення від злочинів, що призводять до тяжких наслідків. Основні положення вказаної Доктрини знайшли своє відображення в п.п. 138-139 Резолюції 60/1 прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, «Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року».

Під кутом забезпечення стабільності конституційного ладу та його основ окрему, значущу роль відіграє забезпечення високого правового статусу Конституції України в національній правовій системі. Ілюстрацією вказаного твердження є частина 2 статті 9 Конституції України відповідно до якої укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Таким чином законотворчий орган при прийнятті Основного Закону нашої країни прагнув забезпечити національні інтереси нашої держави. Вказана позиція досить знакова адже в період становлення нашої країни, як демократичної держави вкрай, важливо забезпечити пріоритет норм Конституції України, сформувати в уявленні суспільства та в звичаях народу розуміння високого статусу Основного Закону, поваги до його положень та прагнення дотримуватись закріплених цінностей.

Імплементуючи в національне законодавство України загальновизнані принципи та норми які також були покладені в основу конституційного ладу України ми знаходимося на шляху вирішення, в першу чергу, внутрішніх проблем як із становлення демократичного устрою або ж формування правової

системи. А наслідком такого розвитку є те, що на поточний час права та свободи людини та громадянина набули масштабного та всеохоплюючого значення в глобальному розумінні. Будучи об'єктом внутрішньої політики держави питання прав людини вийшло за межі окремої країни і постало в центрі уваги міжнародної спільноти. Інтереси особистості стали вирішальними при прийнятті рішень, стали підставою для багатьох змін і як наслідок ведуть до переваги принципу верховенства права, а в першу чергу, верховенства загальновизнаних принципів та норм міжнародного права.

Письменником В.С. Гросманом в одному із своїх творів було викладно наступну думку: «Людські об'єднання, їх зміст визначено лише однією головною метою – завоювати людям право бути різними, особливими, по-своєму, по-окремому відчувати, думати, жити на світі» [31, с. 232].

Існування громадянського суспільства передбачає собою наявність широкого політичного, економічного та ідеологічного плюралізму, що є по своїй суті похідним явищем від свободи особистості в вираженні своїх поглядів, участі в політичному та економічному житті держави тощо. Суспільство є заінтересованим в плюралізмі оскільки, це ґрунт для його розвитку та вільного існування. Вказане впливає з положень закріплених в статті 15 Конституції України де вказано, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Термін «плюралізм» був запропонований німецьким філософом Х. Вольфом у 1712 році. У найзагальнішому розумінні цим терміном позначають філософську концепцію, за якою все існуюче складається з множини самостійних, рівнозначних сутностей, що не зводяться до єдиного начала. Походження терміну плюралізм від латинського *pluralis*, що означає «множинний», дозволяє як синонім використовувати термін «багатоманітність» [26, с. 11].

Положення закріплені в статті 15 Конституції України були в нашій країні новелою після ідейно-політичного моністичного радянського минулого в якому була відсутня множинність поглядів, а існувала єдина лінія поведінки закладена ідеологією держави.

Визначення поняття ідеологія можливо використовуючи Юридичну енциклопедію під ред. Ю.С. Шемшученка, відповідно до вказаної праці ідеологія права — це система правових ідей, теорій, понять, норм, поглядів, заснованих на певних наукових і політичних знаннях та уявленнях. Джерелом виникнення правових ідей є правова, соціальна, економічна, політична дійсність, практична діяльність людей, у процесі якої правові ідеї, погляди, соціальні та політичні вимоги, народжуються, збагачуються, змінюються, концентруючи в собі результати юридичної практики [221, с. 659].

Беручи до уваги вказане поняття можна дійти висновку, що закріпивши в тексті Конституції України, положення щодо ідеологічної багатоманітності, законодавець дав таким чином право кожній конкретній особі, громадському об'єднанню або політичній партії висловлювати свої погляди та ідеї різними, не заборонених законом, способами в тому числі: розповсюджуючи їх через засоби масової інформації, розробляючи програми чи проекти, проводячи діалоги, обговорення й дискусії та ін. Багатоманітність поглядів та вчень є фактором який породжує конкуренцію в інтелектуальній сфері та формує і підіймає загальний інтелект українського народу. Іредентистські погляди не завжди наповнені кримінально-правовим змістом, хоча сама поява іредентистських течій надає дослідженню кримінально-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки особливого значення.

Таким чином, формування сучасного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти конституційних засад національної безпеки в умовах глобалізації відбувалося поетапно, залежно від приналежності країни до східно-скандинавської чи західно-скандинавської групи. Скандинавські

держави як і Україна сповідують цінності свободи самовизначення націй. Аналіз сучасних глобалізаційних тенденцій, у тому числі в Україні та Скандинавських країнах вказує на наявність іредентистських, а іноді і сепаратистських настроїв у багатонаціональних державах Європи. Таким чином, норми щодо кримінально-правової охорони національної безпеки держави потребують якісного вдосконалення в умовах сучасних ризиків гібридної війни.

РОЗДІЛ 2.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

2.1. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони

Дослідження питання конституційного ладу є необхідним для розуміння об'єктивних ознак злочинів проти конституційних засад національної безпеки, для вироблення поняття та системи таких злочинів, для якісної порівняльно-правової характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки за кримінальним законодавством України та Скандинавських країн.

З моменту, коли кожна людина приходить у світ, вона шукає в ньому своє місце, серед інших людей, об'єднані спільними ідеями та цілями, такі шукачі, формують групи, а з плином часу, обживаючи території, виробляючи звички та створюючи традиції така відособлена група досягає певної ідентифікації, як особистісної так і суспільної, що виражається усвідомленні народом себе, як єдиного соціуму — нації, прагнучи в подальшому забезпечити комфортне життя на землі, яка дала можливість для такого розвитку. Знаходячись на розмежуванні такого континенту, як Євразія, народ, який проживав на території нинішньої України в минулому, формувався під впливом багатьох факторів серед яких, зокрема, взаємодія з численними етнокультурами та особливості історичного розвитку, який зумовлений географічними умовами, в наслідок чого український народ був сформований на ґрунті ідеологічної та економічної багатоманітності.

На поточний час, як у юридичній літературі цілому так і в численних наукових працях написаних в межах конституційної галузі, дуже широко використовується поняття «конституційний лад», зокрема, вказане поняття було досліджено в роботах таких вчених, як: М. Баймуратов, О. Батанов, Ю.

Барабаш, Д. Белов, Ю. Бисага, Н. Боброва, Л. Бориславський, О. Васильченко, Ф. Веніславський, В. Годованець, В. Головін, Г. Задорожня, Н. Шукліна, О. Щербанюк та інші.

Не дивлячись на досить значний перелік науковців та певний період розробки в «українській» юридичній літературі і досі відсутня моністичність щодо визначення поняття «конституційний лад». Вказане твердження також знайшло своє відображення в тексті Рішення Конституційного Суду України від 05 жовтня 2005 року №6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом) [8], мотивувальна частина якого містить твердження, що вченими-правознавцями по-різному визначається поняття конституційного ладу в Україні. На нашу думку, вказану обставину можна пояснити наявністю декількох факторів: по-перше, до тепер конституційний лад в Україні має перехідний (змішаний) характер, оскільки наша «молода» республіка, як самостійна держава, її право та суспільство перебуває на стадії свого становлення, супутньо поєднуючи риси різних соціально-економічних формацій. Крім того, такий перехідний характер зумовлений відносно частими проведеннями змін та реформ, які впливають на Конституцію України в цілому, та конституційний лад зокрема. По-друге, не зважаючи на факт використання в Конституції України поняття «конституційний лад» до сьогодні не існує офіційного визначення його змісту.

Не дивлячись на кримінально-правові особливості дослідження, рішення Конституційного суду є визначальними для вироблення ознак конституційних засад під час аналізу особливостей злочинів проти конституційних засад національної безпеки. Для нашого дослідження особливо важливими є окремі з них [137-153].

З положень Основного Закону України можна встановити, що термін «конституційний лад» зустрічається в тексті лише в трьох статтях, а саме: частиною 3 статті 5 визначається, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами; відповідно до 4

частини статті 17 Збройні Сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності; а частина 1 статті 37 встановлює, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Таким чином, вищевикладене дає нам всі підстави зробити висновок, що значення в яких вживається термін конституційний лад в Основному Законі України не дає підстав визначити його правову природу, встановити зміст вказаного поняття або ж визначити його складові елементи. Крім того, варто звернути увагу на той факт, що навіть широке вживання у конституційно-правовій доктрині поняття конституційний лад не дало йому належного закріплення на рівні конституційного законодавства. Так, Розділ I Конституції України, яким закріплюються основи конституційного ладу нашої країни іменується «Загальні положення», в той час, як, наприклад, аналогічні розділи конституції окремих країн дістали назви: «Вступний розділ» (Королівство Іспанія) «Основні принципи» (Республіка Молдова, Італійська Республіка, Федеративна Республіка Бразилія), Загальні положення (Азербайджанська республіка), Державний суверенітет (Республіка Узбекистан) «Основи конституційного ладу» (Республіка Білорусь, Республіка Вірменія, Російська Федерація) та ін.

Вивчаючи спеціальну юридичну літературу та беручи до уваги висновки Конституційного суду України викладений в Рішенні від 05.10.2005 року можна зрозуміти, що поняттю «конституційний лад» вчені дають різні визначення, в свою чергу надаючи йому різного змістовного наповнення.

Історичний розвиток людства є яскравим доказом того, що добробут країни прямопропорційно залежить від того, яка кількість її жителів відчуває себе захищеними, повноцінними та реалізованими у своїй країні. Статтею 16 Декларації прав людини і громадянина, прийнятої депутатами Генеральних штатів 24 серпня 1789 року, вказано, що «будь-яке суспільство, в якому не забезпечено користування правами та не проведено розподіл влади, не має конституції». На нашу думку, можливо, це одне з перших та цілком лаконічних визначень моделі конституційного ладу правової держави в історії права.

Системний аналіз праць зарубіжних вчених дозволяє зробити висновок, що в поняття конституційного ладу вкладаються такі значення:

по- перше його розуміють як цілісну систему основних політико-правових, економічних та соціальних відносин, які встановлюються та закріплюються Конституцією та іншими конституційними нормами. У цьому значенні термін «конституційний лад» по суті є тотожним терміну «державний лад»;

по-друге, він розуміється як певний спосіб (форма) організації держави, який закріплено в її конституції;

по-третє, як такий стан даних відносин або порядок, що характеризує державу як конституційну, забезпечує підпорядкованість держави — праву, сприяє закріпленню в суспільній практиці і правосвідомості справедливих, гуманних і правових зв'язків між людиною, громадянським суспільством і державою [210] .

Звертаючись до наукових праць вітчизняних вчених, з метою комплексного аналізу численних точок зору, можна виділити думки наступних вчених:

Так В.М. Шаповал вказував, що конституційний лад — це сукупність правовідносин, що виникають у зв'язку із застосуванням норм конституції та інших джерел галузі конституційного права; сукупність основоположних правовідносин, закріплених і нерідко спеціально виділених конституцією або

система конституційних положень, здебільшого сутнісного характеру, котрі іноді наділені найвищим рівнем юридичної жорсткості (убезпечені від скасування чи змін) [208, с. 279].

На думку, В.Ф. Погорілка конституційний лад України являє собою систему суспільних відносин, які передбачає, регулює і охороняє її Конституція, тобто порядок, що встановлює її Основний Закон в державі і суспільстві, а його загальновизнаними складовими є основи державного і суспільного ладу, конституційний статус людини і громадянина, форми прямого народовладдя, організація державної влади і місцевого самоврядування та статус їх органів, територіальний устрій та інші інститути держави і суспільства [129, с. 3].

Проте, М.В. Савчин дотримується протилежної точки зору вказуючи, що для визначення системи конституційного ладу є недоцільним штучне виділення категорій державного та суспільного ладу, які відповідно виражають організацію публічної влади, політичну систему й основи демократичного ладу суспільства. Тому більш прийнято розглядати їх у діалектичній єдності як певний тип конституційної системи державно організованого суспільства [175, с. 5].

У своїй дисертації О.В. Прієшкіна запропонувала визначення конституційного ладу України, як системи суспільних відносин (соціальних, економічних, політико-правових), передбачених Конституцією і законами України, прийнятими на їх основі й відповідно до них, які дають можливість реально забезпечити додержання прав і свобод людини і громадянина [130].

О. Ф. Фрицький зазначає, що суспільний лад поглинає як державний лад, так і право в цілому, а тому він не може бути складовою поняття «конституційний лад». Він стверджує, що поняття «суспільний лад» є досить вузьким за змістом, а тому його варто замінити поняттям «громадянське суспільство», яке є більш широким і під яким розуміють систему відносно автономних щодо держав інститутів, які забезпечують конкретні способи

соціального існування людей на підставі їх особистої свободи, зумовленої правом демократичної держави» [191].

Не можна не погодитись з висновком, який було сформульовано академіком НАПрН України О. Скрипнюком, який зазначив, що закріплені в першому розділі Конституції України засади конституційного ладу становлять першооснову для інших положень Основного Закону, для всієї системи чинного законодавства та інших нормативно-правових актів. Уся Конституція має будуватись згідно з положеннями засад конституційного ладу, які є основоположними принципами організації та діяльності держави, які в свою чергу утворюють ядро (основи) конституційного ладу України [163].

Серед різноманіття у підходах до визначення поняття «конституційний лад» важливою є думка сформульована М. Баймуратовим та І. Сліденком, які констатують — дана категорія, який би зміст у неї не вкладали, має комплексну, багаторівневу, багато об'єктну та багато суб'єктну структуру, тобто складається з декількох взаємозалежних елементів, які поєднуються конституцією [7, с. 130].

Проте, варто розглянути також витoki формування поняття «конституційний лад», адже в такому випадку характеристика буде неповною.

На думку автора, така багатоманітність у поглядах та підходах до визначення поняття «конституційний лад», зокрема, обумовлена тим, що відбувся перехід від радянського соціалізму внаслідок здобуття незалежності, та поступовий рух до демократичної державності, розвитку та збагаченню юридичної думки в цілому [214-215].

Крім того, в деяких наукових працях розглядаються ознаки, якими володіє конституційний лад. Так на думку, В. Погорілка та В. Федоренко конституційний лад України характеризується низкою істотних політико-правових ознак, зокрема суверенністю, демократизмом, гуманізмом, реальністю, системністю, науковою обґрунтованістю, історизмом,

правонаступністю, програмним характером розвитку та гарантованістю конституційного ладу [134].

Н. Шаптала, Г. Задорожня відносять до ознак конституційного ладу:

1) фактичність (реальність) - конституційний лад існує в повсякденному житті суспільства і держави, відображає дійсний стан суспільних відносин, існує не в уяві, а в повсякденному житті конкретної держави;

2) регулюється і охороняється конституційними нормами та принципами, тому і називається конституційним;

3) суверенність - право визначати та змінювати конституційний лад може лише народ України (ч. 3 ст. 5 Конституції України);

4) програмність - розвивається на основі теоретично обґрунтованих принципів, концепцій, закріплених у Конституції та законах України;

5) наступність - ураховуються традиції та історичний досвід організації і функціонування державної влади, суспільних інститутів;

6) відносна стабільність - забезпечується системою державних гарантій, передбачених конституційними нормами [219].

Саме по собі поняття «конституційний лад», почало широко використовуватись відносно нещодавно, а в пострадянських країнах лише наприкінці ХХ століття [212].

Можливо, саме «соціалістичне минуле» та відсутність офіційного визначення поняття «конституційний лад» в тексті Основного закону країни, дає певним групам вітчизняних та зарубіжних (пострадянських) вчених (О. Кутафін, В. Маклаков, О. Фрицький, Н. Богданова, О. Костюченко та ін.) підставу до ототожнення таких понять як «конституційний лад», «державний лад» та подекуди «суспільний лад».

З метою розмежування певних понять та співставлення їх сутнісного значення необхідно мати їх визначення. Так, поняття «суспільний лад» в Конституції України не міститься, проте, з тексту основного закону, можна простежити бачення суспільного ладу, наприклад, через рівність всіх форм

власності, свободи підприємництва та ін. В науковій літературі поняття «суспільний лад» зустрічається також досить нечасто, здебільшого, в публікаціях, а зміст вказаного поняття найчастіше розкривається побіжно та іррегулярно.

Серед робіт вітчизняних вчених конституціоналістів можна виділити визначення, яке було сформульовано В. Погорілком та В. Федоренком, де суспільний лад, це конституційні засади організації та діяльності громадянського суспільства і його інститутів, передбачені і гарантовані Конституцією України [134, с. 208]. Також ними було дано визначення поняттю «суспільний лад» за сутністю, змістом і формою.

За своєю сутністю суспільний лад України являє собою передбачений Конституцією та іншими законами України певний тип суспільних відносин — організаційних та функціональних, зумовлених внутрішніми та зовнішніми чинниками: політичними, економічними, соціальними, культурними (духовними), історичними, національними тощо [134, с. 211].

За змістом суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних, культурних (духовних) та інших видів і напрямів, суспільних відносин у всіх основних сферах життя й діяльності суспільства, системою політичного, економічного, соціального та духовного ладу суспільства.

За формою суспільний лад є системою організаційних та функціональних форм у всіх сферах життя й діяльності суспільства, системою інститутів громадянського суспільства [134, с. 211].

Також визначення поняття «суспільний лад» було сформульовано А. Колодієм та В. Копейчиковим, відповідно до якого, суспільний лад, це система суспільних відносин, що розвивається на основі певного виду власності і системи господарювання, а також суб'єктів цих відносин, починаючи з конкретної людини, об'єднань громадян і закінчуючи великими державними і громадськими організаціями [125, с. 10].

Не існує однозначного підходу до визначення поняття «державний лад», що в свою чергу породжує велику кількість інтерпретацій та висновків, які різняться за своїм змістом.

В. Погорілко та В. Федоренко визначають державний лад, як конституційні основи організації та діяльності Української держави. За своєю суттю, змістом та формами, науковці визначають державний лад, як багатоаспектне явище. Зокрема, державний лад України охоплює структурні (організаційні) і функціональні основи держави, зокрема політичні, економічні, соціальні та культурні (духовні) основи [134, с. 201].

За О. Мучником державний лад — це система принципів, інститутів та суб'єктів державного права, які при своїй реальній взаємодії у кінцевому підсумку покликані забезпечити на цілком обмеженій території щоденне буття, історичне самозбереження, національну самоідентифікацію населення, як єдиної державно-організованої спільноти. Крім того, автор зазначає, що суттєва відмінність між конституційним ладом та державним ладом полягає в тому, що архітектором та хранителем першого є народ, а зручного державного — можновладці [108, с. 57].

В результаті здійсненого аналізу існуючих наукових підходів до визначення поняття «державний лад» та після проведеного порівняння його з суміжними категоріями Л. Наливайко приходить до висновку, що Державний лад України — це нормативно впорядкована (унормована) система спільних відносин, гарантованих Конституцією України, з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку.

Таким чином можна прийти до висновку, що конституційний лад співвідноситься з державним та суспільним ладом, як ціле та його частина. Адже поза межами держави та суспільства, виникнення конституційного ладу не можливе, в принципі. Кожне з понять плавно впливають одне з одного та є

якісно різними етапами єдиного процесу державотворення, так у разі сформованого суспільного ладу настають передумови для виникнення державного ладу, та у разі належного функціонування стає можливим створення в подальшому конституційного ладу.

На думку таких вчених, як М. Баглай та Б. Габричидзе, конституційний лад не зводиться до існування конституції, а стає реальністю тільки при виконанні двох умов: якщо конституція виконується і якщо вона демократична. «Порядок, при якому дотримуються права та свободи людини та громадянина, а держава діє відповідно до конституції, іменується конституційним ладом» [5, с. 157].

Тому впевнено можна сказати, що конституційний лад, є нічим іншим, як здобутком розвинутого громадянського суспільства та демократичної правової держави.

В преамбулі Декларації про державний суверенітет вказано, що даний нормативний документ приймається Верховною Радою Української РСР «визнаючи необхідність побудови правової держави». Згодом статтею 1 Конституції України проголошено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [217].

Даними нормативно правовими актами було означено орієнтири розвитку українського державотворення.

Проте, на превеликий жаль, ані Основний закон України, ані прийнята раніше Декларація про державний суверенітет не містить визначення терміну «правова держава». Перш за все варто зазначити, що зародження ідеї правової держави своїм корінням сягають античності та розроблялись в свій час Арістотелем, Демокрітом, Платоном, Полібієм, Сократом, Солоном, Ціцероном. Безпосередньо термін «правова держава» (Rechtsstaat) вперше з'явився, а як наслідок, дістав обриси визначеного поняття та затвердився в німецькій юридичній літературі в першій третині XIX століття у працях К.Т. Велькера та Р. Фон Моля, в подальшому, вказане поняття стало широко

застосовуватись та розповсюджуватись в наукових колах. При всій своїй новизні теоретичні концепції правової державності Нового часу (розроблені в працях Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, Дж. Адамса, Дж. Медісона, Т. Джефферсона, І. Канта, Г. В., Ф. Гегеля та ін.) спиралася на досвід минулого, на досягнення попередньої соціальної, політичної і правової теорії та практики [118, с. 286]. Цікавим є факт, що поняття *der Rechtsstaat* є в своєму роді унікальним, оскільки лише в німецькій мові вдало та тонко поєдналися два важливих поняття «право» та «державна». В двадцятому столітті розробкою проблем правової держави поглиблено займалися такі видатні вчені, як С. Гессен, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, С. Котляревський, І. Новгородцев, М. Палієнко, І. Покровський.

Так, за Б. Кістяківським правова держава — це найвища формула державного буття, яка розроблена людством як реальний факт. Основоположними принципами правової держави Б.Кістяківський називає 1) обмеженість влади, яка «...створюється визнанням за особистістю невід'ємних, непорушних та недоторканих прав» та 2) підзаконність державної влади [86, ст. 373].

До класичних, можна віднести визначення суті поняття «правової держави» яке було викладено в частині третій статті 20 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина: «Законодавча влада пов'язана конституційним ладом, виконавча та судова влада — законом і правом». Таке формулювання дає підстави дійти до висновку, що правовою може іменуватися держава, загальна діяльність якої виникла, а в наступному пов'язана і обмежена правом та конституцією держави, а основним пріоритетом визнається забезпечення прав і свобод своїх громадян. В такому разі право знаходиться в позиції верховенства над державою та обмежує останню в здатності виходити за встановлені правом межі.

Певна «скутість» державної влади правом, конституцією та законами цієї держави виступає гарантом передбачуваності, стабільності і надійності

нормативно- правових актів в цілому та підпорядкуванню вказаних актів суворій ієрархії.

В Рішенні Конституційного Суду України №9-рп/2001 від 19 червня 2001 року визначено, що «Україна є правовою державою (стаття 1 Конституції України), а в правовій державі існує суворі ієрархія нормативних актів, відповідно до якої постанови та інші рішення органів виконавчої влади мають підзаконний характер і не повинні викривляти сутність і зміст законів.»

Загалом першою статтею Конституції України визначено ключові орієнтири для розбудови української державності. Так, зокрема, вказаною статтею передбачено, що Україна є суверенною і незалежною державою. В даний час наша держава знаходиться на шляху свого становлення, перехідний етап розвитку української державності та суспільства зумовлений, в тому числі, наростанням інтеграційних процесів, загальною глобалізацією, що в свою чергу змінює розуміння терміну «суверенітет» в його класичному понятті та створює все нові і нові концепції щодо окремих аспектів «суверенітету» та їх теоретико-правового обґрунтування.

В наукових колах в загальному розумінні поняття суверенітет виділяють основні три його види: «народний», «національний» та «державний». Саме ці види суверенітету знайшли своє відображення в значній більшості країн та міжнародно-правових документах. Так Декларацією про державний суверенітет України проголошено, що державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

Основним законом нашої країни встановлено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (стаття 1), є унітарною державою (стаття 2), є республікою, а носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ (стаття 5), захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу

(стаття 17). Вказані положення дають досить вичерпну характеристику української державності та формують уявлення про основні риси України як держави. Розділом I Декларації про суверенітет, який дістав назву «Самовизначення української нації» встановлено, що Українська РСР як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах на основі здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Враховуючи викладене, під суверенітетом правової держави слід розуміти сталий правовий стан верховенства державної влади отриманої від народу, яке повністю засноване на його довірі та направлене виключно на створення народного блага всередині країни, а також позиціонування незалежності та рівності такої країни у зовнішньополітичній сфері.

Таким чином, можна дійти висновку, що в основі поняття суверенітет є дві складові: 1) верховенство державної влади в межах держави; 2) незалежність та рівноправність на міжнародній арені.

Верховенство державної влади, перш за все, дістало своє вираження у відсутності будь-яких обмежень, окрім права, конституції та інтересів народу. Влада в праві видавати закони, які є загальнообов'язковими для всього суспільства та на всій території держави, які в свою чергу стають підставами для виникнення прав та обов'язків громадян, влада встановлює правопорядок та своїми діями сприяє його дотриманню, наділяє повноваженнями посадових осіб, визначає компетенцію державних органів, установ, підприємств та організацій, тощо.

Розрізняють нормативні, організаційно-функціональні, організаційно-структурні обмеження внутрішнього суверенітету. Організаційно-функціональні обмеження передбачають поділ державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову, кожна з яких діє незалежно, самостійно в межах зазначеної законом компетенції та наділена певними засобами та способами впливу одна на одну, що має забезпечити ефективне виконання державних функцій та утримати органи влади від узурпації [35, с. 26].

Відомий французький теоретик держави і права М. Оріу вбачав факт самообмеження державного суверенітету і в тому, що державна влада має підкорятися праву та діяти в рамках права. За його словами, - «Всі згодні, що самообмеження має бути (тобто, що політична влада має самовільно підкорюватися позитивному праву), і так само добровільно влада має виконувати покладені на неї обов'язки створення позитивного права з метою зв'язування ним своєї діяльності». За словами М. Оріу, запитання полягало лише в тому, як саме слід розглядати таке самообмеження, як «акт або рішення суб'єктивної волі держави або ж, це ніщо інше як результат об'єктивної державної організації?»[110, с. 137].

В опублікованій у 2011 році аналітичній записці відділу глобалістики та безпекових стратегій Національного інституту стратегічних досліджень, звертається увага на той факт, що «поняття державного суверенітету не має абсолютного характеру. Історичні версії розуміння та реалізації суверенітету варіюють за 3-ма параметрами: носій суверенітету, абсолютність суверенітету, а також внутрішній та зовнішній виміри суверенітету..., на практиці усі три параметри державного суверенітету на сьогодні тією чи іншою мірою зазнають змін».

Також автори записки звертають увагу, що «проблема обмежень державного суверенітету постала у практичній площині після Другої світової війни та знайшла своє відображення у процесах європейської інтеграції. Після війни обмежень суверенітету зазнали переможені країни, а у подальшому – країни «соціалістичного табору». Доктрину, а отже саме поняття обмеженого суверенітету пов'язують з ім'ям лідера СРСР Л.Брежнєва («доктрина Брежнєва», 1968 р.). Згідно з цією доктриною СРСР міг втручатися у внутрішні справи інших країн-учасниць Організації Варшавського договору, щоб попередити їх вихід з ОВД (практично цю доктрину реалізовано введенням військ до Чехословаччини). Інколи цю доктрину розуміють як «суверенітет в обмін на гроші» (тобто на економічні преференції з боку СРСР), однак проти

цього свідчить примусовий, а не добровільний характер надання такої «згоди» з боку згаданих країн» [131].

Так в преамбулі Конституції Франції від 29 жовтня 1946 року було вказано, що «Франція погоджується на умовах взаємності з обмеженням суверенітету, необхідними для організації та захисту миру» [75, с. 83].

В свою чергу положеннями статті 24 Основного закону Федеративної Республіки Німеччина прийнятого 23 травня 1949 року закріплено, що: «Федерація може на підставі закону передавати здійснення своїх суверенних прав міждержавним установам. Федерація може в цілях забезпечення миру увійти в систему взаємної колективної безпеки; при цьому вона погодиться на обмеження своїх суверенних прав в цілях встановлення і забезпечення мирного та міцного порядку в Європі та у відносинах між народами всього світу» [75, с. 123-124].

Знайшов своє відображення принцип обмеження державного суверенітету і у статті 9 Федерального конституційного закону «Конституція Австрійської Республіки» викладеної в редакції ФКЗ від 01.07.1981 року, де вказано, що «на підставі закону або державного договору, який погоджено відповідно до статті 50, абзацу 1, окремі суверенні права Федерації можуть бути передані міждержавним установам та їх органам, а діяльність органів іноземних держав всередині країни, як і діяльність австрійських органів за кордоном, може бути врегульовано в рамках міжнародного права» [68].

Поряд з державним суверенітетом існують суверенітет народу та суверенітет нації. Суверенітет народу означає його верховенство в рішенні докорінних питань організації свого життя — суспільного й державного устрою, основних напрямків розвитку внутрішньої та зовнішньої політики, економічних засад, здійснення повного та всебічного контролю за діяльністю державних органів та всієї держави. Під суверенітетом нації розуміється повновладдя нації, її спроможність визначати характер свого життя,

здійснювати своє право на самовизначення аж до відокремлення та заснування самостійної держави [110].

Таким чином, держава може бути лише наділена правом здійснювати суверенітет, який є невід'ємною та невідчужуваною прерогативою єдиного носія — суверенного народу, виключно за рішенням останнього, що в свою чергу дає підстави вважати, що суверенітет держави є вторинним та похідним від суверенітету народного.

Статтею 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй встановлено один із основоположних принципів організації, а саме — принцип суверенної рівності держав. Відповідно до положень Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співпраці між державами у відповідності до Статуту ООН, прийнятої відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року №2625 (XXV) поняття «суверенна рівність» включає в себе наступні елементи: а) країни є юридично рівними; б) кожна країна користується правами, притаманними повному суверенітету; с) кожна країна має поважати правосуб'єктність інших держав; d) територіальна цілісність та політична незалежність держави недоторкані; е) кожна держава має право вільно обирати та розвивати свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи; f) кожна держава зобов'язана виконувати повністю та добросовісно свої міжнародні зобов'язання та жити в мирі з іншими країнами [36].

За словами видатного французького вченого Л. Дюгі «Колективність може бути державою тільки тоді, коли вона осіла на території з визначеними кордонами. Без цього немає держави». «...виключна приналежність території однієї колективності є необхідною для існування держави і саме тому, що в інакшому випадку колективність не змогла б мати в своєму розпорядженні політичної влади. Іншими словами, виключність території є умовою політичної влади. А так як політична влада є переважним вираженням особистості держави, то виключність території є умовою самої особистості держави» [43, с. 128, 131]. Також в своїй роботі автор приходить до висновку, що неподільність

території, оскільки остання є елементом особистості держави, а будь-яка особистість є неподільною.

Дана конституційна конструкція знайшла своє відображення в ряді основних законів сучасних країн, наприклад, Конституція Республіки Білорусь в статті 9 закріпила положення про те, що «територія Республіки Білорусь є природною умовою існування та просторою межею самовизначення народу, основою його благополуччя та суверенітету Республіки Білорусь. Територія Білорусі єдина та неподільна...» [76]. Статтею 2 Конституції Республіки Ірландія встановлено, що «належна народу територія складається з усього острова Ірландія, прилеглих до нього островів та територіального моря» [77].

Конституція України містить в своєму тексті статтю 13 відповідно до якої «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією».

В Рішенні Конституційного Суду України №1-рп/2003 постановленого від 16.01.2003 року зазначено: «...У Конституції України застосовуються терміни «територія України» (стаття 2), «державна територія» (стаття 132) і «територія» як територія адміністративно-територіальної одиниці, в межах якої здійснюють свої повноваження органи місцевого самоврядування (частина перша статті 144), місцеві державні адміністрації (стаття 119). Відповідні терміни використовуються і в законах України, зокрема «Про державний кордон України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про основи містобудування» тощо.

Поняття «державна територія» (територія України) і «територія відповідної адміністративно-територіальної одиниці», зокрема територія Автономної Республіки Крим, про яку йдеться в положеннях статті 7 Конституції Автономної Республіки Крим, хоча й взаємопов'язані, але за своїм змістом є різними. Стаття 2 Конституції України встановлює, що суверенітет України поширюється на всю її територію. Це є конституційним закріпленням територіального верховенства України.

Зазначений в Основному законі України принцип унітаризму в поєднанні зі статтями конституції, які більш повно розкривають зміст статті 2, означає, що Україна є країною з єдиною системою державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю її територію в межах адміністративно-правового поділу незалежно від їх назви та правового статусу. Україна є унітарною державою не дивлячись на наявність такої специфічної адміністративно-територіальної одиниці, як Автономна Республіка Крим, оскільки органи публічної влади які створюються в межах вказаної адміністративно-територіальної одиниці не носять статусу державних органів. Система органів державної виконавчої влади, що діє в рамках вертикалі виконавчої влади в Україні є абсолютно тотожною до з органами державної виконавчої влади в інших адміністративно-територіальних одиницях нашої країни. Суди, що створені на території АРК є частиною єдиної системи судоустрою нашої країни.

Згідно з положеннями статті 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207- 18 прийнятого 15 квітня 2014 року, сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції

та законів України; надра під територіями, зазначеними у пунктах 1 і 2 цієї частини, і повітряний простір над цими територіями, визнаються, тимчасово окупованими територіями України.

Відповідно до ст. 1 вказаного Закону, тимчасово окупована територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія Конституції та законів України. Датою початку тимчасової окупації є 20.02.2014 року [54].

На вказаній в Законі України №1207- 18 від 15.04.2014 року території та відповідно до цього закону встановлено особливий правовий режим діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, встановлено особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають та перебувають на тимчасово окупованій території України, та юридичних осіб зареєстрованих на вказаній території, закріплено порядок захисту культурної спадщини та ін. Зокрема, законом було закріплено заходи правового регулювання на тимчасово окупованій території України, що було виражено, наприклад, в зміні територіальної підсудності судових справ, які відносяться до компетенції судів, що відповідно до адміністративно-територіального поділу знаходяться на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Центральним представницьким органом в Україні є Верховна Рада України — єдиний орган законодавчої влади в державі який складається з народних депутатів України і діє від імені народу. До представницьких органів належать сільські, селищні, міські, районні у містах ради, які складаються з депутатів і представляють інтереси територіальних громад відповідних територіально-адміністративних одиниць. Регіональними представницькими органами є районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. До представницьких органів також належать органи самоорганізації населення — будинкові, вуличні, квартальні комітети (ради) та інші органи які утворюються за ініціативою жителів і з

дозволу сільських, селищних, міських, районних у містах рад. Органи самоорганізації населення сприяють органам місцевого самоврядування у виконанні покладених на них функцій [222, с. 63].

Представницькі установи особливо вимагають міцного морального порядку. Народ закликається до політичної діяльності; різні його елементи повинні рухатися дружно і згідно з загальними державними потребами [193, с. 336].

Таким чином, одна гарантія доповнює іншу. В державі немає жодного початку, жодної установи, яка могла б замінити всі інші і відповідати всім потребам суспільного життя. Всі установи тісно пов'язані один з одним. Державна мета повинна полягати в тому, щоб кожне стояло на своєму місці, виконуючи своє призначення і щоб все в сукупності йшло згідно, маючи на увазі загальне благо. Це необхідно особливо в представницькому порядку, який, поділяючи владу і значно ускладнюючи відносини, вимагає щоб всі окремі органи управління отримали належний розвиток, без чого цілий організм не може діяти правильно [193, с. 355].

Все вищевикладене дає чітке розуміння того, що в основі демократичної організації суспільства міститься народний суверенітет, і так само влада народу становить основу конституційної держави. Прерогатива принципу народовладдя, це найперша ланка в вирішенні найбільш важливих державних питань та питань життя суспільства, що спонукає для об'єднання зусиль як державних так і громадських структур для реального забезпечення суверенітету народу.

Із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминує призводити до сваволі (Рішення Конституційного Суду України №5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року) [143].

Істинним призначенням будь-якого закону, який заснований на праві (правовий закон), є ніщо інше ніж врегулювання взаємовідносин між людиною та державою, як рівними суб'єктами права. Першочерговим призначенням Конституції приведення до відповідності усіх законів праву, а також загальновизнаним принципам та нормам міжнародного права. У разі якщо основою конституції став принцип справедливості така конституція неодмінно виконується народом та користується його довірою. Повага народу до Конституції своєї країни є повагою народу, в першу чергу, до себе, своєї історії, свого теперішнього та майбутнього. Тому дотримання принципу справедливості має починатися з кожної окремої людини і тільки в подальшому знайти своє відтворення в кожній з гілок влади, яка бере свій початок від народу. За словами видатного релігійного діяча, Митрополита Андрія Шептицького, ключ до перетворення України знаходиться в ній самій. Нам важко змінити зовнішні обставини, проте в нашій волі змінити себе.

Основи конституційного ладу як об'єкт кримінально-правової охорони – це суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення: а) дотримання встановлених ... принципів державного та суспільного устрою; б) рівності громадян; в) стану захищеності особи, суспільства і держави від загроз екстремістського характеру. У їх структуру входять: суб'єкти (органи державної влади; органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання; громадяни; інші суб'єкти, на яких поширюється дія конституційно-правових норм); предмет - певні інтереси, що виражаються як потреби в дотриманні принципів державного та суспільного устрою, рівності громадян і в забезпеченні зазначеного стану захищеності; соціальні зв'язки - діяльність (поведінку) суб'єктів даних правовідносин [202, с. 10]. Об'єктом кримінально-правової охорони конституційний лад виступає у не розривному співвідношенні із більш об'ємним (широким) поняттям – національна безпека як об'єкт кримінально-правової охорони.

Ми зупинилися на розумінні конституційного ладу в різних джерелах. Особливо слід звернути увагу на кримінальне законодавство Скандинавських країн. У КК Ісландії в Особливій частині закону прямо вжито законодавцем словосполучення «конституційний лад» («конституційний устрій»). Так, Розділ XI КК Ісландії має назву – «Злочини проти конституційного устрою держави та вищих органів управління» [251].

У свою чергу, КК Данії та КК Норвегії не містить прямого вживання словосполучення «конституційний лад» чи «конституційний устрій», а подібно до українського законодавця називає відповідні розділи Особливої частини кримінального закону починається – «Злочини проти незалежності та безпеки держави» (Розділ 12 КК Данії) та «Злочини проти незалежності та безпеки держави» (Розділ 8 КК Норвегії) [243;246].

Разом з тим, КК Швеції розпочинає Особливу частину закону з Розділу, який передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я - Chapter 3 – On offences against life and health. А ознаки складів групи злочинів проти конституційних основ національної безпеки містяться в Главі 18 «Про злочини, пов'язаних з державною зрадою» [247].

Досліджуючи питання конституційного ладу як об'єкта кримінально-правової охорони в КК Скандинавських країнах, слід звернути особливу увагу на структурування Особливої частини КК в залежності від особливостей об'єкта кримінально-правової охорони. Разом з тим, не можна не помітити такі негативні риси КК деяких Скандинавських країн, як казуїстичність, відсутність чітких критеріїв розмежування деяких кримінальних правопорушень, відсутність чіткої термінології щодо деяких найменувань злочинів проти конституційних засад національної безпеки.

Таким чином, конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони є невід'ємним елементом системи національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони та співвідноситься з державним та суспільним ладом як ціле та його частина. Кожне з понять плавно впливає одне з одного

та є якісно різними етапами єдиного процесу державотворення. У разі сформованого суспільного ладу настають передумови для виникнення державного ладу, а в разі його належного функціонування стає можливим утворення в подальшому конституційного ладу.

2.2. Питання визначення злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн

У зарубіжній кримінально-правовій науці посягання проти національної безпеки держави поділяють, як правило, на дві основні групи: посягання, що суперечать самому існуванню державної влади, і посягання, які впливають на впорядковане і справедливе управління державними справами. Злочини проти конституційних засад національної безпеки держави, відносять до першої групи [254].

Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти, передбачені КК України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння (злочини), що посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та обороноздатності держави, у сфері науково-технічної, інформаційної, екологічної безпеки України від зовнішніх та внутрішніх загроз [105, с. 202].

В.А. Ліпкан зазначає, що злочини проти основ національної безпеки України – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, вчинені з прямим умислом, що посягають на основи національної безпеки України в політичній, конституційній, військовій, економічній, екологічній, інформаційній, науково-технічній сферах, вчинені суб'єктом злочину [104, с.127].

Деякі вчені вважають, що введення в кримінальний закон конструкції «публічні заклики» заклало можливість її використання в якості інструменту

політичної боротьби і усунення супротивників, і, як наслідок, є нічим невинуватим і неприпустимим обмеженням свободи слова. Інші, навпаки, вважають, що це є необхідним і обґрунтованим, оскільки не обмежує право на свободу слова як таку, а лише служить засобом недопущення зловживання зазначеним правом [195, с.44].

Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Злочини проти основ національної безпеки України - це суспільно небезпечні, протиправні, винні та карані діяння, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди зовнішній і внутрішній безпеці держави, вчинені суб'єктом злочину [197, с.354].

Л.Мошняга зазначає, що на відміну від інших злочинів проти основ національної безпеки України, а саме на відміну від злочинів проти основ зовнішньої безпеки (ст. ст. 111, 114 КК) та злочинів проти основ внутрішньої безпеки і економічної системи України (ст. 113 КК), є група злочинів, що полягають у вчиненні діянь, які мають спеціальну протиправність - конституційну [112].

До злочинів, проти конституційних основ національної безпеки, належать:

- злочини, передбачені ст. 109 КК «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»;
- злочини, передбачені ст. 110 КК «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України».

Варто зазначити, що лише диспозиції ст. ст. 109, 110 КК України, що мають назву відповідно: «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення

конституційного ладу або на захоплення державної влади» та «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» передбачають кримінальну відповідальність не лише за вчинення вищевказаних дій, але і за публічні заклики до таких дій, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Крім того, ч. 1 ст. 109 КК України передбачає відповідальність за змову про вчинення таких дій, тобто даний злочин вважається закінченим на стадії готування до нього, що є позитивним моментом у попередженні даних злочинів [185, с.190].

Тоталітарні уряди сумно відомі тим, що карають своїх політичних опонентів за «злочини проти держави», але історія показує, що уряди, які вважаються демократичними, також суворо переслідували ці злочини. Ці правопорушення стали більш помітними і часто використовуються в умовах загострення економічної та військової напруженості між конкуруючими національними державами, фінансових потрясінь та зростаючої соціальної та політичної напруженості в країні [253]. Імплементуючи в національне законодавство України загальновизнані принципи та норми, які також були покладені в основу конституційного ладу України ми знаходимося на шляху вирішення, в першу чергу, внутрішніх проблем як із становлення демократичного устрою або ж формування правової системи. А наслідком такого розвитку є те, що на поточний час права та свободи людини та громадянина набули масштабного та всеохоплюючого значення в глобальному розумінні. Будучи об'єктом внутрішньої політики держави питання прав людини вийшло за межі окремої країни і постало в центрі уваги міжнародної спільноти. Інтереси особистості стали вирішальними при прийнятті рішень, стали підставою для багатьох змін і як наслідок ведуть до переваги принципу верховенства права, а в першу чергу, верховенства загальновизнаних принципів та норм міжнародного права.

Для того, щоб визначити поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки держави за законодавством України та Скандинавських

країн необхідно здійснити аналіз нормативного матеріалу та доктринальних положень. Теорія кримінального права визначає, що систематизація Особливої частини Кримінального кодексу України повинна здійснюватися за принципом дотримання послідовності розташування розділів, визначених з урахуванням сучасних підходів до порівняння важливості інтересів, які охороняються законодавством про кримінальну відповідальність від злочинних посягань. Такий підхід, з одного боку, свідчить про існуючу ієрархії цінностей в суспільстві, а з іншого – сприяє доступності законодавства [164, с. 29].

В.А. Туляков зазначив, що парадокс сучасної публічно-правової доктрини полягає в поступовому нівелюванні публічності, поверненню пріоритету індивідуального, приватного над державним, громадським, суспільним. Антропоцентризм сучасної суспільної науки, очевидно, простежується і в кримінально-правових дослідженнях (А. М. Бойко, В. І. Борисов, А. А. Музика, Н. В. Сенаторів і ін.) [124, с. 67; 206].

Таким чином, в майбутньому необхідно привести законодавство про кримінальну відповідальність України до логічної конструкції, яка буде відповідати положенням Основного Закону України і в якій буде відображена захист соціальних цінностей в послідовної ієрархії: особистість - суспільство - держава. [164, с. 42].

Розгляд концептуальних основ відповідальності за злочини проти інтересів держави свідчить про те, що сучасна концепція злочинів проти інтересів держави в цілому спирається на досягнення радянської науки кримінального права, яка, в свою чергу, сприйняла основні доктринальні положення права дореволюційної Росії; концепція злочинів проти інтересів держави повинна вдосконалюватися, зокрема, в напрямку наукового і законодавчого визначення загального поняття таких злочинів, системи та видів даних діянь, їх розміщення в системі Особливої частини; концепція злочинів проти інтересів держави повинна спиратися на розроблену теорію визначення інтересів держави і його складових. Тільки на їх основі можуть бути вирішені

проблеми кримінально-правової політики держави в сфері кримінально-правового забезпечення охорони інтересів держави. облік і рішення зазначених проблем дозволить розробити оновлену концепцію кримінально-правового захисту інтересів держави і створити теоретичну модель злочинів, які на неї зазіхають [164, с. 43].

Ймовірно, що в перспективі структура Особливої частини Кримінального кодексу України повинна бути побудована за принципом розподілу всіх злочинів в залежності від характеру посягання на інтереси особистості, суспільства і держави. Така побудова законодавства про кримінальну відповідальність характерно для більшості європейських країн. Зокрема, Особлива частина КК Франції, прийнятого в 1992 р., складається з трьох книг, в яких послідовно викладені злочини і проступки проти особистості і людства, власності, нації, держави та громадського порядку. Таким чином, в ньому чітко простежується ієрархія цінностей, покладена в основу кримінального законодавства, а саме: особистість, власність, держава [164, с. 39].

Виходячи із аналізу кримінально-правових норм законодавства Данії, аналізовані склади злочинів складають велику окрему групу, розміщену в окремому розділі КК. Така група злочинів має назву – «Злочини проти незалежності та безпеки держави».

Розділом 12 «Злочини проти незалежності та безпеки держави» КК Данії встановлюється кримінальна відповідальність за злочини проти Конституції Данії та злочини проти вищих органів Данії.

Для вирішення питання визначення злочинів проти конституційних засад національної безпеки держави за законодавством Данії, розподілимо всі злочини проти незалежності та безпеки на певні групи.

Першу групу злочинів проти незалежності та безпеки держави складають посягання на суверенітет держави (ч. 1 §98 КК Данії) [243].

Другу групу злочинів проти незалежності та безпеки держави складають посягання на відносини мирного співіснування на міжнародній арені (§99 КК Данії, ч. 1 §100 КК Данії, §101 КК Данії) [243].

Згідно з §98 (1) КК Данії будь-яка особа, яка за допомогою іноземної допомоги, застосувавши силу чи погрожуючи таким чином, вчиняє дію, спрямовану на підпорядкування датської держави або її частини під іноземне панування або на відокремлення будь-якої частини держави, карається покарання у виді позбавлення волі до довічного ув'язнення.

Відповідно до частини 2 §98 КК Данії таке ж покарання застосовується також до будь-якої особи, яка з метою, зазначеної у частині першій [вище], організує масштабний саботаж, зупинення виробництва або руху, а також до будь-якої особи, яка бере участь у такому акті, усвідомлюючи його призначення.

Згідно з ч.1 §99 КК Данії будь-яка особа, яка вчиняє дію, спрямовану на залучення датської держави чи будь-якої союзної держави до війни, окупації противника чи інших бойових дій, таких як блокада чи будь-які інші заходи примусу, або, яка іншим чином намагається здійснити за допомогою іноземної допомоги, порушення незалежності датської держави, карається позбавленням волі до довічного ув'язнення [243].

З точки зору особливої уваги до проблеми кримінальної відповідальності за незаконну окупацію території певної держави, звернемо увагу, що у ч. 2 §99 КК Данії дається кримінально-правове розуміння поняття «ворожа окупація». Так, зазначено, що для цілей цього розділу та інших розділів глав 12 та 13 цього Закону [КК Данії], ворожа окупація означає іноземну окупацію будь-якої території датської держави, якщо вона вчинена шляхом застосування насильства або під погрозою застосування насильства[243].

Окремо у данському кодексі виділено норми про кримінальну відповідальність за заклики проти конституційних засад національної безпеки. Так, згідно з ч. 1 §100 КК Данії будь-яка особа, яка публічними заявами

підбурює дії ворога проти датської держави або створює очевидну небезпеку таких дій, підлягає ув'язненню на строк не більше шести років. А відповідно до ч. 2 §100 КК Данії будь-яка особа, яка публічними заявами підбурює втручання іноземної держави у справи данської держави або яка створює очевидну небезпеку такого втручання, підлягає штрафу або ув'язненню на строк, що не перевищує одного року.

Згідно з §101 будь-яка особа, яка в умовах війни, що загрожує, окупації чи будь-яких інших бойових дій, вчиняє акт, за допомогою якого готується допомога противнику, карається позбавленням волі на строк не більше 16 років.

Злочини проти Конституції та вищих органів держави, які розміщені в Розділі 13 КК Данії, також, на нашу думку, можуть бути поділені на групи: злочини проти фундаментальних основ держави (злочини проти Конституції), злочини проти Парламенту, інших органів державної влади (ч. 1 §118 КК Данії), терористичний акт (ч. 1 §114 КК Данії), диверсія (ч. 2 §114 КК Данії), злочини проти порядку проведення виборів до Парламенту, до Асамблеї Фарерських островів чи до муніципальних чи будь-яких інших громадських рад чи органів влади (ч. 1 §116 КК Данії, §117 КК Данії), злочини проти порядку проведення референдуму у державних справах (ч. 2 §116 КК Данії), посягання на свободу слова (ч. 2 §118 КК Данії).

Злочини проти Конституції та Вищих органів держави розміщено у КК Данії, починаючи із §111 КК Данії. Так, наприклад, відповідно до §111 КК Данії будь-яка особа, яка скоїть діяння, вчинене за іноземної допомоги, застосуванням сили або загрозою такої зміни, змінити Конституцію або зробити її недійсною, підлягає ув'язненню на будь-який термін, що продовжується до довічного ув'язнення.

Аналізуючи питання визначення злочинів проти конституційних засад національної безпеки держави за законодавством України та Скандинавських країн слід особливо зупинитися на посяганнях на життя державного чи громадського діяча. На відміну від складу злочину, передбаченого ст. 112 КК

України, у §112 КК Данії мова йде про іншого спеціального потерпілого, а саме про короля або конституційного регента. Так, відповідно до §112 КК Данії будь-яка особа, яка вчиняє діяння, спрямоване проти життя короля або конституційного регента, карається позбавленням волі на термін не менше шести років. У попередніх розділах роботи нами було глибоко проаналізовано конституційно-правові положення України та різних скандинавських країн, де ми підкреслили суттєву різницю в конституційно-правовому регулюванні питань суверенітету, державної влади та ін. та прийшли до висновку про вплив конституційно-правових положень на криміналізацію діянь проти конституційних засад національної безпеки. Отже, різниця у положеннях ст. 112 КК України та §112 КК Данії зумовлена різницею у формі державного правління в Україні та в Королівстві Данії. Згідно з ч. 1 §113 КК Данії будь-яка особа, яка заважає безпеці чи незалежності Парламенту або іншим чином вчиняє будь-які дії, спрямовані застосуванням сили або загрозою такої дії, щоб вимагати від парламенту будь-яку резолюцію або перешкоджати їй вільно здійснювати свою діяльність карається позбавленням волі на строк, що не перевищує шести років, або, за особливо обтяжуючих обставин, - до довічного ув'язнення. Відповідно до ч. 2 §113 КК Данії таке ж покарання застосовується до будь-якої особи, яка аналогічним чином втручається або здійснює примус проти суверена або проти конституційного регента чи проти міністрів, Конституційного Суду або Верховного Суду [243].

На відміну від КК України, в більшості КК Скандинавських країн до системи злочинів проти національної безпеки віднесено також дії терористичного характеру (тероризм). Так, відповідно до ч. 1 §114 КК Данії будь-яка особа, яка, діючи з наміром серйозно залякати населення або незаконно примусити датські чи іноземні органи державної влади чи міжнародну організацію вчинити чи відмовитись від вчинення дії або дестабілізувати чи знищити фундаментальну політичну, конституційну, фінансову чи соціальну структуру країни чи міжнародної організації здійснює

одну або декілька з наведених нижче дій, якщо така дія в силу її природи чи контексту, в якому вона вчинена, може заподіяти країні чи міжнародній організації серйозну шкоду, винна у тероризмі та підлягає позбавленню волі на певний термін, який продовжується до довічного ув'язнення:

- 1) Вбивство відповідно до статті 237 цього Закону.
- 2) Грубе насильство відповідно до Розділу 245 або Розділу 246 цього Закону.
- 3) Позбавлення волі відповідно до статті 261 цього Закону.
- 4) Погіршення безпеки руху відповідно до статті 184 (1) цього Закону; незаконні порушення в роботі громадських транспортних засобів тощо відповідно до статті 193 (1) цього Закону; або серйозної шкоди майну відповідно до частини 2 статті 291 цього Закону; якщо ці порушення вчинені таким чином, що може піддати небезпеку життя людей або спричинити значні фінансові втрати.
- 5) Виключення транспортних засобів відповідно до розділу 183 та цієї Закону.
- 6) Група порушує закон про зброю відповідно до Розділу 192 та цього Закону або Розділу 10 (2) Закону про зброю та вибухові дані.
- 7) Підпал відповідно до розділу 180 цього Закону; вибух, розповсюдження шкідливих газів, затоплення, корабельна аварія, залізнична чи інша дорожньо-транспортна пригода відповідно до розділу 183 (1).
- (2) цього Закону; небезпечне для здоров'я забруднення водопостачання згідно з частиною 1 статті 186 цього Закону; небезпечне для здоров'я забруднення продуктів, призначених для загального використання тощо, відповідно до розділу 187 (1) цього Закону.
- (3) Подібне покарання також застосовується до будь-якої особи, яка за згаданим у підрозділі 1 наміром погрожує скоїти одну з дій, зазначених у підрозділах (1) та (2) [243]. Відповідно до §114 а КК Данії будь-яка особа, яка:
 - 1) прямо чи опосередковано надає фінансову підтримку; 2) прямо чи опосередковано закуповує або збирає кошти; або 3) прямо чи опосередковано

передає у розпорядження гроші, інші активи або фінансові чи інші подібні засоби особі, групі чи асоціації, яка вчиняє або має намір скоїти терористичні акти, передбачені статтею 114 цього Закону, карається позбавленням волі на термін, що не перевищує десяти років [243].

Згідно з §114 b KK Данії будь-яка особа, яка шляхом підбурювання, поради чи дії сприяє просуванню злочинної діяльності або спільної мети групи чи асоціації, яка вчиняє одну або кілька дій, передбачених ст. 114 або ст. 114 a цього Закону, якщо діяльність чи мета передбачає вчинення одного або кількох дій такого характеру, карається позбавленням волі на термін, що не перевищує шести років.

Подібною до фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 KK) є норма §114 c KK Данії. Відповідно до §114 c KK Данії будь-яка особа, яка будь-якими діями, крім тих, що включені до статей 114-114 b цього Закону, бере участь або надає значну фінансову підтримку чи іншу суттєву підтримку будь-якому корпусу, групі чи асоціації, яка має намір застосувати силу, здійснювати вплив на суспільні справи або спричинити порушення громадського порядку, карається позбавленням волі на строк не більше шести років.

Згідно з §114 d KK Данії будь-яка особа, яка будь-якою діяльністю, крім тих, що зазначені у статтях 114-114 c цього Закону, бере участь у незаконній військовій організації або групі, карається штрафом або позбавленням волі на термін, що не перевищує двох років [243].

Відповідно до §114 e KK Данії будь-яка особа, яка за обтяжуючих обставин всупереч законодавству про нерозповсюдження зброї масового ураження: 1) експортує продукцію з подвійним призначенням без дозволу; 2) для використання органами влади у прийнятті рішень щодо продукції з подвійним призначенням дає неправильну або оманливу інформацію або приховує інформацію, що має значення для прийняття рішення у справі; або 3)

діє з порушенням умов, визначених у рішеннях органів влади щодо продукції подвійного призначення; карається позбавленням волі на строк до шести років.

Згідно з ч. 1 §115 КК Данії якщо будь-яке з правопорушень, про які йдеться у статтях 25, 26 або 27 цього Закону, вчинено проти суверена або проти конституційного регента, то якщо обставини не охоплені статтях 112 та 113 цього Закону, штрафні санкції прописані у вищезазначених главах щодо такого правопорушення подвоюються. (2) Якщо будь-який із зазначених правопорушень скоєно проти королеви, королеви-вдовиці або очевидця спадкоємця, покарання може перевищити найсуворіше покарання, передбачене за будь-який з правопорушень, до половини.

Відповідно до ч. 1 §116 КК Данії будь-яка особа, яка перешкоджає або намагається перешкодити будь-якому проведенню виборів до Парламенту, до Асамблеї Фарерських островів чи до муніципальних чи будь-яких інших громадських рад чи органів влади, або яка псує результати будь-яких виборів або видає неможливо підрахувати голоси, карається позбавленням волі на строк не більше шести років. (2) Таке ж покарання застосовується, якщо такі дії вчинені у зв'язку з референдумом у державних справах, як це передбачено законом.

Відповідно до §117 КК Данії будь-яка особа, яка у разі виборів чи референдумів, зазначених у розділі 116 цього Закону, 1) незаконно отримує дозвіл для себе чи для інших брати участь у голосуванні; або 2) спроби шляхом незаконного примусу (як описано у розділі 260 цього Закону), позбавлення волі або скориставшись переважним становищем, спонукати якусь іншу особу проголосувати певним чином або утриматись від голосування; або 3) викликає шляхом обману якусь іншу особу, проти її наміру, утриматися від голосування або спричиняє те, що голос такої особи вважається недійсним або що має ефект, відмінний від передбачуваного; або 4) надає, обіцяє чи пропонує будь-яку грошову послугу з метою змусити особу проголосувати певним чином або утриматися від голосування; або 5) отримує, вимагає або приймає обіцянку

будь-якої грошової допомоги проти голосування певним чином або проти утримання від голосування; карається штрафом або позбавленням волі на строк не більше двох років.

Згідно з ч. 1 §118 КК Данії будь-яка особа, яка, застосовуючи силу чи погрожуючи силою, або використовуючи страх втручання іноземної держави, перешкоджає чи намагається перешкодити будь-якій державній владі вільно здійснювати свою діяльність, якщо вчинено з метою впливу на суспільні справи або порушення громадського порядку, підлягає ув'язненню на термін, що не перевищує 12 років.

Крім того, згідно з частиною 2 §118 КК Данії таке ж покарання застосовується до будь-якої особи, яка для цілей, зазначених вище у підрозділі (1), та із застосуванням засобів, зазначених у цьому підрозділі, серйозно погіршує свободу слова або перешкоджає будь-якому суспільству чи будь-якому іншому об'єднанню вільно здійснювати свою законну діяльність.

Разом з тим, відповідно до частини 3 §118 КК Данії таке ж покарання застосовується до будь-якої особи, яка з метою, зазначеній у підрозділі (1), та за допомогою засобів, зазначених у цьому підрозділі, вчиняє правопорушення, про яке йдеться у ст. 193 цього Закону, або будь-яку подібну дію, що завдає шкоди суспільному благу.

Частиною 3 розділу X Декларації про державний суверенітет України було закріплено принцип про те, що Українська РСР визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права [35].

Преамбулою Закону України «Про дію міжнародних договорів на території України» прийнятого 10 грудня 1991 року (втратив чинність 03 серпня 2004 року) проголошувалось, що Верховна Рада України приймала вказаний закон виходячи з пріоритету загальнолюдських цінностей, загальновизнаних принципів міжнародного права, прагнучи забезпечити непорушність прав і свобод людини, включитись у систему правових відносин

між державами на основі взаємної поваги державного суверенітету і демократичних засад міжнародного співробітництва.

На конституційному рівні було проголошено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України). Вказане положення більш ширше було розкрито в резолютивній частині Рішення Конституційного Суду України №12-рп/98 від 09 липня 1998 року яким суд постановив, що Термін «законодавство»....треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [151].

Визначення терміну міжнародний договір, зокрема, можна знайти в Законі України «Про міжнародні договори України». Так відповідно до абз. третього вказаного закону міжнародний договір України — це укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [57].

Поняття міжнародний договір є родовим, на практиці, досить часто, такий документ може виступати під різними назвами: декларація, конвенція, пакт, протокол, трактат тощо, вказані документи мають однакову юридичну силу. Статтею 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй закріплено, що будь-який договір та будь-яка міжнародна угода, укладені будь-яким Членом Організації після вступу в силу цього Статуту, повинні бути, при першій нагоді зареєстровані в Секретаріаті і ним опубліковані [171]. Документ під назвою «Реєстрація та опублікування договорів та міжнародних угод, Правила для

введення в дію статті 102 Організації Об'єднаних Націй» було прийнято Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1946 року.

Виділяючи міжнародний договір, як один з найважливіших джерел внутрішнього та міжнародного права, в міжнародній спільноті було вжито заходи з метою якимось чином узагальнити норми які регулюють порядок укладення, реєстрації, виконання та розірвання міжнародно-правових угод, а також закріплено загальновизнані принципи і норми міжнародного права. Прикладом таких дій можуть слугувати Статут ООН і Статут Міжнародного суду ООН від 26 червня 1945 року, Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, та Віденська конвенція про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями від 21 березня 1986 року, Декларація про принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 року. Разом з тим, не меншу роль на міжнародній арені в сфері прав людини відведено принципу верховенства права який втілено в таких міжнародно-правових актах як: Загальна декларація прав людини прийнята 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року, Декларація про право на розвиток від 04 грудня 1986 року, Паризька хартія для нової Європи від 21 листопада 1990 року, Хартія Європейського Союзу про основні права від 07 грудня 2000 року та ін..

Документом який об'єднав та закріпив офіційно, можливо, всі загальновизнані принципи і норми міжнародного права можна назвати Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (або так звані Гельсінські угоди авт.) прийнятий 01 серпня 1975 року.

На значущу роль загальновизнаних принципів та норм міжнародного права зверталась увага і в Рішенні Конституційного Суду України №6-рп/99 від 24 червня 1999 року, яким суд постановив «Незалежність суду є загальновизнаною з позицій міжнародного права.

Зокрема, відповідно до Конвенції про захист прав і основних свобод людини (4 листопада 1950 року), ратифікованої Верховною Радою України 17 липня 1997 року, серед засобів захисту прав і свобод людини і громадянина особлива роль належить незалежному і безсторонньому суду (стаття 6-1).

Згідно з Основними принципами незалежності судових органів, схваленими резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 29 листопада та 13 грудня 1985 року, на кожну державу - члена ООН покладається зобов'язання виділяти відповідні кошти, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції. Незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни. Усі державні та інші установи зобов'язані поважати незалежність судових органів і дотримуватися її (пункти 1, 7).

Пункт «б» частини 2 принципу 1 Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо незалежності судочинства від 13 жовтня 1994 року зазначає, що виконавча та законодавча влади повинні забезпечити незалежність суддів і протидіяти будь-яким спробам позбавити їх незалежності.

Крім того, Віденська декларація і Програма дій, прийнята на другій Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 року, наголосила на необхідності належним чином фінансувати установи, які здійснюють правосуддя (пункт 27). [20].

Вищенаведені положення дають нам уявлення про те, що конституційний лад України характеризується не тільки внутрішньополітичними проявами, а й зовнішніми. Будучи суверенною державою Україна є суб'єктом міжнародного права та міжнародних відносин. Відповідно до статті 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Вказана стаття

презюмує, що зовнішньополітична діяльність України направлена, в першу чергу, на забезпечення її національних інтересів.

Статтею 2 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» закріплено їх основні принципи, так вказано, що засади внутрішньої і зовнішньої політики базуються на безумовному додержанні Конституції України, забезпеченні в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства [58].

Таким чином стаття 18 Конституції України та стаття 2 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» підкреслюють, що співпраця та взаємодія нашої держави з членами міжнародного співтовариства здійснюється на основі загальновизнаних принципів та норм міжнародного права. Являючи собою ядро міжнародного права, ці принципи є універсальними, загальнообов'язковими та загальновизнаними для держав та міжнародних міжурядових організацій та груп.

Під кутом забезпечення стабільності конституційного ладу та його основ окрему, значущу роль відіграє забезпечення високого правового статусу Конституції України в національній правовій системі. Ілюстрацією вказаного твердження є частина 2 статті 9 Конституції України відповідно до якої укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. Таким чином законотворчий орган при прийнятті Основного Закону нашої країни прагнув забезпечити національні інтереси нашої держави. Вказана позиція досить знакова адже в період становлення нашої країни, як демократичної

держави вкрай, важливо забезпечити пріоритет норм Конституції України, сформувані в уявленні суспільства та в звичаях народу розуміння високого статусу Основного Закону, поваги до його положень та прагнення дотримуватись закріплених цінностей.

О.В. Попович вважає, що ураховуючи наявні підходи до систематизації злочинів проти основ національної безпеки України, можемо констатувати, що Фінансування дій є злочином проти внутрішньої безпеки держави, що посягає на відносини, що забезпечують охорону основ національної безпеки в політичній сфері, та є проявом сепаратизму, намагання автономізації окремих регіонів України за етнічною ознакою, може бути в окремих формах пов'язаним із розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб [127, с. 232].

Сепаратизм як родове кримінально-правове поняття охоплює умисні суспільно небезпечні посягання на територіальну цілісність, недоторканність або територіальний устрій держави, які мають вияв у діях, учинених всупереч порядку, встановленому національними та міжнародними актами, та спрямованих на відокремлення від території певної держави або утворення автономії у складі держави [173, с. 41]. Таке поняття неодноразово розкривалося в літературі [15].

Ми вважаємо, що до категорії злочинів проти конституційних засад (основ) національної безпеки в кримінально-правовій доктрині України відносять передбачені в Розділі I Особливої частини КК злочини:

1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК);

2) посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

3) фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК).

Крім зазначеного, особливістю складів злочинів, передбачених у ст. 110–2 КК України предмет злочину – фінансові та матеріальні активи.

Передусім зауважимо, що відповідні кримінально-правові норми не охороняються єдиним комплексом, а «розпорошені» по різних розділах Особливої частини КК України. Його системний аналіз дає змогу виокремити, принаймні, чотири склади злочину, які охороняють територіальну цілісність і недоторканність, а також територіальний устрій держави, а саме: дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України (ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»); дії, спрямовані на шкоду територіальній цілісності та недоторканності (ст. 111 КК України «Державна зрада»), на повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності» (ст. 447 «Найманство» КК України) [173, с. 46-47].

За кримінальним законодавством Скандинавських країн та Прибалтики злочинами проти конституційних засад національної безпеки є: організаційна діяльність, спрямована на ліквідацію державної незалежності з метою включення в єдине державне утворення з будь-якою іншою державою (ч. 2 ст. 82), підлив територіальної цілісності» (ч.2 ст. 83) (КК Латвії); діяння, спрямоване на відділення будь-якої частини території від держави (ч. 1 ст. 98 КК Данії); діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності (ч. 2 ст. 62 КК Естонії, діяння, спрямоване на відділення частини території (ст. 1 Глави 18 КК Швеції).

Слід звернути увагу на те, що розглядувані склади злочинів проти конституційних засад національної безпеки є формальними. Про це свідчить відсутність суспільно небезпечного наслідку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони.

У більшості КК Скандинавських країн передбачено насильницький спосіб вчинення посягань на конституційні засади національної безпеки, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності діянь (Данія (ч. 1 ст. 98), Естонія (ч. 2 ст. 62) [271].

На наш погляд, вибудовуючи поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки, доцільно зупинитися на понятті «сепаратизм» і з'ясувати співвідношення понять з точки зору науки логіки. Важливість такого аналізу, на наш погляд, не викликає сумнівів. Вчені неодноразово дискутували з приводу обсягу таких понять. Так, О.В. Попович вважає, що ураховуючи наявні підходи до систематизації злочинів проти основ національної безпеки України, можемо констатувати, що Фінансування дій є злочином проти внутрішньої безпеки держави, що посягає на відносини, що забезпечують охорону основ національної безпеки в політичній сфері, та є проявом сепаратизму, намагання автономізації окремих регіонів України за етнічною ознакою, може бути в окремих формах пов'язаним із розвідувально-підривною діяльністю іноземних спецслужб [127, с. 232]. Однак, М.Б. Стиранка зазначає, що сепаратизм як родове кримінально-правове поняття охоплює умисні суспільно небезпечні посягання на територіальну цілісність, недоторканність або територіальний устрій держави, які мають вияв у діях, учинених всупереч порядку, встановленому національними та міжнародними актами, та спрямованих на відокремлення від території певної держави або утворення автономії у складі держави [173, с. 41].

До науки логіки понять з метою вирішення питань юридичних колізій зверталось чимало вчених. Серед них і А.М. Соловйова, яка досліджувала обсяги понять з точки зору логіки як науки для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 355 КК України [168]. Отже, розглянемо співвідношення таких понять як «злочини проти конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм». Керуючись логікою понять, такі поняття є сумісними та знаходяться у відносинах підпорядкування.

Під злочинами проти конституційних засад національної безпеки ми розуміємо дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканість України; посягання на життя державного чи громадського діяча; фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Для відповіді на питання, що є сепаратизмом, ми звернемося до енциклопедичних джерел. Так, сепаратизм визначають від лат. *separatio* - відділення) або від англійського слова *separatism* як прагнення до відокремлення, відділення чи як рух до самостійності деякої групи, організації, що прагнуть до відокремлення від великої асоціації [222].

На наш погляд, не слід автоматично наповнювати саме поняття «сепаратизм» чи іредентизм негативним змістом, оскільки як ми могли зрозуміти на основі аналізу енциклопедичних джерел, це не завжди так. Для розмежування під сепаратизмом ми будемо розуміти незаконні, протиправні діяння, які направлені на сепарацію (відокремлення) від існуючої держави.

Таким чином, обсяг поняття «злочини проти конституційних засад національної безпеки» ширше, ніж обсяг поняття «сепаратизм».

Таким чином, поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки України, які є окремим видом серед злочинів проти основ національної безпеки України, включає: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110–2 КК України). Проаналізовано співвідношення таких понять, як «злочини проти

конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм». З'ясовано, що керуючись логікою понять, такі поняття є сумісними та знаходяться у відносинах підпорядкування. Обсяг поняття «злочини проти конституційних засад національної безпеки» ширше, ніж обсяг поняття «сепаратизм». Для кримінальних кодексів Скандинавських країн спільним є виокремлення окремих злочинів проти конституційних засад національної безпеки в групу – злочини проти Конституції.

РОЗДІЛ 3

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

3.1. Характеристика об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн

Захист територіальної цілісності держави покликаний гарантувати її подальше існування у визначених та встановлених кордонах і робить односторонні зміни території силовими засобами третіх держав порушенням міжнародного права. Та в цьому разі, на нашу думку, йдеться не тільки про територію та захист кордону між державами, аналіз змісту міжнародного законодавства свідчить про нерозривне поєднання понять територіальної цілісності та недоторканості з поняттям політичної незалежності. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а державний суверенітет та територіальна цілісність віднесені до фундаментальних національних інтересів [176]. Вказані національні інтереси забезпечують саме існування українського народу, ідентифікує його та реалізує право на розвиток у відповідному просторі демократичної, незалежної, суверенної, правової та соціальної держави [28]. Беручи до уваги вищевказані конституційні принципи та положення міжнародного права, Особливою частиною Кримінального кодексу України було встановлено відповідальність за вчинення протиправних діянь, які спрямовані на порушення територіальної цілісності та недоторканості держави. У якості самостійних об'єктів кримінально-правової охорони територіальна цілісність та недоторканість виступають відповідно до положень статті 110 КК України, а також як складова частина конституційного ладу, кримінальна охорона якого відповідно до

положень частини першої статті 1 КК України відноситься до основних завдань Кримінального кодексу України [100].

У національному законодавстві України легального визначення поняттям «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканість» не дається. На думку Л.В. Мошняги: «Територіальна цілісність є широким поняттям, яке містить у собі, окрім іншого, територіальну недоторканість... Отже, у міжнародних правових актах територіальна недоторканість вважається складовою частиною територіальної цілісності» [10, ст. 80-83]. Така позиція виглядає достатньо дискусійною, тому що відповідно до тексту Юридичної енциклопедії: Цілісність та недоторканість території держави – один з загальновизнаних принципів сучасного міжнародного права. Недоторканість зумовлює насамперед заборону будь-якого посягання однієї держави на територію іншої. Цілісність означає неприпустимість насильницького розчленування території або захоплення та відторгнення (анексії) її частини [112, с. 442].

З цілком об'єктивного визначення О.О. Гречко, вбачається, що цілісність і недоторканість не є синонімами: цілісність означає внутрішню єдність, а недоторканість передбачає гарантованість від зовнішніх зазіхань [20, с. 13].

Вказане дає нам підстави вважати, що територіальну цілісність та територіальну недоторканість сукупно слід розглядати як характеристику території держави як соціальної цінності. Дійсне порушення недоторканості території держави дістає свій вираз в порушенні вказаних зовнішніх умов та може мати наслідки у вигляді суспільно-небезпечних наслідків для території держави, зокрема, порушення територіальної цілісності. Отже, територіальна цілісність є складовою частиною більш широкого поняття – територіальної недоторканості, тобто стану, коли територія держави є захищеною від будь-яких посягань, в тому числі протиправних посягань, які можуть завдавати шкоди єдності та неподільності території або ж створювати умови, за яких може виникнути загроза завдання такої шкоди. Таким чином, виступаючи у

якості фундаментальних національних інтересів і територіальна недоторканість, і територіальна цілісність забезпечують основи існування України та вимагають особливого кримінально-правового захисту.

Дослідження об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн є вкрай важливим, оскільки об'єкт кримінального правопорушення є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення. Разом з тим, ми звертаємо увагу на різницю в кримінально-правовій доктринальній традиції в Україні та в Скандинавських країнах. І якщо, для української кримінально-правової традиції цілком традиційно починати дослідження будь-якого складу кримінального правопорушення з аналізу ознак об'єкта, то для доктрини Скандинавських країн це не є характерним. Наша увага до питання характеристики об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн пов'язана, як з необхідністю визначення місця злочинів в системі Особливої частини кримінального права, так і з потребою детального аналізу складів відповідних злочинів. Крім того, законодавці та вчені Скандинавських країн, так само як і український законодавець, науковці та практики розмірковують над питаннями місця злочинів, групування злочинів всередині системи Особливої частини кримінального закону.

Питання місця складу кримінального правопорушення в структурі відповідного кримінального закону напряму залежить від родового об'єкта кримінального правопорушення. Тому в основу виділення розділів КК Скандинавських країн покладено об'єкт кримінального правопорушення. Як об'єкт кримінально протиправного діяння визнають суспільні відносини; цінності; конкретні права і свободи людини, іншими словами, правоохоронюване благо. Так, наприклад, як зазначає А. В. Серебреннікова, основна передумова для побудови Особливої частини полягає у визначенні як

правоохоронюване того блага, яке назване в кримінальному праві об'єктом злочинного посягання [160, с. 15].

Норми, що передбачають відповідальність за вчинення злочинів, що мають один і той же родовий об'єкт кримінально-правової охорони (суспільні відносини, що забезпечують функціонування економіки країни, громадську безпеку і громадський порядок, стабільність і нормальне функціонування державної влади і встановлений порядок проходження військової служби, світ і безпеку людства), утворюють інститути Особливої частини - інститут злочинів проти особи; інститут злочинів в сфері економіки; інститут злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку; інститут злочинів проти державної влади, інститут злочинів проти військової служби; інститут злочинів проти миру і безпеки людства [44]. М.Й. Коржанський свого часу зазначав, що згідно зі структурою кримінального законодавства під час пошуку родового об'єкта злочину можна користуватися таким правилом: діяння, які містяться в одному розділі КК України, посягають на той самий родовий об'єкт [78, с. 83; 80-84].

В.Я. Тацій зазначає, що під родовим (груповим) об'єктом розуміють об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [6, с. 105; 178-181].

Саме об'єкт злочину визначає характер і ступінь суспільної небезпеки діяння. Одне і те саме діяння, зовні має одні й ті ж ознаки, в залежності від об'єкта злочину може бути більш-менш небезпечним і встановлюється тільки на підставі всіх інших елементів складу злочину [10].

Родові об'єкти відрізняються між собою не лише за змістом, а й за значенням суспільних відносин. У зв'язку з цим за об'єктом визначається характер суспільної небезпеки злочину, тобто якісна характеристика небезпечності посягання. Найменування розділу Особливої частини КК

допомагає встановити родовий об'єкт даної групи злочинів. Знаючи, хоча б приблизно, проти якої групи суспільних відносин спрямоване дане діяння, можна визначити родовий об'єкт його і, отже, потрібний розділ Особливої частини КК, в якому слід шукати ту, єдину статтю (частину статті), яка передбачає відповідальність за даний злочин [2].

Так само, як і український законодавець, законодавці країн Скандинавської групи, враховують специфіку правових благ, що охороняються кримінальним законом, їх зміст, супідрядність і взаємовідносини одне з одним [182].

Таким чином, порядок розташування розділів Особливої частини визначається характером суспільної небезпеки злочинів, які посягають на один і той самий родовий об'єкт (висловлюються сумніви в правомірності віднесення на перше місце злочинів проти національної безпеки. В законодавстві деяких Скандинавських країн (Швеція) розділ про ці посягання не стоїть на першому місці, що пояснюється пріоритетом в системі цінностей інших суспільних відносин (цінностей).

Багатогранність змісту прав і свобод людини зумовила значне число розділів (глав) у КК Скандинавських країн. Статті, хоч і не завжди чітко, але розділені на диспозиції і санкції, в залежності від характеру діяння і складності його опису, країни походження, стаття може починатися або з визначення заходів покарання, або з опису ознак складу кримінального правопорушення [265; 269; 249].

Кримінальний кодекс Швеції прийнято в 1962 році. Він набув чинності 1 січня 1965 року. На відміну від КК України, де кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки розпочато Особливу частину КК, у КК Швеції норми про відповідальність за посягання на конституційні основи безпеки держави розміщено у частині другій, главах 18 та 19. За формою правління Швеція є конституційною монархією, де главою держави є монарх - Король, до злочинів проти конституційних засад

національної безпеки на наш погляд, ураховуючи специфіку форми правління, слід відносити посягання проти монарха (злочини, пов'язані з «образою» монарха) та посягання проти безпеки (злочини проти безпеки королівства). До злочинів, пов'язаних з образою монарха слід віднести склади злочинів, відповідно до статей 1-8 Глави 18 Частини Другої КК Швеції. У главі 19 «Про злочини проти безпеки королівства» міститься шістнадцять статей.

Слід звернути увагу на те, що розміщені склади злочинів проти безпеки монарха та королівства відповідно у главах 18 та 19 у Особливій (другій) частині КК Швеції, хоча відкривається така частина Главою 3, що має назву – «Про злочини проти життя і здоров'я». Така ситуація говорить про пріоритети держави та законотворців щодо системи цінностей, які охороняються шведським кримінальним законом.

У науковій літературі досить схвально відгукуються про нормативно-правову природу та якість КК Швеції. Так, наприклад, С.Беляєв пише, що «характеризуючи основні риси КК Швеції, слід звернути увагу на його оригінальність, послідовність і всебічність захисту і охорони прав і свобод людини, а також обґрунтованість регламентації норм про міжнародні злочини і їх постійне удосконалення» [187, с. 6].

Дослідження кримінального законодавства про посягання на конституційні засади національної безпеки показало, що не дивлячись на те, що у західній кримінально-правовій доктрині об'єкт злочину не фігурує в якості необхідного елемента злочинного діяння (складу діяння), встановлення родового об'єкта є дуже важливим для визначення системи кримінальних правопорушень проти конституційних засад національної безпеки та глибокого порівняльно-правового аналізу.

Тому його встановлення при притягненні особи до кримінальної відповідальності не вимагається. Звідси і досить довільна побудова системи Особливої частини КК. Вітчизняна ж кримінально-правова доктрина в цьому питанні стоїть на принципово інших позиціях, розглядаючи об'єкт злочину як

обов'язковий елемент складу і проголошуючи підставою кримінальної відповідальності вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбачений КК (ч. 1 ст. 2 КК України) [205].

Родовим об'єктом злочинів проти конституційних засад національної безпеки за КК Ісландії ми вважаємо конституційний устрій держави, оскільки, аналізовані нами злочини проти конституційних засад національної безпеки ісландським законодавцем розміщено у Розділ XI – «Злочини проти конституційного устрою держави та вищих органів управління».

Родовим об'єктом таких злочинів за КК Данії є безпека Датської держави, бо Особлива частина починається Розділом 12 – «Злочини проти незалежності та безпеки держави».

Аналогічно вирішуємо питання визначення родового об'єкта посягань за норвезьким кримінальним правом, бо подібні склади злочинів розміщено у КК Норвегії на початку системи Особливої частини має Главу 8 «Злочини проти незалежності та безпеки держави» [209].

Разом з тим, КК Швеції розпочинає Особливу частину закону з Розділу, який передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я - Chapter 3 – On offences against life and health. А ознаки складів групи злочинів проти конституційних основ національної безпеки містяться в Главі 18 «Про злочини, пов'язаних з державною зрадою».

Відправною точкою вивчення поняття «національна безпека», є розгляд поняття безпеки як такої. Необхідно відзначити, що безпека і всі її різновиди (державна, економічна, екологічна, інформаційна, демографічна та ін.) утворює одне з найбільш важливих понять в сучасних наукових знаннях і в практичному застосуванні. До того ж, як головного елемента функціонування соціуму, безпека не може бути константною величиною в мінливих обстановці його перетворення. Внаслідок цього, її суть і змістовне наповнення вимагає постійного розгляду [224].

Хотілося б звернути увагу, що терміни «державна безпека» та «безпека держави» не є тотожними.

Категорія «безпека» увійшла в ужиток внаслідок теоретичних досліджень таких філософів XVII - XVIII ст., Як Т. Гоббс, Ж. Руссо, Г. В. Ф. Гегель, Д. Локк, Б. Спіноза та ін. [224], у наукових роботах яких безпеку трактувалася як стан спокою, що виникає через відсутність реальної загрози (і фізичної, і моральної) [16, с. 36]. Зрозуміло, не зовсім правильно стверджувати, що то сприйняття національної безпеки, яке існує в сучасному світі, було сформовано в той час. Але в подальших дослідженнях були приведені до актуального стану тези перерахованих вище філософів про кореляційної зв'язку безпеки соціуму і людини, про значення держави в їх досягненні і про межах його повноважень, про взаємодію держави і соціуму в цій області. Наприклад, згідно з думкою Т. Гоббса, сила є благом, оскільки являє собою засіб досягнення безпечної життєдіяльності, а на безпеки ґрунтується наша внутрішня природа [27, с. 123].

І навпаки, Локк протиставляє безпеку народу безпеки держави [106, с.251].

Державна безпека є складовою частиною безпеки держави, так як безпека держави включає військову, економічну, інформаційну безпеку та ін. [64, с. 374]. В. М. Рябчук визначає безпеку як систему, що забезпечує такий стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства особи і держави в політичній, економічній, соціальній, військовій, інформаційній, екологічній та інших сферах від реальних факторів, що завдають шкоди цим інтересам, а також від внутрішніх і зовнішніх загроз, яке характеризується відсутністю недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю нанесення збитку цим життєво важливим інтересам [159, с. 319-320].

Обороздатність є ключовим фактором військової безпеки країни, передбачає наявність всіх необхідних засобів і механізмів для ефективного відображення реальних загроз. Інформаційна безпека (безпека інформації) являє собою стан інформації, інформаційних ресурсів та інформаційних систем,

при якому з необхідною імовірністю забезпечується захист інформації (даних) від витоку, розкрадання, втрати, несанкціонованого знищення, викривлення, модифікації (підробки), копіювання, блокування і т .п. [64, с. 376].

Про національну безпеку можна говорити як про складне багатостороннє явище, яке потрібно сприймати:

- в просторовому вимірі: як частину міжнародної безпеки стосовно безпеки в межах тієї чи іншої країни (її державних кордонів)
- по відношенню до загальнонаціональних інтересів народу тієї чи іншої країни: як стан захищеності головних інтересів людини, соціуму від загроз, що виходять ззовні, і які існують всередині держави;
- в залежності від військових загроз: як займане країною положення, при якому вона захищена від небезпеки війни або інших посягань на незалежний розвиток;
- стосовно незалежності країни: як стан країни, при якому досягається її цілісність і можливість бути суверенною суб'єктом міжнародних відносин [224].

Поряд з державною безпекою найважливішим об'єктом кримінально-правової охорони є громадська безпека. Відповідно до існуючої кримінально-правовою доктриною і чинним кримінальним законом одним з ознак злочину виступає громадська небезпека діяння. Звідси можна зробити висновок, що будь-який злочин так чи інакше робить замах на громадську безпеку. На сьогоднішній день юридичною наукою вироблено цілий ряд визначень поняття «громадська безпека» [61]. Дослідники розуміють дану категорію і як «систему суспільних відносин» [67, с. 44] і як «взаємну захищеність таких елементів як» особистість», «суспільство» і «держава» [203, с.28], і як «стан захищеності суспільства» [161, с. 127]. При цьому в те чи інше поняття нерідко додається ідея про сталий розвиток суспільства [119, с. 374], іноді ж дослідники конкретизують існуючі загрози [50, с. 33].

Перший розділ Особливої частини чинного Кримінального кодексу України 2001 р. передбачає кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України, що є одним із найбезпечніших видів злочинної діяльності. Проблеми забезпечення національної безпеки виявляються важливими на будь-якому етапі розвитку держави: вони існують у кожній сучасній державі й пов'язані з вирішенням цілого комплексу завдань у політичній, інформаційній, військовій, економічній, соціально-гуманітарній, правовій, ідеологічній та інших сферах розвитку суспільства і держави [165].

Для того, щоб розкрити особливості родового об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки, необхідно дослідити поняття національної безпеки. У науці відсутнє єдине розуміння такого поняття. Але поширеною точкою зору є точка зору про складність та багат шаровість такого поняття.

Національна безпека являє собою складну багаторівневу систему, яка формується в руслі об'єктивних процесів як під прямим, так і опосередкованим впливом безлічі факторів. Головними елементами цієї системи є особистість як біосоціальна система, соціальна група (за класифікацією недавнього минулого - клас, соціальна верства), суспільство, держава, народ. У той же час сама національна безпека – елемент макросистеми, який функціонує в діалектичному взаємозв'язку з іншими її складовими. Звідси можна визначити національну безпеку як сукупність зв'язків і відносин, що характеризують такий стан особистості, соціальної групи, суспільства, держави, народу, при якому забезпечуються їх стійке, стабільне існування, задоволення та реалізація життєвих потреб, здатність до ефективного парювання внутрішніх і зовнішніх загроз, саморозвитку і прогресу [107]. Ураховуючи вищезазначене, розуміння національної безпеки лежить за межами лише самих кримінально-правових положень та потребує міжгалузевих досліджень з урахуванням усіх аспектів такого складного явища як національна безпека.

Як і будь-яка система, національна безпека складається із взаємопов'язаних елементів. На наш погляд, до такої системи слід віднести суб'єктів, об'єкти та зв'язки між ними. У науці зазначають, що внутрішню структуру національної безпеки утворюють системи - особистість, соціальна група, суспільство, держава, народ - є суб'єктами і в той же час об'єктами національної безпеки. Кожна з них важлива, своєрідна, самоцінна, відносно самостійна, має складну структуру. І все ж деяким з них належить особлива роль. Наприклад, особистість входить в якості загального, базового елементу в інші системи, надає на них визначальний вплив, тобто відіграє системоутворюючу роль [107]. Виходячи із такого розуміння національної безпеки, можна стверджувати, що головним регулятором усіх елементів та зв'язків в системі національної безпеки є держава.

Держава в силу притаманних їй функцій управління і захисту виступає регулятором внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків національної безпеки, її основним суб'єктом [107].

Варто зазначити, що 8 липня 2018 року, в Україні набув чинності Закон України «Про національну безпеку України» [133]. Даний закон визначає основи та принципи національної безпеки та оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Злочини проти безпеки держави протягом усього періоду існування української державності становлять найсерйознішу загрозу для конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності й обороноздатності України. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування будь-якої держави. Особливого значення в цих умовах набуває необхідність пошуку нових шляхів протидії даним злочинам, зокрема кримінально-правових заходів [105, с. 202].

Для визначення загрози і джерел небезпеки ключовими словами є умови і фактори. «Умова - те, від чого залежить щось інше. Найчастіше умови

розглядаються, як щось зовнішнє для явища, на відміну від більш широкого поняття причини, що включає як зовнішні, так і внутрішні чинники» [192, с.707]. «Фактор - це причина, рушійна сила будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі його риси» [8, с.1263].

Місцезнаходження джерел загроз національній безпеці, яке визначається, як правило, державними кордонами поділяють на два типи - внутрішні і зовнішні.

Зовнішня безпека передбачає захищеність життєво важливих інтересів від загроз і небезпек, що виходять ззовні. Порушення зовнішньої безпеки може здійснюватися, як військовим шляхом, тобто силою зброї, так і іншими способами, наприклад, незаконним ввезенням і вивезенням через кордон сировини, продукції, валюти, художніх та інших цінностей, проведенням промислового та іншого шпигунства, поширенням підривної інформації і т.ін.

Внутрішня безпека передбачає захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від загроз і небезпек, що виходять від процесів, організацій, осіб і об'єктів, що знаходяться на території, керованої ... державою або на її території [11, с.55]. В силу масштабності держави як політико-соціального утворення, важливими напрямками політики внутрішньої безпеки, які забезпечують сталий демократичний розвиток будь-якої держави, є збалансована регіональна політика, оптимальне співвідношення центру і регіонів, які перебувають в різних природно-кліматичних і соціально-економічних умовах.

У своїй монографії В. Т. Кабиш дає комплексний кримінально-правовий та кримінологічний аналіз злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави. На основі узагальнення практики розкриваються склади злочинів, які посягають на основи конституційного ладу та безпеку держави, дається ретроспективна кримінологічна картина державної злочинності на різних історичних етапах [38, с. 204]. В. Т. Кабиш бачить в конституційному ладі, перш за все, «систему конституційних відносин як предмета конституційного

регулювання, а також конституційні норми і конституційні принципи, що регулюють і закріплюють окремі види суспільних відносин існуючого реального ладу» [38]. О. Г. Румянцев розуміє конституційний лад як «сукупність соціальних відносин, а його основи - система принципів, їх регламентують» [158, с. 19]. Л. В. Бутко вказує, що конституційний лад - категорія правова, призначена для вираження сутності суспільного і державного ладу [13, с. 72]. В. В. Палій у своїй статті «Особливості об'єкта злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави» вказує, що конституційний лад - це така організація державного і суспільного життя, при якій держава є політичною організацією громадянського суспільства, має демократичний правовий характер, і в ньому людина, її права, свободи, честь, гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, а їх дотримання і захист - основним обов'язком держави [64, с. 376].

С.В. Дьяков пропонує таку систему злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави: 1. Злочини, які посягають на зовнішню безпеку: державна зрада; шпигунство; розголошення державної таємниці; втрата документів, що містять державну таємницю. 2. Злочини, що посягають на внутрішню безпеку: а) злочини екстремістського характеру: публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності; збудження ненависті або ворожнечі, а також приниження людської гідності; організація екстремістського співтовариства; організація діяльності екстремістської організації. б) злочини терористичного характеру: посягання на життя державного чи громадського діяча; насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади; збройний заколот. 3. Злочини, що посягають на економічну безпеку: диверсія [39, 40]. А.А. Піонтковський, беручи до уваги об'єкт посягання, подібну групу злочинів періоду СРСР ділив на наступні види: 1) злочини, що посягають на зовнішню безпеку СРСР; 2) злочини, що посягають на політичну основу СРСР; 3) злочини, що посягають на економічну основу СРСР [126].

На наш погляд, посягання на конституційний лад слід розглядати в контексті посягань на національну безпеку. Конституційний лад є складовою національної безпеки в розумінні національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони та родового об'єкта даного виду посягань.

У сучасній науковій та публіцистичній літературі і ототожнюються терміни «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт злочину», і вживаються окремо. До слова, за часів Радянського Союзу ці поняття ототожнювались. Так, в одному з підручників із кримінального права 70-х років минулого століття було зазначено: «Суспільні відносини як об'єкт кримінально-правового захисту та об'єкт злочину тотожні». Таке твердження ґрунтувалось на «Керівних началах» 1919 року, де злочин був визначений як «порушення порядку суспільних відносин, охоронюваних кримінальним правом», а завданням кримінального права визнавалась охорона системи суспільних відносин за допомогою репресії. У сучасній науці також є прихильники такої думки. Зокрема, поняття «об'єкт кримінально-правової охорони» та «об'єкт злочину» ототожнюють В. Я. Тацій, Є. О. Фролов. Таку ж позицію обстоює й В. Д. Філімонов, який стверджує, що протиставлення цих об'єктів може призвести до руйнування найважливішого принципу кримінального права – визнання складу злочину єдиною підставою притягнення до кримінальної відповідальності, але водночас автор не обґрунтовує своє твердження [183, с. 245].

О. Кияшко пише, що складність досліджуваного явища та обмеженість дослідницьких методів, на думку вчених, можуть спровокувати спрощений підхід до з'ясування змісту поняття національної безпеки та породити хибні висновки аналізу законодавчої дефініції. Тому не заперечуючи загалом представлених визначень, запропонованих ученими-правознавцями, вважаємо з урахуванням положень нового Закону України «Про національну безпеку України» та власної позиції, що можливе застосування такого визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК

України «Злочини проти основ національної безпеки України», а саме: родовим об'єктом цих злочинів є система суспільних відносин, які забезпечують захист життєво важливих інтересів людини, суспільства й держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут її громадян від реальних і потенційних загроз воєнного чи невоєнного характеру, які можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів і збереження національних цінностей України [65, с. 48].

У кримінально-правовій доктрині України, на підставі дослідження еволюції законодавства України про кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України в аспекті соціально-політичного аналізу цих злочинів, визначається родовий об'єкт злочинів, передбачених Розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України та обґрунтовується доцільність поняття «основи національної безпеки України» як родового об'єкта і як назви Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України. Крім того, вказується на необхідність врахування історичних чинників, а також еволюції законодавства при встановленні змісту родового об'єкта [156].

Є очевидним, що насильницьке захоплення влади чи окремі складові цього, а також інформаційне забезпечення такої діяльності, як правило, не лише порушують згадані права, а й призводять до звуження можливостей реалізувати майже всі права та свободи людини. Крім того, конституційний лад України формально спрямований на гарантування прав і свобод людини. У свою чергу, Конституцією України закладено такі підвалини суспільної взаємодії, відповідно до яких для захисту прав і свобод людини є потрібним суд, а для їх забезпечення – органи державної влади та місцевого самоврядування (ст. 55 Конституції України) [165]. Відтак, конституційний лад, державний суверенітет та територіальна цілісність є необхідними засобами для забезпечення прав громадян України та інших членів української політичної нації. Отже,

розглядаючи національну безпеку України не як державну безпеку, а як таке існування української політичної нації, за якого забезпечено реалізацію прав і свобод людей, що її утворюють, слід визнати, що основами національної безпеки виступають конституційний лад, державний суверенітет, територіальна цілісність, належне функціонування вищих органів державної влади, сукупність яких й утворює родовий об'єкт відповідних злочинів – політичний устрій України [103].

На завершення слід встановити, що ми підтримуємо точку зору вчених, які родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України розуміють як суспільні відносини, які забезпечують такі основи національної безпеки України, що визначають саме існування Українського народу, збереження його самобутньої культури і єдності, а також існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави: її конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, безпеку людей, економічну та інформаційну безпеку тощо [132, с. 25]. На наш погляд, конституційні засади національної безпеки є частиною в цілому – в суспільних відносинах національної безпеки як родового об'єкту таких посягань.

Об'єктом злочину вважається кримінально-правова категорія, яка використовується для позначення суспільних інститутів, яким завдано шкоду внаслідок вчинення кримінального протиправного діяння (бездіяльності) [89, с. 7; 90].

Ще кілька років тому в науці кримінального права панувало визначення об'єкта злочину як суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом від злочинних посягань [91-97]. Аналогічний висновок можна зустріти і в численних виданнях останніх років [205]. У той же час в сучасній кримінально-правовій доктрині активно формується позиція, що піддає такий погляд на об'єкт посягання, інтенсивної критики.

Так, на думку С. Б. Гавриша, концепція об'єкта як суспільних відносин є штучною конструкцією з яскраво вираженим ідеологічним підходом. «З позиції теорії об'єкта як суспільних відносин виходить, - пише С. Б. Гавриш, - що кримінальне право охороняє не матеріальні цінності і блага, життя, здоров'я, навколишнє середовище і т. ін., а навпаки, якусь форму їх прояву, ті чи інші зв'язки між суб'єктами відносин, тоді як в дійсності таким об'єктом, що охороняється є «праве благо» як певна цінність» [22, с. 64-65]. В. М. Трубніков, не відмовляючись, по суті, від розуміння об'єкта як суспільних відносин, пропонує назвати їх «соціальної оболонкой» і представити у вигляді первинного об'єкта злочинних посягань, а реальні об'єкти - у вигляді вторинних об'єктів, які знаходяться всередині соціальної оболонки [186, с. 81-87].

Після встановлення родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки можна визначити безпосередній об'єкт названих злочинів, а саме такі складові національної безпеки, як конституційний лад та належне функціонування органів державної влади. Правовою підставою криміналізації цих діянь є ч. 2 ст. 5 Конституції України, відповідно до якої право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові, і ніхто не може узурпувати державну владу [165].

Виходячи з того що в даний час під Інтернетом насамперед мають на увазі універсальну інформаційну середу глобального рівня як на етапі її створення, так і сьогодні, Інтернет виступає в якості засобу відкритого зберігання і поширення інформації. Разом з тим слід враховувати, що і Інтернет як джерело інформації, і передача даних шляхом його протоколів може мати не тільки потенційну, а й реальну небезпеку як для окремих індивідів, так і для світової спільноти в цілому.

На 54-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 23 грудня 1999 р. була прийнята резолюція, в якій світове співтовариство визнало міжнародну інформаційну безпеку як глобальної проблеми і необхідна умова існування людства в XXI ст. [1].

Так, до категорії злочинів проти конституційних засад (основ) національної безпеки в кримінально-правовій доктрині України відносять передбачені в Розділі I Особливої частини КК злочини:

1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК);

2) посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

Ст. 112 КК, на відміну від ст. 109 і 110 КК, не містить ніяких кваліфікуючих ознак складу злочину [113, с. 248].

У 2014 році Законом України від 19 червня 2014 р. «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» [52] КК України було доповнено статтею 110-2, якою передбачено кримінальну відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Ст. 110–2 КК України [28] передбачає кримінальну відповідальність за фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, що утворюють склади злочинів, які передбачені ст. ст. 109 та 110 КК України. Водночас варто зауважити, що в разі фінансування відповідних дій та за наявності в діях особи, що вчинила таке фінансування, ознак співучасті у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 КК України (ч. 1 ст. 110 КК України), між зазначеними кримінально-правовими нормами наявна суперечність у формі конкуренції, подолання якої можливе або шляхом внесення змін до кримінального закону, або на підставі відповідних правил, що вироблені наукою й апробовані слідчо-судовою практикою [127, с. 232].

Як зазначалося вище, ми вважаємо, що до категорії злочинів проти конституційних засад (основ) національної безпеки в кримінально-правовій доктрині України відносять передбачені в Розділі I Особливої частини КК злочини:

1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК);

2) посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК).

3) фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК).

Передусім зауважимо, що відповідні кримінально-правові норми не охороняються єдиним комплексом, а «розпорошені» по різних розділах Особливої частини КК України. Його системний аналіз дає змогу виокремити, принаймні, чотири склади злочину, які охороняють територіальну цілісність і недоторканність, а також територіальний устрій держави, а саме: дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України (ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», ст. 110-2 КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»); дії, спрямовані на шкоду територіальній цілісності та недоторканності (ст. 111 КК України «Державна зрада»), на повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності» (ст. 447 «Найманство» КК України) [173, с. 46-47]. Крім зазначеного вченим, специфічним елементом складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 110–2 КК України, є предмет кримінального правопорушення, а саме, фінансові та матеріальні активи.

За кримінальним законодавством Скандинавських країн злочинами проти конституційних засад національної безпеки є діяння, спрямоване на відділення

будь-якої частини території від держави (ч. 1 ст. 98 КК Данії); діяння, спрямоване на відділення частини території (ст. 1 Глави 18 КК Швеції) та інші.

Слід звернути увагу на те, що розглядувані склади злочинів проти конституційних засад національної безпеки за КК Скандинавських країн є формальними. Про це свідчить відсутність суспільно небезпечного наслідку як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони.

У більшості КК Скандинавських країн та Балтії передбачено насильницький спосіб вчинення посягань на конституційні засади національної безпеки, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпечності діянь (Данія (ч. 1 ст. 98), Естонія (ч. 2 ст. 62)).

Разом з тим, у КК Швеції вказується на насильницький чи інший незаконний спосіб вчинення злочину (ст. 1 Глава 18).

Відсутність у диспозиціях статей КК інших держав вказівки на насильницький спосіб вчинення свідчить про те, що він не є обов'язковою ознакою складу злочину, що, видається, є виправданим, оскільки ймовірні випадки порушення територіальної цілісності держави в інший (ненасильницький) спосіб (наприклад, проголошення певної адміністративно-територіальної одиниці України суверенною державою, підписання договору про передачу права на певну частину території держави іншій державі тощо) [173, с. 64].

М.Б. Стиранка слушно зауважує, що кримінальне законодавство зарубіжних держав демонструє різний підхід до вирішення питання, яка частина території становить предмет відповідного складу злочину [173, с. 64]. Вчений наводить приклади, зокрема, в КК одних держав регламентується кримінальна відповідальність за дії, вчинені з метою відторгнення окремої частини території (ч. 1 парагр. 98 КК Данії, ст. 1 КК Швеції); в інших – всієї території (ч. 2 ст. 82 КК Латвії); натомість у третіх не міститься жодної конкретизації (ч. 2 ст. 62 КК Естонії) [173, с. 64]. Погоджуючись в цілому із тими результатами та висновками, до яких прийшов вчений, ми зазначаємо, що

наявні деякі не точності. Так, наприклад, ст. 82 «Заклик до скасування державної незалежності Латвійської Республіки» виключена із КК Латвійської Республіки Законом Латвійської Республіки від 21.04.2016. крім того, стаття 83, якою було передбачено кримінальну відповідальність за залик підірвати територіальну єдність Латвійської Республіки, виключена Законом Латвійської Республіки від 21.04.2016, який набув чинності ще 11.05. 2016.

Потерпілим від посягання на життя державного чи громадського діяча у розумінні норми ст. 112 КК України можуть бути: Президент України, Голови Верховної Ради України, народний депутат України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії.

У всіх сучасних державах є інститут глави держави. Розглядається як вища посадова особа, яка вважається носієм виконавчої влади і верховним представником держави в сфері міжнародних відносин. Зазвичай главою держави виступає або виборний президент (в республіках), або спадковий монарх (в монархіях). Інститут монархічного глави держави зберігся в багатьох країнах.

У країнах з монархічною формою правління главою держави є монарх. Особливості правового статусу монарха: - влада монарха не похідна від будь-якої іншої влади, він панує (обмежено або абсолютно) за власним правом і вважається джерелом всієї державної влади; все державне управління здійснюється від імені монарха; влада монарха спадкова [9].

Існувало три системи престолонаслідування:

- Салічна - успадкування престолу здійснюється тільки по чоловічій лінії. Жінки з кола престолонаслідування виключаються повністю (Швеція).

- Традиційна кастильська - трон передається і по чоловічій, і по жіночій лінії, але жінка успадковує тільки в тому випадку, якщо у монарха немає синів - молодший брат виключає старшу сестру (Великобританія, Іспанія).

- Сучасна кастильська - трон успадковує перша дитина монарха - син або дочка «на рівних» (Швеція, Норвегія).

- Габсбурзька - жінка успадковує тільки при повній відсутності спадкоємців-чоловіків в роду (Росія до 1917 г.).

- Австрійська - не виключає жінок, але дає чоловічим лініям перевагу у всіх ступенях спорідненості [9].

Жінки успадковують престол лише при повній відсутності всього чоловічого потомства і всіх чоловічих ліній. - в разі вакантності престолу, малолітства, хвороби або тривалої відсутності монарха встановлюється регентство, тобто правління за монарха (або одноосібно, або - колегією); - особистість монарха визнається недоторканною і навіть священною; У країнах з республіканською формою правління главою держави є президент. Президент, на відміну від монарха, посадова особа, яка обирається громадянами, парламентом або виборчою колегією за участю парламенту на термін зазвичай від 4 до 7 років. Ним може стати будь-який громадянин країни, що досяг певного віку (як правило, 35-40 років, в Італії - 50 років). У конституціях вказуються і інші обов'язкові вимоги [9].

Таким чином, порівняльно-правове дослідження об'єкта злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн показало, що, не дивлячись на те, що у скандинавській кримінально-правовій доктрині об'єкт злочину не фігурує в якості необхідного елемента складу злочину, встановлення родового об'єкта є дуже важливим для визначення системи злочинів проти конституційних засад національної безпеки та проведення глибокого порівняльно-правового аналізу. При цьому

законодавець та вчені Скандинавських країн, так само, як і українські законодавець, науковці та практики, розмірковують над питаннями місця цих злочинів у системі Особливої частини кримінального закону. Видається необхідним на основі позитивного досвіду деяких Скандинавських країн привести законодавство про кримінальну відповідальність України до більш чіткої логічної конструкції, яка буде відповідати положенням Основного Закону України в якій буде відображено захист соціальних цінностей в послідовній ієрархії: особа – суспільство – держава.

3.2. Характеристика ознак об'єктивної сторони злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки за законодавством України та Скандинавських країн

Характеристику ознак об'єктивної сторони злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки за законодавством України та Скандинавських країн доцільно розпочати з положень КК Ісландії.

Як вже було зазначено вище, у КК Ісландії аналізовані нами злочини проти конституційних засад національної безпеки містяться у Розділ XI, який має назву – «Злочини проти конституційного устрою держави та вищих органів управління» (Chapter XI. Offences against the constitutional structure of the state and the supreme organs of government.).

Зупинимося більш детально на аналізі злочинів проти конституційного устрою держави за КК Ісландії з точки зору об'єктивної сторони таких складів злочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК Ісландії розпалювання або спрямовування заколоту з метою зміни конституційного устрою держави карається позбавленням волі на строк не менше 3 років або довічно.

У ч. 2 ст. 98 КК Ісландії зазначено, що будь -яка особа, яка бере участь у повстанні такого типу, і будь -яка особа, яка визнана винною у дії, спрямованій

на незаконну зміну конституційної структури, буде засуджена до 8 років позбавлення волі.

Відповідно до ст. 99 будь-які дії, спрямовані на вбивство [Президента] 1) або особи, яка здійснює вправу [Повноваження президента] 1) карається позбавленням волі на термін не менше 6 років.

Відповідно до ст. 100 будь-яка особа, яка нападає на Альтинг (Альтинг – це Парламент Ісландії – *примітка автора*) таким чином, що створює загрозу її незалежності, видає наказ, спрямований на це, або підкоряється такому наказу, підлягає ув'язненню на термін не менше 1 року; у разі тяжких правопорушень покарання може мати форму довічного ув'язнення. Те саме покарання буде застосовано до будь-якої особи, яка в такий самий спосіб ображає [Президента] 1) або особу, що здійснює [президентські повноваження] 1), урядові міністерства, Суд імпічменту або Верховний Суд.

Відповідно до ст. 100 КК Ісландії [Покарання до довічного позбавлення волі може бути накладено на будь-яку особу, яка вчиняє один або кілька з наведених нижче терористичних актів з наміром викликати у громадськості серйозний страх або незаконно примусити ісландців чи іноземців, владу або міжнародні установи вжити заходів або утриматися від дій з метою послаблення або пошкодження конституційної структури чи політичної, економічна чи соціальна основа держави чи міжнародного інституту:]

1. вбивство за статтею 211,
2. напад за статтею 218,
3. позбавлення свободи згідно зі статтею 226,
4. порушення безпеки руху згідно з частиною першою статті 168, втручання з експлуатацією транспортних засобів громадського транспорту тощо згідно з першим абзацом Стаття 176 або заподіяння великої шкоди майну згідно з другим абзацом статті 257, ці правопорушення вчинені таким чином, що створюють загрозу для людини життя або спричинити великі фінансові втрати,

5. викрадення повітряного судна відповідно до пункту 2 статті 165 або напад особи в аеропорту, призначеному для міжнародних повітряних перевезень згідно з абзацом третім статті 165,

6. підпал згідно з другим абзацом статті 164, що спричинило вибух, розповсюдження шкідливих газів, затоплення, аварію корабля, залізницю, автомобільну або авіаційну катастрофу або аварії за участю подібних транспортних засобів або транспортних засобів відповідно до першого пункту статті 165 ; спричинення загальної нестачі питної води або потрапляння шкідливих речовин у водойму чи водопровідні труби згідно з першим абзацом статті 170, або впровадження токсичних чи інших небезпечних речовин у об'єкти, призначені для продажу чи загального користування згідно з першим абзацом статті 171. таке ж покарання застосовується до будь -якої особи, яка з тією ж метою погрожує скоїти правопорушення, зазначені в першому пункті [151].

Норма статті 100 КК Ісландії з'явилася в КК нещодавно на основі Закону №99 15 травня 2002 р. про внесення змін до Загального кримінального кодексу та Закону про кримінальну відповідальність юридичних осіб за підкуп державного службовця (тероризм) [263] та Закону №149 від 30 грудня 2009 року «Про внесення змін до Загального кримінального кодексу 1940 р. з наступними поправками (конфіскація, тероризм, організована злочинність, торгівля людьми та відмивання грошей)» [263].

Відповідно до ст. 100 b КК Ісландії будь-яка особа, яка прямо чи опосередковано підтримує особу, суспільство чи групу, яка вчиняє або має на меті скоїти теракт згідно зі статтею 100 а, шляхом внесення коштів чи надання іншої фінансової допомоги, надання чи збирання коштів чи зробивши доступними кошти іншим способом, карається до 10 років позбавлення волі.

Відповідно до ст.100 c КК Ісландії Будь -яка особа, яка допомогою слова чи діла, пропаганди, заохоченням чи іншим способом підтримує карану діяльність або спільні цілі суспільства чи групи, які вчинили одне чи кілька

порушень статті 100 а або стаття 100 б, чия діяльність чи цілі передбачають вчинення одного або кількох таких порушень, карається до 6 років позбавлення волі.

Відповідно до ст. 101 КК Ісландії якщо дія, за яку передбачено покарання у главах XXIII, XXIV або XXV цього Закону, спрямована на [Президента] або особу, яка здійснює [президентські повноваження] і на яку не поширюється стаття 99 або стаття 100, покарання, передбачене за правопорушення, може бути збільшено, хоча і не більше ніж удвічі від передбаченого.

Якщо така дія спрямована проти найближчих родичів Президента таким чином, який можна вважати спрямованим проти його чи її оселі, покарання може бути збільшено, додавши ще до половини [151].

Відповідно до ст. 102 КК Ісландії будь-яка особа, яка прагне перешкоджати [виборам Президента], 1) виборам до Альтингі, виборам до місцевих рад чи виборам на інші державні посади, а також будь-яка особа, яка сфальсифікувала або визнала недійсними результати таких виборів, підлягає ув'язненню на строк до 4 років. [Те саме покарання] накладається, якщо така дія, як описана вище, спрямована на голосування, дозволене законом з громадських питань [151].

Відповідно до ст. 103 КК Ісландії будь-яка особа, винна у наступних діях під час виборів, зазначених в першому абзаці статті 102, підлягає ... до 2 років ув'язнення або штрафу, якщо злочин незначний: 1. Отримання для себе або інших можливості взяти участь незаконно під час голосування. 2. Спроба шляхом незаконного примусу скоротити свободу або зловживання службовим становищем, змусити когось проголосувати певним чином чи не голосувати. 3. Вдається, шляхом шахрайських заходів, щоб хтось не голосував вони мали намір це зробити або організувати так, щоб їх голос був недійсним або мав ефект, відмінний від очікуваного виборцем. 4. Виплачує, обіцяє платити або пропонує комусь виплатити гроші чи інший прибуток думка про те, щоб вони проголосували певним чином або не голосували. 5. Приймає, просить або

приймає обіцянку грошей або інших надходжень для голосування певним чином чи не голосування.

Відповідно до ст. 105 КК Ісландії провадження, що впливає із правопорушень, передбачених статтями 99 та 101, може бути розпочато лише за умови, що [буде встановлено], що порядок дій у всіх випадках відповідає правилам [кримінального процесу].

Об'єктивна сторона даної групи злочинів характеризується, як правило, діянням у формі дії. Так, наприклад, у статті 98 Розділу XI «Злочини проти конституційного устрою держави та вищих органів управління» КК Ісландії, передбачено кримінальну відповідальність за підбурювання або спрямування заколоту з метою зміни конституційного устрою держави карається позбавленням волі на строк до 3 років або довічним позбавленням волі. Будь-яка особа, яка бере участь у повстанні цього типу, і будь-яка особа, яку визнають винною у дії, спрямованій на незаконну зміну конституційної структури, утримується у в'язниці на строк до 8 років.

За законодавчою конструкцією та описом більшість злочинів такого виду, сконструйовані як формальні склади, тобто вони вважаються закінченими з моменту вчинення будь-якого з діянь, передбачених в диспозиції тієї або іншої статті. Так, наприклад, відповідно до ст. 98 КК Данії, будь-яка особа, яка за допомогою іноземної допомоги, застосування сили чи загрози такі, що вчиняють діяння, спрямоване на приведення датської держави або будь-якої її частини під іноземне панування або на відмежування будь-якої частини держави, підлягає позбавленню волі на будь-який термін до довічного ув'язнення.

У ст. 1 глави 12 КК Фінляндії передбачено кримінальну відповідальність за посягання на конституційні засади суверенітету Фінляндії. Глава має назву – «Порушення суверенітету Фінляндії» (578/1997). У статті 1 зазначено, що особа, яка внаслідок насильства або погрози насильством або військового чи економічного тиску чи підтримки з боку іноземної держави: (1) надання

Фінляндії або її частини підпорядкуванню владі іноземної держави, (2) відокремлення частини Фінляндії від решти території, або (3) протилежне обмеження суверенітету Фінляндії порівняно серйозно манера, вчинює діяння, яке спричиняє небезпеку досягнення зазначеної мети, буде засуджено за компрометацію суверенітету Фінляндії до позбавлення волі принаймні на один і не більше десяти років.

Не дивлячись на певну територіальну близькість до Фінляндії такої країни як РФ. Законодавчі традиції дуже різні. Так, ст.280-1 КК РФ, встановлюючи відповідальність за публічні заклики до вчинення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації, має явний недолік, викликаний відсутністю належної юридичної техніки, який тягне за собою зазначені вище проблеми. Цей недолік полягає у включенні в диспозицію конструкції «до дій, спрямованих на ...». В даному випадку, в ролі цих самих дій можуть виступати діяння, які самі по собі утворюють самостійний склад злочину. Але оскільки в ст. 280-1 КК РФ вони виступають в якості елемента об'єктивної сторони складу злочину, то додатково кваліфікуватися за відповідними стаття кримінального закону не можуть. Разом з тим, необхідність кваліфікації в таких випадках пояснюється різними об'єктами кримінально-правової охорони. Так, для ст.280-1 КК РФ таким виступає територіальна цілісність держави як одна з основ конституційного ладу. Якщо ж в якості дії, спрямованого на порушення територіальної цілісності, є, наприклад, диверсія (ст. 281 КК РФ), то об'єктом охорони даної кримінально-правової норми є безпека і обороноздатність Російської Федерації. При цьому диверсія являє собою підвищену суспільну небезпеку і віднесена законодавцем до категорії особливо тяжких злочинів.

У КК Литви у Главі XVI «Злочини проти незалежності, територіальної цілісності та конституційного ладу Литовської держави» (Chapter XVI «Crimes against the independence, territorial integrity and constitutional order of the state of Lithuania») містяться злочини проти конституційних основ національної

безпеки. Відповідно до ст. 122 КК Литви кримінально-караними є публічні заклики до посягання на суверенітет Литовської Республіки шляхом застосування насильства.

Особа, яка публічно підбурює до порушення суверенітету Литовської Республіки шляхом застосування насильства - зміни її конституційного ладу, повалення легітимний уряду, яка намагається протистояти її незалежності або посягає на територіальну цілісність, формує озброєні групи для цих цілей або вчиняє інші злочини, передбачені цією главою, і має на меті погрожувати державі Литва, карається покаранням у виді позбавлення волі. на строк до п'яти років [248].

Слово - публічне - робить цю статтю Кодексу недійсною. Так, якщо людина телефонує іншій з приводу створення неконституційної організації, незаконно розкрити відомості, що становлять державну таємницю Литовської Республіки, для надання допомоги іншій державі в її діях відсутні ознаки публічних закликів проти Литовської Республіки відповідно до цієї статті Кримінального кодексу.

Крім того, вжите в тексті статті слово «насильство» ускладнює використання норми на практиці. Слово «насильство» є абстрактним і його зміст є не точним. Кожен юрист може по-своєму інтерпретувати поняття цього терміну. Термін «насильство» означає застосування фізичної сили або погрозу застосуванням такої сили. А якщо офіцер зовнішньої розвідки або агент під прикриттям не закликатиме до примусового розголошення державної таємниці, але зажадає зробити це незаконним, то така поведінка співробітника зовнішньої розвідки не поставить під небезпеку суспільство. Кожна дія, вчинена із застосуванням насильства, є кримінальним правопорушенням.

Литовські автори зазначають, що не кожне кримінально протиправне діяння є насильницьким. Іноземна розвідка, діючи проти інтересів Литовської Республіки, необов'язково вдаватися до насильства у своїй діяльності, зазвичай

вона не використовує насильство, але її діяльність у всіх випадках є злочинною і такі дії є небезпечними для суспільства [225].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 109 КК, відбивається в чотирьох формах: 1) дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; 2) змова про вчинення таких дій; 3) публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади; 4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [165]. Характер небезпечності відповідних злочинів визначається переважно шляхом вказівки на мету злочинів. Це означає, що об'єктивну сторону злочинів, передбачених ст. 109 КК, можуть утворювати не лише такі дії, як захоплення будівель органів державної влади, мостів, вузлів комунікацій, транспортних засобів, сховищ, насильство щодо представників влади, й будь-які інші дії, що самі по собі не здатні привести до захоплення державної влади чи повалення конституційного ладу та не мають самостійної кваліфікації за однорідними статтями. Наприклад, це може бути участь у мітингу чи демонстрації на підтримку насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. У той самий час поширення листівок із відповідними закликами охоплюється ч. 2 ст. 109 КК і кваліфікуватися за ч. 1 не може [103].

Аналіз КК України свідчить, що термін «змова» двічі застосовано у положеннях його Загальної частини: під час формулювання поняття готування до злочину (ч. 1 ст. 14) та одного з видів співучасті у злочині (ч. 2 ст. 28), а також двічі під час визначення основного складу злочину в Особливій частині (ч. 1 ст. 109 та ч. 1 ст. 437). Утім, зміст вказаного поняття законодавець не роз'яснює. У зв'язку з цим у теорії кримінального права відсутня єдина позиція щодо змісту поняття «змова» та моменту, з якого злочин, передбачений у ст. 109 КК України, у цій формі є закінченим. Указана проблема розглядається вченими з позицій загальної частини кримінального права як вид готування до

злочину та ознаки співучасті у злочині, а також через призму положень ч. 1 ст. 109 КК України [196, с. 266].

Змова як вид готування до злочину «...має бути результативною і, виходячи за межі виявлення наміру, передбачає з'ясування хоча б у загальних рисах деталей підготовлюваного злочину [115, с. 70].

Матеріали (письмові чи зафіксовані на іншому носіїв інформації (дискеті, аудіо- чи відеокасеті) звернення, листівки, плакати, газети, журнали тощо) тут виступають засобами вчинення злочину. Адже вони є речами, які знаходяться у динамічному, а не статичному, на відміну від предмета злочину, стані. Оскільки законодавець використовує цей термін у множині, то розповсюдження одного примірника відповідного матеріалу не містить складу злочину [199]. Розповсюдження матеріалів є закінченим злочином з моменту, коли хоча б частка вказаних підготовлених матеріалів потрапила до адресатів. Виготовлення, зберігання, носіння таких матеріалів з метою їх розповсюдження кваліфікується як готування до вчинення злочину за ст. 14 і ч. 2 ст. 109 КК [103, с. 216].

Таким шляхом йде і судова практика. Так, Вироком від 11 жовтня 2018 року Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області у справі 398/2213/17 ОСОБУ_1 визнав винуватою у вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст.109 КК України, та призначив покарання у виді 4 роки 2 місяці позбавлення волі без конфіскації майна.

11.03.2017 року о 06 год. 19 хв. ОСОБА_1, з метою розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни і повалення конституційного ладу України та до захоплення державної влади, діючи повторно, у соціально-орієнтованому ресурсі мережі Інтернет «ВКонтакте» в аккаунті «ОСОБА_1» (ІНФОРМАЦІЯ_3), в якому він має право додавати користувачів до розділу «Друзі», додавати, видаляти записи, коментарі тощо, у розділі «фотографії» розмістив зображення, що являє собою текстовий запис з наступним змістом: «Солдаты Украины объединяйтесь с Донбассом в борьбе с киевской хунтой и

олигархами в своїх регіонах. Вмєсте мы побєдим!», яке було доступне для загального ознайомлення всіх користувачів вказаної соціальної мережі, які відвідували його сторінку, та автоматично надійшло як сповіщення всім користувачам соціально-орієнтованого ресурсу мережі Інтернет «ВКонтакте», доданим ним до розділу «Друзі» аккаунту «ОСОБА_1» (ІНФОРМАЦІЯ_3).

Відповідно до висновку експерта №270/1 від 28.03.2017 року текст зображення містить заклик (переданий дієсловом наказового способу «об'єднуйтеся») до військовослужбовців України об'єднатися з Донбасом у боротьбі (за контекстом) з чинною владою в Україні, яка ототожнюється із «хунтою», що суперечить ст.ст.1, 2, 5, 17 Конституції України, тобто закликає до насильницької зміни і повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади [17].

Пленум Верховного Суду України у своїй постанові «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими, злочинними об'єднаннями» від 23.12.2005 р. №13 у п. 9 зазначив, що організовану групу слід вважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості (змови – Ч. Р.) про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності. Такий же підхід закріплено у п. 17 зазначеної постанови: «... банду слід вважати створеною з моменту досягнення її учасниками згоди (змови – Ч. Р.) щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру та за умови, що об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак банди» [196, с. 275].

Первомайський міськрайонний суд Харківської області 26 грудня 2018 року розглянув у відкритому судовому засіданні в залі суду кримінальне провадження за обвинуваченням ОСОБА_2 у вчиненні кримінального правопорушення – злочину, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК України [169].

Згідно з обвинувальним актом обвинувачений вчинив кримінальне правопорушення - злочин за таких обставин. Так, ОСОБА_2, діючи умисно,

будучи активним учасником «антимайданівських» спільнот, де активно розповсюджуються матеріали, що дестабілізують соціально-політичну обстановку в регіоні, розпалюють ворожнечу до «української нації», закликають до повалення державної влади в Україні, використовуючи наявну у його розпорядженні особисту сторінку в соціальній мережі «Facebook», доступну для огляду необмеженому колу користувачів вказаної соціальної мережі, під його іменем «Сергей Кравчун», розташованому в мережі Інтернет за адресою: [«https://Facebook.com/profile.php?v=100026723684206»](https://Facebook.com/profile.php?v=100026723684206), систематично розміщує інформацію сепаратистського та антидержавного характеру.

Реалізуючи злочинний умисел, направлений на насильницьку зміну та повалення державної влади в Україні у спосіб, не передбачений Конституцією України, 16 червня 2018 року о 1703 годині ОСОБА_2, діючи з метою розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, в соціальній мережі «Facebook», під своїм іменем «Сергей Кравчун», розмістив текстове повідомлення антиукраїнського характеру.

Відповідно до висновку спеціаліста від 20.06.2018 року (співробітника Харківського національного педагогічного університету імені ОСОБА_3 ОСОБА_4Ю.) за результатами проведеного дослідження зроблено висновок про те, що у текстовому повідомленні, розміщеному 16 червня 2018 року о 1703 годині в соціальній мережі «Facebook», під іменем «Сергей Кравчун», розташованому в мережі Інтернет за адресою:»[https://Facebook.com/profile.php?v=100026723684206»](https://Facebook.com/profile.php?v=100026723684206) містяться висловлювання, які можуть зашкодити інтересам національної безпеки України, зокрема: «Товарищи! Земляки, сколько можно терпеть Киевскую власть, пока в Киеве Порошенко, мира на Донбасе не будет, хватит братоубийственной войны, фронт должен проходить не возле Горловки и Донецка, а в Киеве на Хрещатике и Конче Заспе. Пули должны лететь не в братьев с Донбасса, а в жирных олигархов, Вальцмана, Гройсмана, Авакова и

прочей фашистской нечести, пока не поздно, если тебе дорога жизнь твоих детей, садитесь в машины и трактора, берите ружья и вилы, устанавливайте народную власть, утопим в Днепре бандитскую свору Порошенко, Гройсмана, Парубия».

Автор висловлювання спонукає до активних незаконних дій, наголошуючи, що «фронт должен проходить не возле Горловки и Донецка, а в Киеве на Хрещатике и Конче Заспе. Президента України, Прем'єр-Міністра, міністра внутрішніх справ називає «фашистской нечистью», негативно зображуючи керівництво України. Слова «садитесь в машины и трактора берите ружья и вилы, устанавливайте народную власть, утопим в Днепре бандитскую свору Порошенко, Гройсмана, Парубия» є безпосереднім закликом на дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. За рахунок нанизування дієслівних форм «садитесь-берите-устанавливайте-утопим» відбувається актуалізація, підсилення цього заклику.

У результаті проведеного дослідження зроблено такий висновок: текстовий матеріал, підготовлений громадянином України ОСОБА_2 у відкритому доступі в мережі «Інтернет», на сторінці в соціальній мережі «Facebook» за посиланням «<https://Facebook.com/profile.php?vM00026723684206>», розміщений у особистому профайлі «Сергей Кравчун» містить заклики спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу та до захоплення державної влади.

Такі дії ОСОБА_2 органом досудового розслідування кваліфіковані за ч. 2 ст. 109 КК України, а саме, як публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу та до захоплення державної влади.

26 грудня 2018 року між прокурором відділу прокуратури Харківської області, з одного боку, та обвинуваченим у вказаному провадженні, з іншого боку, на підставі ст.ст. 468, 469, 472 КПК України була укладена угода про

визнання винуватості, додержуючись певних умов, розгляд якої, відповідно до ч. 3 ст. 474 КПК України, проводиться судом під час судового провадження.

Як вбачається з даної угоди, прокурор Максук О.Л. та обвинувачений ОСОБА_2 дійшли згоди щодо правової кваліфікації дій обвинуваченого за ч. 2 ст. 109 КК України, істотних для відповідного кримінального провадження обставин, а також покарання, яке повинен понести ОСОБА_2 у виді 3 років позбавлення волі без конфіскації майна із звільненням на підставі ст. 75 КК України від відбуття покарання з випробуванням, з іспитовим строком [169].

Більш точне розуміння, які саме дії можна вважати прямими способами впливу на територіальну цілісність та недоторканість, можна скласти, проаналізувавши текст документу «Визначення агресії», затвердженого резолюцією 3314 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року.

Так, відповідно до статті 3 вказаного документу як акт агресії слід розглядати: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яку військову окупацію, який би тимчасовий характер вона не мала, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; с) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючої держави, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди; (вказане положення є досить актуальним у розрізі використання Російською Федерацією для вчинення дій з анексії території АР Крим своїх військових формувань, які знаходились на півострові на підставі Угоди про базування Чорноморського флоту РФ на території України – виділено автором А.Ш.) f) дії держави, що

дозволяє, щоб її територію, яку вона надала в розпорядження іншої держави, було використано цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; g) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що мають настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь в них [211, с. 105].

Використання військових формувань, зброї та військової техніки РФ при анексії АР Крим та окупації частини територій Донецької та Луганської областей дають всі підстави для того, щоб говорити про прямий спосіб порушення територіальної цілісності та недоторканості України.

Другий тип порушень – непрямі. До таких непрямих порушень слід віднести випадки, коли фактична військова діяльність проти територіальної цілісності та недоторканості не є такою, що пов'язана з певною державою, оскільки така потенційна держава-агресор не використовувала для застосування сили свої державні органи, а також прямо не надсилала та не контролювала нерегулярних бойовиків.

Порівняно з прямими порушеннями, які зазвичай становлять збройний напад, Міжнародний Суд ООН описує ці непрямі форми як «менш важкі форми застосування сили», хоча вони також є забороненими. Так, у справі про військову та невійськову діяльність в Нікарагуа – *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, I.C.J. Reports 1986*, було розглянуто чи має бути притягнуто до відповідальності Сполучені Штати Америки за поведінку нікарагуанського віськово-політичного руху «Контрас», та чи має США нести загальну відповідальність за скоєні бойовиками порушення міжнародного гуманітарного права. Дії США були розглянуті Міжнародним Судом з точки зору «контролю» над діями бойовиків. Судом встановлено та визнано, що підготовка, озброєння, спорядження, фінансування і постачання або будь-яка інша допомога, вчинена США у відношенні «Контрас», є порушенням

принципу невтручання у внутрішні справи. Проте США було відмовлено в задоволенні вимоги Нікарагуа про покладення на США відповідальності за всі дії, вчинені «Контрас» на її території, основним аргументом в позиції Міжнародного суду стало те, що Сполучені Штати Америки не здійснювали повного контролю над бойовиками, і тому не можна вважати, що останні діяли від їх імені [211, с. 105-106].

У КК Данії Особлива частина починається Розділом 12 – «Злочини проти незалежності та безпеки держави» (Chapter 12 Offences against the Independence and Safety of the State).

З об'єктивної сторони, злочин, відповідальність за який передбачена ч. 1 §98 КК Данії, характеризується активними діями, які спрямовані на підпорядкування данської держави або її частини під іноземне панування або на відокремлення будь-якої частини держави. Такі дії обов'язково поєднані з погрозами насильством або з насильством. Так, згідно з §98 (1) КК Данії будь-яка особа є винною у посяганні на територіальну цілісність, якщо така особа за допомогою іноземної допомоги, застосувачи силу чи погрожуючи застосуванням сили [вчиняє дію, спрямовану на підпорядкування данської держави або її частини під іноземне панування або на відокремлення будь-якої частини держави], карається покарання у виді позбавлення волі на строк до довічного ув'язнення. (2) Таке ж покарання застосовується також до будь-якої особи, яка з метою, зазначеної у підрозділі (1) вище, організовує масштабний саботаж, зупинення виробництва або руху, а також до будь-якої особи, яка бере участь у такому акті, усвідомлюючи його призначення.

З об'єктивної сторони, злочин, відповідальність за який передбачена ч. 1 §99 КК Данії характеризується діями, спрямованими на втягнення данської держави чи будь-якої союзної держави до війни, окупації противника чи інших бойових дій, таких як блокада чи будь-які інші заходи примусу, або яка іншим чином намагається здійснити за допомогою іноземної допомоги, порушення незалежності данської держави, карається позбавленням волі до довічного

ув'язнення. Як вже зверталася увага в роботі, юридична техніка утворення статей за КК Скандинавських країн, дещо відрізняється від української нормотворчої традиції. Так, утруднює роботу з нормативно-правовим актом, відсутність назв статей КК Данії, наявність великої кількості кваліфікованих видів певних кримінальних правопорушень на рівні окремих статей, а не частин статті, як це прийнято в законодавстві України, тощо. Позитивним слід відмітити наявність певних понять, які визначені на рівні окремих частин статей у КК. Так, як ми звертали увагу вище, у ч. 2 1 §99 КК Данії зазначено, що «для цілей цього розділу та інших розділів глав 12 та 13 цього Закону, ворожа окупація означає іноземну окупацію будь-якої території датської держави, якщо і до тих пір, поки вона нанесена країні шляхом силою або під загрозою застосування сили».

У деяких статтях про злочини проти конституційних засад національної безпеки за КК Данії вжито термін «заклики». Аналогічно до використання в КК «публічних закликів» (статті 109, 110, 258-2, 295, 299, 436 і 442) в КК Скандинавських країн вжито термін «публічні заклики». З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 §100 КК Данії може бути вчинено у таких формах: 1) публічні заклики щодо підбурювання ворога проти датської держави; 2) публічні заклики, що створюють очевидну небезпеку таких дій ворога проти датської держави. У §100 КК Данії термін «публічні заклики» вжито для опису суспільно небезпечного діяння.

Характеризуючи склад злочину, передбачений §101 КК Данії звертаємо увагу на особливості об'єктивної сторони. Обов'язковим елементом такої складової частини складу злочину є обстановка. Відповідно до §101 КК Данії винна особа діє в обстановці війни, окупації чи будь-яких інших бойових дій.

Крім того, Розділом 13 «Злочини проти Конституції та Вищих органів держави» КК Данії встановлюється кримінальна відповідальність за злочини проти Конституції Данії та злочини проти вищих органів Данії.

Відповідно до §111 KK Данії будь-яка особа, яка скоїть діяння, вчинене за іноземної допомоги, застосуванням сили або загрозою такої зміни, змінити Конституцію або зробити її недійсною, підлягає ув'язненню на будь-який термін, що продовжується до довічного ув'язнення.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 §113 KK Данії, характеризується активними діями. Такі дії спрямовані проти безпеки чи незалежності Парламенту або дії, поєднані із застосуванням сили або погрозою застосування сили, з метою примусити парламент до будь-якої резолюції або перешкодити йому вільно здійснювати свою діяльність.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 §113 KK Данії, характеризується активними діями. Такі дії спрямовані проти суверена або проти конституційного регента чи проти міністрів, Конституційного Суду або Верховного Суду.

З об'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 §114 KK Данії, може бути вчинене у таких формах: 1) вбивство, 2) грубе насильство, 3) позбавлення волі, 4) погіршення безпеки руху; 5) незаконні порушення в роботі громадських транспортних засобів; 6) серйозна шкода майну; якщо ці порушення вчинені таким чином, що може піддати небезпеку життя людей або спричинити значні фінансові втрати; 5) виключення транспортних засобів; 6) порушення закону про зброю та вибухові речовини; 7) підпал; вибух, розповсюдження шкідливих газів, затоплення, корабельна аварія, залізнична чи інша дорожньо-транспортна пригода [243].

Для повної характеристики складу злочину зразу звернемо увагу, що для кваліфікації дій винного за §114 KK Данії необхідно, щоб такі дії були поєднані із: 1) залякуванням населення або незаконним примусом данських чи іноземних органів державної влади чи міжнародної організації вчинити чи відмовитись від вчинення певних дій; 2) дії, вчинені щоб дестабілізувати чи знищити фундаментальну політичну, конституційну, фінансову чи соціальну структуру країни чи міжнародної організації.

Конструкція об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених §114 а КК Данії та §114 b КК Данії, характеризується чіткими ознаками. Так, відповідно до §114 а КК Данії будь-яка особа, яка: 1) прямо чи опосередковано надає фінансову підтримку; 2) прямо чи опосередковано закуповує або збирає кошти для; або 3) прямо чи побічно передає у розпорядження гроші, інші активи або фінансові чи інші подібні засоби особі, групі чи асоціації, яка вчиняє або має намір скоїти терористичні акти, передбачені статтею 114 цього Закону, карається позбавленням волі на термін, що не перевищує десяти років. У свою чергу, згідно з §114 b КК Данії будь-яка особа, яка шляхом підбурювання, поради чи дії сприяє просуванню злочинної діяльності або спільної мети групи чи асоціації, яка вчиняє одну або кілька дій, передбачених ст. 114 або ст. 114 а цього Закону, якщо діяльність чи мета передбачає вчинення одного або кількох дій такого характеру, карається позбавленням волі на термін, що не перевищує шести років. Такі злочини вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого §114 а КК Данії та §114 b КК Данії.

Конструкція об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого §114 с КК Данії характеризується спеціальними ознаками. Для кваліфікації необхідно, щоб особа будь-якими діями, крім тих, що включені до стст. 114-114 b КК Данії, брала участь або надавала саме значну, а не просту, фінансову підтримку чи іншу суттєву підтримку будь-якому корпусу, групі чи асоціації, яка має намір застосувати силу, здійснювати вплив на суспільні справи або спричинити порушення громадського порядку.

Крім того, у КК Норвегії на початку системи Особливої частини має Главу 8 «Злочини проти незалежності та безпеки держави». Разом з тим, КК Швеції розпочинає Особливу частину закону з Розділу, який передбачає кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я - Chapter 3 – On offences against life and health. А ознаки складів групи

злочинів проти конституційних основ національної безпеки містяться в Главі 18 «Про злочини, пов'язаних з державною зрадою».

У кримінальному законодавстві Скандинавських країн, окремою нормою може регламентуватися відповідальність за публічні заклики до зміни території (ч. 1 парагр. 100 КК Данії) та розповсюдження матеріалів із такими закликами.

Однак зміст диспозицій КК окремих держав, має суттєві відмінності. Скажімо, відповідно до ч. 1 ст. 82 КК Латвії, кримінально караними є дії особи, які полягають у публічних закликах до ліквідації державної незалежності Республіки з метою її включення в єдине державне утворення з будь-якою іншою державою або до її ліквідації в інший спосіб [173, с. 64-65].

Зупинимося на характеристиці ознак об'єктивної сторони злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави за ст. 111 КК Норвегії, яка має назву – «Порушення автономії та миру Норвегії».

Не дивлячись на не традиційну для української нормативно-правової традиції будову норми статті, бо вона починається із аналізу покарання, зазначимо, що форми об'єктивної сторони діяння виділені в диспозиції норми, логічно та послідовно. Так, відповідно до ст. 111 КК Норвегії покарання у виді позбавлення волі на строк, що не перевищує 15 років, застосовується до будь-якої особи, яка внаслідок застосування сили, погроз чи інших незаконних засобів, створює ризик для Норвегії або її частини: а) приєднання до іншої держави, б) потрапляючи під владу іноземної держави, в) або держава, яка є політично або військово союзником з Норвегією, що зазнає війни або воєнних дій, г) зазнає матеріальних обмежень щодо свого права на самовизначення, або д) відділення [сепарації].

Норма статті 111 КК Норвегії, на наш погляд, підтверджує тезу, яка висловлена нами вище про співвідношення понять «злочини проти конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм». Така форма об'єктивної сторони як дії, що спрямовані на відділення (сепаратизм) є лише окремою формою, серед інших посягань на «автономію та мир Норвегії». Ще раз

нагадаємо, що структурна будова статей у КК Норвегії суттєво різниться від такої за вітчизняним КК. Тому кваліфіковані види злочину, описаного у ст. 111 містяться не в окремій частині, як притаманно вітчизняному кримінальному закону (де на рівні однієї статті представлено у різних частинах відповідно – основний склад, кваліфікований та особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення), а у окремій статті – ст. 112. Ст. 112 КК Норвегії передбачає відповідальність за вчинення кваліфікованого складу злочину – «Посилення порушення норвезької автономії та миру».

Згідно зі ст. 112 КК Норвегії покарання за злісне порушення автономії та миру Норвегії передбачає позбавлення волі на строк не більше 21 року. Визначаючи, чи є порушення кваліфікованим, слід звернути особливу увагу на те, чи: а) [таке діяння] мало особливо серйозні наслідки для Норвегії,

б) [таке діяння] воно була вчинене шляхом організованої збройної операції, використання страху втручання іноземної держави або загрози такого,

в) винний є членом Уряду, Парламенту або Верховного Суду або членом вищого цивільного чи військового керівництва країни,

г) дія спричинила загибель людського життя або ризик [такої загибелі].

Дещо відрізняється за своїм змістом ч. 1 парагр. 100 КК Данії, в якому покаранню підлягає будь-яка особа, яка шляхом публічних виступів підбурює до ворожої діяльності проти держави або яка створює очевидну небезпеку такої діяльності. Очевидно, що у цій нормі поняття «ворожа діяльність проти держави» охоплює широке коло суспільно небезпечних діянь, зокрема й тих, що спрямовані на порушення територіальної цілісності держави [173, с. 65].

О. О. Гречко пише, що цілісність означає внутрішню єдність, а недоторканність передбачає гарантованість від зовнішніх посягань [173, с. 13].

Погоджуючись із таким твердженням, зазначимо: попри те, що поняття «територіальна цілісність» та «недоторканність» взаємо обумовлюють одне одного, втім не може йтися про їхню тотожність. Скажімо, у разі збільшення території України шляхом незаконного заволодіння частиною території іншої

держави, територіальній цілісності шкоди дійсно не заподіюється, бо територія України не зменшилась. А от недоторканність її порушена [173, с. 37].

В Україні немає кримінальної відповідальності за діяльність екстремістів. Однак чинний Кримінальний кодекс встановлює кримінальний кодекс відповідальність за дії, що мають ознаки екстремізму, включаючи дії, пов'язані зі злочинами проти основ національної безпеки: дії, спрямовані на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109); Напад на територіальну цілісність та недоторканність України (вул. 110); Диверсія (ст. 113) [235, с. 131].

До спільних (єдиних) ознак злочинів, передбачених у ст. ст. 110 і 110–2 КК України, М.А. Рубашенко відносить те, що вони посягають на той самий родовий і видовий об'єкти, збігаються за ознаками суб'єкта та за іншими ознаками складів злочинів [155, с. 222].

Говорити про ст. ст. 110–2 та 109 КК України, іншими спільними ознаками зазначених складів злочинів варто визначити те, що: 1) конструкція об'єктивної сторони складів злочинів характеризується формальним складом злочину, адже злочини вважаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого відповідною статтею кримінального закону; 2) ознаки об'єктивної сторони, а саме: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя вчинення злочину, перебувають за межами складів злочину і на кримінально-правову кваліфікацію вчиненого не впливають [127].

Конкуренція кримінально-правових норм має місце і в разі співвідношення ст. 110–2 зі ст. 258–5 КК України («Фінансування тероризму»), ч. 3 ст. 260 КК України («Фінансування непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань»), ст. 447 КК України («Найманство»). У перших двох випадках визначальне значення має встановлення характеру діяльності організації, яка фінансується. Коли ж суб'єкт здійснює фінансування або матеріальне забезпечення найманців із метою використання їх у насильницьких

діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, необхідно виходити з обсягу дій, які встиг виконати суб'єкт, та мотивації осіб, які є найманцями [162, с. 76].

Як бачимо з вище наведеного переліку статей, словосполучення «публічні заклики» використано неодноразово (перша ознака їх наскрізного характеру). Та чи можна говорити про їх однозначність (друга ознака)? У семи з восьми випадків використання в КК «публічних закликів» (статті 109, 110, 258-2, 295, 299, 436 і 442) вони вживаються насамперед для описання суспільно небезпечного діяння, самостійної форми об'єктивної сторони злочину, заснованої на особливому характері діяння, а також – для описання такої ознаки складу як предмет злочину, яким виступають відомості, що містять заклики відповідного змісту. У кожному з цих випадків термін «публічні заклики» повинен мати одне і те ж значення, незважаючи на те, що ті діяння, до яких закликається публіка (так би мовити об'єкт самого заклику як діяння) у кожному випадку є різним: учинення дій, з метою зміни меж території України (ст. 110 КК), учинення терористичного акту (ст. 258-2 КК), здійснення жорстокого поводження з хребетними тваринами (ст. 299 КК) та ін. Одне і те ж значення передбачає у всіх цих випадках однакову інтерпретацію заклику як такого, його форми та структури, моменту закінчення, його публічності, конструкції складу тощо [157, с. 145].

Проте згаданому в ст. 258-5 КК термінові «публічні заклики» ми не можемо надати такого ж значення, як і в інших семи статтях, зважаючи на контекстне поле, в якому його використано. У ст. 258-5 КК передбачено відповідальність за дії, вчинені з метою фінансового чи матеріального забезпечення, зокрема, публічних закликів до вчинення терористичного акту. Тобто термін «публічні заклики» тут ужито не на позначення суспільно небезпечного діяння, як ознаки складу фінансування тероризму, та його предмета, а на позначення тих дій (того об'єкта), на яке спрямовується саме фінансування (як суспільно небезпечне діяння) [157, с. 145]. Окрім того, вартим

до запозичення вважаємо досвід кримінального законодавства держав, в якому в окремих статтях регламентується відповідальність за публічні заклики до вчинення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності держави, або розповсюдження матеріалів з такими закликами. Видається, що таке рішення законодавця є виправданим, оскільки такі дії мають менший ступінь суспільної небезпечності порівняно з тими, що спрямовані на порушення територіальної цілісності і недоторканності держави [173, с. 71]. У разі з окупацією територій в Донецькій та Луганській областях Російська Федерація наполягає на позиції повної непричетності та відсутності воєнної підтримки ополченців та бойовиків. В такому разі, виходячи з міжнародної практики, хоча держава-правопорушник порушує територіальну цілісність держави-жертви, надаючи підтримку повстанцям, вона не здійснює достатнього ступеня контролю, щоб розглядати застосування сили третіми групами як збройний напад такою державою і в такому разі норми міжнародного законодавства не діють, а всі питання мають вирішуватися відповідно до внутрішнього законодавства держави.

Тому необхідність у належній кримінально-правовій охороні фундаментальних національних інтересів є для України не просто потребою не відставати від тенденцій та глобальних змін у світі, а нагальною потребою в збереженні суверенітету та незалежності, та недопущенні уникнення відповідальності особами, які вчиняють дії, спрямовані на порушення демократичного конституційного ладу в нашій державі. На підставі викладеного автором пропонуються наступні зміни до положень Кримінального кодексу України: з огляду на неоднаковий розгляд законодавцем питання щодо способу вчинення дій, передбачених в статтях 109 та 110 КК України, який є досить важливим з декількох підстав, по-перше, його відсутність в тексті статті 110 КК дає підстави вважати, що спосіб (насильницький або не насильницький) не є обов'язковим елементом складу злочину, а центром всього виступає саме поняття територія України і в такий

спосіб законодавцем акцентується увага на її особливо важливій соціальній цінності.

В той же час насильницький спосіб вчинення дій, передбачених частиною 1 статті 110 КК України, значно підвищує ступінь суспільної небезпечності і вчинення зазначених злочинів у такий спосіб посягає не тільки безпосередньо на територіальну недоторканість та державний кордон, а й, наприклад, на життя та здоров'я громадян України. В зв'язку з цим пропонуємо зазначити в статті 110 КК України спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою вказаної статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій. Крім того, в частині третій статті 110 КК України має бути більш точно відображено наявність таких тяжких наслідків, таких як порушення територіальної цілісності України, яке може бути виражено у відторгненні всієї території або будь-якої її частини на порушення порядку, встановленого Конституцією України, тобто шляхом встановлення верховенства над такою територією без згоди українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі [211].

Таким чином, вважаємо за необхідне доповнити частину третю статті 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки». В такому разі під тяжкими наслідками можна розуміти ті реалії, з якими довелося стикнутися нашій державі, у вигляді: тимчасової окупації (захоплення) території України або її частини, приведення території України в непридатний для життєдіяльності стан тощо.

Таким чином, у більшості кримінальних кодексів Скандинавських країн вказується на насильницький спосіб вчинення таких злочинів. За своєю юридичною конструкцією склади злочинів такого виду є формальними складами. На підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано наступні зміни до КК України: з огляду на неоднаковий розгляд законодавцем питання щодо способу вчинення дій, передбачених у статтях 109

та 110 КК України, необхідно зазначити в статті 110 КК України спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою цієї статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій. Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки». В такому разі під тяжкими наслідками можна розуміти ті реалії, з якими довелося стикнутися нашій державі, у вигляді: тимчасової окупації (захоплення) території України або її частини, примусової анексії певних територій, приведення території України в непридатний для життєдіяльності стан тощо. Видається доцільним запозичення досвіду деяких Скандинавських країн щодо криміналізації нарівні з посяганнями на державного чи громадського діяча також посягань, вчинених щодо членів їх сімей, якщо такі посягання вчинені у зв'язку з державною чи громадською діяльністю відповідних осіб.

Отже, дослідження кримінального законодавства про посягання на конституційні засади національної безпеки показало, що, не дивлячись на те, що у скандинавській кримінально-правовій доктрині об'єкт злочину не фігурує в якості необхідного елемента злочинного діяння (складу діяння), встановлення родового об'єкта є дуже важливим для визначення системи злочинів проти конституційних засад національної безпеки та проведення глибокого порівняльно-правового аналізу. При цьому законодавець та вчені Скандинавських країн, так само, як і українські законодавець, науковці та практики, розмірковують над питаннями місця цих злочинів у системі Особливої частини кримінального закону. Видається необхідним на основі позитивного досвіду деяких Скандинавських країн привести законодавство про кримінальну відповідальність України до більш чіткої логічної конструкції, яка буде відповідати положенням Основного Закону України в якій буде відображено захист соціальних цінностей в послідовній ієрархії: особа –

суспільство – держава. У більшості кримінальних кодексів Скандинавських країн вказується на насильницький спосіб вчинення таких злочинів. За своєю юридичною конструкцією склади злочинів такого виду є формальними складами. На підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано наступні зміни до КК України: з огляду на неоднаковий розгляд законодавцем питання щодо способу вчинення дій, передбачених у статтях 109 та 110 КК України, необхідно зазначити в статті 110 КК України спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою цієї статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій. Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки». В такому разі під тяжкими наслідками можна розуміти ті реалії, з якими довелося стикнутися нашій державі, у вигляді: тимчасової окупації (захоплення) території України або її частини, примусової анексії певних територій, приведення території України в непридатний для життєдіяльності стан тощо. Видається доцільним запозичення досвіду деяких Скандинавських країн щодо криміналізації нарівні з посяганнями на державного чи громадського діяча також посягань, вчинених щодо членів їх сімей, якщо такі посягання вчинені у зв'язку з державною чи громадською діяльністю відповідних осіб.

РОЗДІЛ 4

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

4.1. Суб'єкт злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн

Спираючись на методологію вульгарного матеріалізму й позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність, вони виробили вчення про так звану «злочинну людину». Інакше кажучи, вони стверджували, що злочини вчиняються незалежно від суспільних умов і, як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (А. Прінс, І.Я. Фойницький та інші) виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії зумовлені соціальними факторами злочинності. За своєю суттю вони заперечували інститути кримінального права, учення про склад кримінального правопорушення, не проводили різниці між поняттями «осудність» і «неосудність». Кримінально каране діяння розглядалося як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму й позитивізму. Вони вважали, що будь-який злочин учиняється фізичною особою, тобто людиною [218, с. 253].

Слід розрізняти поняття «суб'єкт» і «особа», оскільки ці поняття є близькими за змістом, але не є тотожними. З точки зору логіки понять, вони є суміжними, які не співпадають за обсягом. Не кожна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, стає суб'єктом. Оскільки, як було зазначено вище, для суб'єкта кримінального правопорушення є характерним наявність чіткого переліку обов'язкових ознак.

Особа злочинця з точки зору кримінології як «особистість людини, яка скоїла злочин внаслідок властивих йому психологічних особливостей,

антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або невияву необхідної активності в запобіганні негативного результату» [87, с. 126]. В іншій праці констатується, що «особистість злочинця виступає в якості сукупності соціально значущих негативних властивостей, що утворилися в процесі різноманітних і систематичних взаємодій з іншими людьми» [4, с. 75]. Очевидно, що в даному визначенні акцент робиться на негативну сторону особистості вчинила злочин, тоді як особи, що опинилися в стані конфлікту з кримінально-правовим законом, в переважній більшості мають не тільки негативними, але і нейтральними і навіть деякими позитивними якостями (наприклад, професіоналізм, високий рівень інтелектуального розвитку, таланти в будь-якій сфері, чуйність і готовність до взаємовиручки і т.ін.). Розвиваючи цю думку, Ю.М. Антонян вірно обумовлював цей аспект, вказуючи на необхідність врахування впливу на людину навколишнього середовища, що містить елементи деструктивного характеру, впливу на нього різних психотравмуючих соціальних і психологічних чинників, що сприяли вчиненню ним злочину [14]. Суб'єкт злочину - це елемент складу злочину, який характеризується сукупністю обов'язкових ознак, а також в певних випадках - факультативних ознак, визначених складом конкретної кримінально-правової норми (спеціальний суб'єкт) [220]. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Сучасним тлумачним словником поняття «суб'єкт» в загальному сенсі і «суб'єкт злочину» зокрема визначено, найчастіше, як людина, що є носієм будь-яких властивостей. Суб'єкт (від лат. Subjectus - лежить внизу, що знаходиться в основі) - носій предметно-практичної діяльності і пізнання (індивід або соціальна група), джерело активності, спрямованої на об'єкт [220].

Згідно з ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Але в кримінально-правовому сенсі поняття суб'єкта злочину наповнюється особливим змістом. Відсутність хоча б одного обов'язкового ознаки суб'єкта виключає кримінальну відповідальність [220].

Згідно з ч. 4 ст. 18 КК України службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних

парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Проблема осудності і неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, вирішувалися представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта, як однієї з головних його ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позиції особистісних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, не/можливо обґрунтувати і вирішити поза проблемою суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права.

І. В. Діордіца, аналізуючи кримінально-правову відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, справедливо вважає, що суб'єктивна сторона дій, спрямованих на незаконну зміну конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні, характеризується наявністю вини у вигляді прямого умислу і, крім того, характерною є спеціальна мета – незаконна зміна конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні [37, с.14].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 109 КК України, характеризується виною у виді прямого умислу. Крім того, для цього злочину у перших двох його формах характерною є спеціальна мета: насильницька зміна чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Насильницьким слід вважати такий спосіб дій, для якого характерним є застосування сили, у тому числі озброєної, інших засобів незаконного примусу. Для публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій закон не передбачає зазначену мету як обов'язкову ознаку складу: відповідальність за ці дії має нести й особа, яка

вчинила їх за дорученням інших осіб за грошову винагороду, тобто з корисливою метою» [199].

О. В. Шамара зазначає, що злочин, відповідальність за який визначено ст. 109 КК, передбачає наявність у винного (винних) прямого умислу й мети насильницької зміни або повалення конституційного ладу, мети захоплення державної влади (ч. 1 ст. 109 КК України). Те, що злочин вчинюється навмисне, варто було вказати в диспозиції ст. 109 КК України, як це було зроблено в ст. 110 КК України [206].

Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України – злочин, який учиняється навмисно, що підкреслив законодавець у диспозиції ст. 110 КК України. Умисел при цьому, безперечно, є прямим. Кожна з дій, про які йдеться в ст. 110 КК України, передбачає наявність у винного чи винних спеціальної мети – зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків» [206]. Отже, для складів злочинів, передбачених ст. 110 КК України, обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони є вина у формі умислу та спеціальна мета про зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Разом з тим, у науці та практиці кримінального права існують різні підходи до визначення ознак суб'єктивної сторони посягання на життя державного чи громадського діяча.

Аналіз судової практики та вищезазначених поглядів дає можливість відібрати з них все позитивне і дати визначення суб'єкта злочинів, передбачених розділом першим Особливої частини. Суб'єктами злочинів проти основ національної безпеки України можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку ((суб'єктами злочинів, передбачена ст.ст. 112 і 113 КК України) можуть бути особи, які до моменту вчинення злочину досягли 14-річного віку) [105, с. 202].

З огляду на те, що фактично злочин, передбачений ст. 110-2 КК України, є пособництвом злочинам, передбаченим ст. ст. 109, 110 КК України, його суб'єктивна сторона буде ускладнена окремими формами усвідомлення, які необхідно встановлювати під час досудового розслідування [117]. Мова йде про те, що, фінансуючи антидержавні дії, суб'єкт повинен розуміти, що виконавці вказаних дій учиняють їх з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 110-2 КК України) або ж з метою зміни меж території України в порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 2 ст. 110-2 КК України) [121, с. 80–81].

Вироком від 23.04.19 Мар'їнський районний суд Донецької області справа №237/2029/19 ОСОБА _1 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 110-2 КК України та призначено йому покарання у вигляді 3 (трьох) років позбавлення волі без позбавлення права обіймати певні посади та займатись певною діяльністю та без конфіскації майна.

Маючи умисел на фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни меж державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, у березні 2019 року ОСОБА_1, будучи радикально налаштованим, не сприймаючи державну владу в Україні, підтримуючи злочинні наміри так званої «ДНР», прийняв свідоме рішення добровільно передавати представникам так званої «ДНР» грошові кошти, які були спрямовані на фінансування дій представників вказаної організації, вчинених з метою насильницької зміни меж державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

У подальшому ОСОБА_1, у березні 2019 року, перебуваючи за місцем свого мешкання за адресою: АДРЕСА_1, за допомогою Інтернет-сайту «OLX» знайшов оголошення щодо заготівлі та реалізації металобрухту у м. Донецьку

та на території Донецької області, яка тимчасово не підконтрольна діючій державній владі України.

14 березня 2019 року ОСОБА_1, використовуючи свій власний мобільний телефон з абонентським номером НОМЕР_1, за допомогою мобільного інтернет-месенджера «WhatsApp» зв'язався із особою на ім'я ОСОБА_2 (точні анкетні відомості у ході досудового розслідування не встановлено), який використовував мобільний телефон з абонентським номером НОМЕР_2 та домовився придбати 1 (одну) тону металобрухту вартістю 107000 гривень, яка знаходилась у м. Донецьку Донецької області, яка тимчасово непідконтрольна діючій державній владі України, з метою її подальшої реалізації у м. Дніпро [18].

Так, Вироком від 19.11.2018 року Київський районний суд м. Харкова Справа№640/10659/18 визнав ОСОБА_2 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 110-2 КК України та призначити покарання 5 /п'ять /років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на 2 /два /роки.

Згідно обвинувального акту громадянин України ОСОБА_2, на початку травня 2018 року, більш точної дати слідством не встановлено, з особистих політичних переконань, виник злочинний умисел, спрямований на фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, або захоплення державної влади, шляхом перерахування грошових коштів з метою їх подальшого використання при підтримці армії самопроголошеної «Донецької народної Республіки» (далі - «ДНР»). В подальшому ОСОБА_2, переслідуючи зазначену злочинну мету, приблизно 10-15 травня 2018 року (більш точної дати слідством не встановлено) за допомогою можливостей Інтернету, знайшов сайт юридичної особи - Донецький міський благодійний фонд «ДОБРОТА» (ЄДРПОУ 25334481, м. Донецьк, б-р Шевченка буд. 73), на розрахункові рахунки якого, надходили різноманітні грошові кошти, які за допомогою різноманітних платіжних систем

оплати і переказів, перераховувались до фонду «Гуманитарные волонтеры Новороссии» (місце Донецьк) з метою допомоги та підтримки діяльності зазначених організацій на сході України у вигляді закупівлі спорядження, обмундирування та медикаментів т.з. підрозділу 100-й окремої мотострілкової бригади республіканської гвардії «ДНР - Бригада «Купол», діяльність яких пов'язана з насильницькою зміною чи поваленням конституційного ладу або захоплення державної влади. Таким чином, ретельно ознайомившись з сайтом та інформацією щодо діяльності зазначеної організації ОСОБА_2 зрозумів, що через дану організацію можливо перерахувати грошові кошти на підтримку армії псевдодержавного само утворення «Донецької народної республіки». Після цього, попередньо зі свого телефону НОМЕР_2, здійснив дзвінок на номер телефону благодійної організації «Доброта», а саме: НОМЕР_3 (який був вказаний на сайті організації) та під час спілкування з невстановленим слідством представником даної організації (жіночої статі) повідомив про свої наміри перерахувати грошові кошти з метою підтримки армій «Донецької народної республіки» [19].

З проаналізованих нами вироків вбачається, що у випадку, коли публічні заклики здійснюються через мережу Інтернет, а у відповідних статтях Особливої частини КК вказана така кваліфікуюча ознака, як публічні заклики з використанням ЗМІ, суди інкримінують обвинуваченням цю ознаку. Ідентифікація Інтернет-мереж як ЗМІ має місце і у випадку, коли законодавець не диференціює кримінальну відповідальність за публічні заклики з урахуванням їх учинення з використанням ЗМІ (наприклад, ст. 110 КК). Суди мотивують таке рішення наступним: посиланням на ч. 2 ст. 22 Закону «Про інформацію» [55] вказівкою на те, що Інтернет – це аудіовізуальний (електронний) ЗМІ; обґрунтуванням окремих ознак ЗМІ (звернення до масової аудиторії та доступність необмеженому колу осіб, призначеність для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації [24, с. 176]).

З'ясовано, що суб'єктами злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбачена ст.ст. 112 і 113 КК України можуть бути особи, які до моменту вчинення злочину досягли 14-річного віку).

А.Ф. Кістяківський зазначав, що питання про відповідальність так званих юридичних осіб належить до розряду питань, що викликають певний сумнів ... Тому-то, хоча більшість теоретиків схилиються, і не без солідних для цього підстав, до того стану, в силу якого юридичні особи скоювати злочини не можуть, і хоча в самій природі їх міститься багато даних, щоб дати підставу такого стану, але, з іншого боку, не можна сказати, щоб не існувало деяких ознак, які, мабуть, послаблюють силу загального положення або, принаймні, дають підставу для винятків ... чи можливо серйозно говорити про суд над юридичною особою, коли його права і обов'язки не пов'язані з тією або іншою особою, коли мета його цілком визначена, вона вище цілі окремої фізичної особи? [109]

На думку Н.С. Таганцева, питання про те, чи можуть юридичні особи бути винуватцями злочинного діяння, чи можуть вони за вчинене відповідати в кримінальному порядку, вирішено було «назавжди і до того ж негативно». Нерозв'язні питання виникають через те, що правопорушення юридичних осіб не узгоджуються з поняттям злочину як дії і бездіяльності. У зв'язку з цим не представляється можливим встановити причинний зв'язок між шкодою і конкретним діянням юридичної особи, не дотримується принцип заборони подвійної відповідальності за одне і те ж злочин і юридичної особи, і його керівників. Неможливо визначити вину у формі умислу і необережності, бо психічне ставлення до наслідків у юридичної особи виявити не вдається. Автор відзначав: «Безкарність юридичної особи як ідеальної особистості аж ніяк не звільняє від відповідальності тих його представників або членів, які безпосередньо виконали злочинне діяння; за образливе лист, написаний від

імені зборів або клубу, відповідають старшини, які підписали цей лист, а не самий клуб; за підроблення, досконалий правлінням акціонерного товариства, відповідають ті особи, які виготовили, підписали або вжили свідомо підроблений документ. Кримінальна безвідповідальність юридичних осіб не виключає їх відповідальності цивільної, зокрема обов'язки винагороди за шкоду і збитки [109]. При цьому характерно, що відповідно до ст. 51 КК Нідерландів, в разі, коли злочин скоєно юридичною особою, кримінальне переслідування може було розпочато проти юридичної особи та (або) осіб, які, перебуваючи на службі у юридичної особи, які реально контролювали або дозволили вчинення кримінального правопорушення [32].

Розгляд юридичної особи як суб'єкта злочину, на погляд деяких вчених, є різновид фізичного поставлення, ігнорує моральне зобов'язання, тобто відмова від рішення принципового питання про участь волі суб'єкта в скоєнні відомого діяння, забороненого під страхом покарання. З вищесказаного випливає: юридична особа не володіє суб'єктивністю, усвідомленим вольовим поведінкою, не здатна усвідомлювати свою провину, нести кримінальну відповідальність, відбувати покарання, яке має на меті виправлення, тобто не може бути суб'єктом злочину [109]. Основи кримінальної відповідальності юридичної особи мають певні особливості, які визначаються тим, що кримінальна відповідальність юридичної особи, як специфічного суб'єкта правовідносин, походить від відповідальності фізичної особи. Про це також заявив Конституційний Суд Литовської Республіки, зазначивши у своєму рішенні, що «специфіка юридичної особи як суб'єкта правовідносин (той факт, що діяльність юридичної особи невіддільна від діяльності фізичної особи, через яку особа діє) також передбачає, що вина юридичної особи невіддільна від вини фізичної особи, через яку діє юридична особа, що в деяких аспектах визначає зміст вини юридичної особи у злочинній діяльності, вчиненій на її користь» [262].

Водночас Конституційний Суд Литовської Республіки дійшов висновку, що правове регулювання, встановлене ЦК, не означає, що вину юридичної особи не слід доводити відповідно до закону та визнавати чинним рішенням суду [262].

Отже, не може бути автоматично встановлено вину юридичної особи. З огляду на це, слід зробити висновок, що доведена вина фізичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, є лише передумовою для визначення вини юридичної особи.

Вирішуючи, чи є вина юридичної особи у зв'язку, необхідно аналізувати зв'язок фізичної особи та юридичної. Ці відносини можуть визначатися політикою, стратегією юридичної особи, її організаційною структурою тощо.

Розглядаючи конкретний випадок, стратегію юридичної особи слід оцінювати з урахуванням напрямів, завдань, передбачуваних перспектив тощо юридичної особи. Важливим є те, чи власник (акціонери) юридичної особи забезпечував ефективний контроль за діяльністю фізичної особи, чи відповідна діяльність допускалася тощо. Визначаючи взаємозв'язок між кримінальним правопорушенням, вчиненим фізичною особою та юридичною особою, необхідно оцінити, чи кримінальне правопорушення, вчинене фізичною особою, та його наслідки були в інтересах власника (акціонерів) юридичної особи. Той факт, що власник (акціонери) юридичної особи не знав, не заохочував чи не створював умов для протиправних дій фізичної особи, є однією з обставин, за яких вирішується кримінальна відповідальність юридичної особи. Таким чином, власник юридичної особи або основні акціонери юридичної особи, які мають право на рішучий голос, повинні сприймати та сприяти або сприймати та терпіти злочинні дії фізичної особи (повноваження якої встановлені ЦК). Вирішуючи питання про вину та кримінальну відповідальність юридичної особи, необхідно встановити такі взаємні відносини між винним - фізичною особою та юридичною особою, яка підлягає притягненню до відповідальності. Відсутність такого зв'язку може

означати, що фізична особа діяла незалежно та свавільно у вчиненні кримінального правопорушення, в цьому випадку притягнення до відповідальності юридичної особи означало б об'єктивне звинувачення, тобто. у. кримінальна відповідальність юридичної особи не з її вини» [262]. Як зазначають фінські дослідники, поняття суб'єкта правопорушення не закріплене в жодному кодексі, проте теоретики визначають таке поняття і називають його ознаками правопорушника, які необхідні для подання справи до суду. Саме поєднання ознак відіграє вирішальну роль при призначенні вироку, оскільки відсутність єдиної ознаки означає, що об'єкт злочину не може бути притягнутий до відповідальності. Суб'єкт злочину повинен мати такі характеристики: суб'єктом злочину має бути особа. Злочин можуть здійснювати лише люди, на відміну від цивільного законодавства, де фізичні та юридичні особи можуть скоювати правопорушення. Суб'єкт злочину повинен усвідомлювати свої дії чи бездіяльність [276]. Стаття 13 КК Литовської Республіки встановлює дві вікові межі, з яких особу можна притягувати до кримінальної відповідальності: загальну межу (16 років), коли особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за всі кримінальні правопорушення, і граничну межу для неповнолітніх (14 років), коли особа може бути притягнута до відповідальності лише за певні правопорушення; особливо тяжкі умисні злочини. При притягненні до кримінальної відповідальності неповнолітніх у віці від 14 до 16 років суд повинен визначити їх точний вік - рік народження, місяць і день [248].

Відповідно до ст. 14 КК Ісландії, жодна особа не може бути покарана за правопорушення, вчинене молодше 15 років.

Така сама гранична межа закріплена у ст. 6 гл. 1 КК Швеції. Жодна особа не може бути піддана кримінальній санкції за правопорушення, скоєне у віці до 15 років.

Суб'єкт, який вчинив злочин, за який відповідальність передбачена у ст. 111 КК Норвегії є винним у порушення автономії та миру Норвегії.

За такі дії встановлено покарання у вигляді позбавлення волі на строк, що не перевищує 15 років, застосовується до будь-якої особи, яка внаслідок застосування сили, погроз чи інших незаконних засобів створює ризик для Норвегії або її частини: а) приєднання до іншої держави, б) потрапляючи під владу іноземної держави, в) або держава, яка є політично або військово союзником з Норвегією, що зазнає війни або воєнних дій, г) зазнає матеріальних обмежень щодо свого права на самовизначення, або д) відшарування.

Таким чином, ми констатуємо, що суб'єкт, відповідно до ст. 111 КК Норвегії, є загальним.

Ураховуючи специфіку юридичної техніки Норвезького КК, кваліфікований склад порушення автономії та миру Норвегії міститься у ст. 112.

Виходячи із змісту диспозиції норми (ст. 112 КК Норвегії), за кваліфікований вид порушення автономії та миру Норвегії, настає покарання у виді позбавлення волі на строк не більше 21 року.

Визначаючи, чи є порушення обтяжливим, слід звернути особливу увагу на те, чи: а) це мало особливо серйозні наслідки для Норвегії, б) вона була вчинена шляхом організованої збройної операції, використання страху втручання іноземної держави або загрози такого, в) винний є членом Уряду, Парламенту або Верховного Суду або членом вищого цивільного чи військового керівництва країни, г) дія спричинила загибель людського життя або його ризик.

Отже, відповідно до пункту «в» ст. 112 КК Норвегії суб'єктом злочину може бути лише спеціальний суб'єкт – «член уряду, Парламенту, Верховного суду або військового керівництва».

Таким чином, аналіз суб'єкта складів злочинів про посягання на конституційні засади національної безпеки за кримінальним законодавством Скандинавських країн та України показав, що, як правило, суб'єкт таких

складів злочинів є загальним (ст. 98, ч. 1 ст. 100 КК Данії, ст. 62 КК Естонії, ч. 1 ст. 412-1 КК Швеції, ст. 109, ст. 110, ст. 110-2, ст. 122 КК України, ст. 111 КК Норвегії). Разом з тим, в деяких Скандинавських країнах суб'єкт є спеціальним: «особа, яка наділена публічною владою» (ч. 2 ст. 412-1 КК Швеції), «член уряду, Парламенту, Верховного суду або військового керівництва» (ст. 112 КК Норвегії). Суб'єктами злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбаченими ст. 112 КК України, можуть бути особи, які на момент вчинення злочину досягли 14-річного віку).

4.2. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн

Важливим етапом у порівняльно-правовому дослідженні кримінальної характеристики злочинів проти конституційних засад національної безпеки є аналіз суб'єктивної сторони таких злочинів.

Якщо у третьому розділі мова йшла про зовнішній «вираз» злочинів проти конституційних засад національної безпеки, то аналіз суб'єктивної сторони в науці часто називають аналізом внутрішнього наповнення діяння. Так, вчені зазначають, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення - це внутрішня психічна діяльність особи, спрямована на вчинення суспільно небезпечного діяння і настання суспільно небезпечних наслідків, виражена виною у формі умислу або необережності, а також мотивом, метою, емоціями [102, с. 89].

Значення суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення полягає, перш за все в тому, що вона є одним з елементів складу кримінального правопорушення, за допомогою якого відмежовується кримінально протиправне діяння від іншого. Крім того, за допомогою елементів та ознак

суб'єктивної сторони кримінального правопорушення йде відмежування одного кримінального правопорушення від іншого.

Н. М. Ярмиш слушно зазначає, що неможливо вивчати дії або бездіяльність людини у відриві від її внутрішніх, суб'єктивних чинників, бо сам термін «діяння» означає певну поведінку особи, зумовлену її свідомістю й волею [223, с. 5].

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень аналізованої групи характеризується тільки прямим умислом. Винний усвідомлює, що він робить суспільно небезпечне протиправне діяння, спрямоване на підрив основ конституційного ладу і безпеки держави, і бажає його.

Суб'єктивна сторона аналізованих діянь становить наступний ознака таких злочинів. Всі вони відбуваються в навмисній формі провини, коли винну особу усвідомлює суспільно небезпечний характер скоєних діянь, а спрямованість умислу на ослаблення безпеки нашої держави свідчить про наявність прямого наміру, а в даному випадку, як уже зазначалося, - антидержавного наміру. Зміст останнього ознаки полягає в тому, що такі діяння зазіхають на зовнішню і внутрішню безпеку України. Наявність такої ознаки видається цілком логічним в силу того, що в більшості аналізованих і сформульованих нами раніше поняттях «Безпека» та «національна безпека» «такі терміни визначаються, як правило, однотипними словосполученнями:» стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз «. отже, наявність подібних загроз передбачає існування відповідного механізму щодо їх локалізації, то є по забезпеченню внутрішньої (захист від внутрішніх зазіхань) і зовнішньої безпеки (захист від зовнішніх посягань). Одним з основних механізмів захисту основ національної безпеки України від подібних загроз є кримінально-правові приписи, закріплені в 1 розділі Особливої частини КК України, які містять ознаки суспільно небезпечних діянь, зазіхають на основні сфери національної безпеки нашої держави [198, с. 102].

На думку талановитого українського вченого І. В. Діордіци, суб'єктивна сторона дій, спрямованих на незаконну зміну конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні, характеризується наявністю вини у вигляді прямого умислу і, крім того, характерною є спеціальна мета – незаконна зміна конституційного ладу України чи незаконне здобуття державної влади в Україні [37, с. 14].

Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 109 КК України, виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – насильницька зміна або повалення конституційного ладу, мета – захоплення державної влади [114, с. 81].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 109 КК України, характеризується виною у вигляді прямого умислу. Крім того, для цього злочину у перших двох його формах характерною є спеціальна мета: насильницька зміна; чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Насильницьким слід вважати такий спосіб дій, для якого характерним є застосування сили, у тому числі озброєної, інших засобів незаконного примусу. Для публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій закон не передбачає зазначену мету як обов'язкову ознаку складу: відповідальність за ці дії має нести й особа, яка вчинила їх за дорученням інших осіб за грошову винагороду, тобто з корисливою метою [69].

У В. В. Єсипова мета розуміється як «бажаний кінець людських прагнень, що виявилися в свідомій і вільній діяльності» [46]. Нарешті, Н.С. Таганцев писав, що мета, будучи одним з проявів бажання, являє собою «покладатися нашою свідомістю межа, досягненням якого має завершитися наша діяльність» [174]. У кримінальному праві мета злочину є категорією багатофункціональної, що грає кілька істотних ролей. Першу з них можна охарактеризувати як склади утворюють. Це означає, що саме наявність у винного визначено іншої мети

надає діянню характер кримінально караного і дозволяє відмежувати злочин від інших діянь, які не є такими [166].

Мета «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» полягає в уявленні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація повновладдя українського народу, суверенітету держави, демократизму, республіканської форми правління [114, с. 81]. Аналіз КК Скандинавських країн показав, що для складів злочинів проти конституційних засад національної безпеки не є характерним наявність прямої вказівки на мету щодо «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу».

У той самий час про мету захоплення влади згадується у деяких країнах Скандинавії. Мета «захоплення державної влади» полягає в уявленні таких змін у суспільному устрою на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація влади, яка є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки [114, с. 81]. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ безпеки держави, в більшості випадків, характеризується умисною формою вини, від умислу, як правило, прямий.

Мета вчинення злочину виступає в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони, в злочинах, передбачених певними статтями Скандинавських країн. Так, відповідно до ч. 2 ст. 98 КК Данії, те саме покарання застосовується також до будь-якої особи, яка з метою, зазначеною вище у першому підпункті [з метою підпорядкування датської держави або її частини під іноземне панування або з метою сепарації (відокремлення) будь-якої частини держави], організовує масштабні саботажі, призупинення виробництва або перевезень, а також до будь-якої особи, яка бере участь у такому вчинку, усвідомлюючи його призначення.

Для злочинів, передбачених ст. 110 КК України, обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – зміна меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. 3. Для злочинів, передбачених ст. 112 КК України, єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина в умисній формі [114, с. 81].

Так, виходячи з положень ч. 2 ст. 110 КК України суб'єктивна сторона злочину, передбаченого цими нормами кримінального закону, характеризується наявністю прямого умислу у винної особи, тобто суб'єкт має чітко усвідомлювати й достовірно знати, що його дії направлено на зміну меж території або державного кордону України всупереч порядку, визначеному Конституцією України.

При цьому, як було встановлено в ході судового розгляду провадження, воно не містить доказів, які би підтверджували наявність у ОСОБА_1 прямого умислу на вчинення дій з метою зміни меж території або державного кордону України, як і наявність кваліфікуючої ознаки, передбаченої ч. 2 ст. 110 КК України, а саме вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб. Як убачається з матеріалів кримінального провадження, в основу обвинувачення ОСОБА_1 у вчиненні умисних дій з метою зміни меж території або державного кордону України задля порушення порядку, встановленого Конституцією України, за попередньою змовою групою осіб органи досудового розслідування поклали дані, що містяться у протоколах проведення слідчих та процесуальних дій, у висновках судово-лінгвістичних (сематико-текстуальних) експертиз писемного мовлення від 08 вересня 2017 року №11069/16347-16350, від 12 жовтня 2017 року №16381-16385 та від 18 жовтня 2017 року №16386-16390. При цьому з указаних висновків експертів вбачається, що у тексті репосту та у текстах статей написання яких інкриміновано ОСОБА_1 згідно з обвинувальним актом, містяться висловлення у формі фактичних тверджень, у яких ідеться про територіальні зміни, які викладено з елементами оціночного

судження та є цитатами з інших джерел, використаних ОСОБА_1 для висловлення власного погляду на події суспільно-політичного життя країни. Разом із цим, відповідно до змісту цих висновків у зазначених текстах відсутні висловлювання, в яких містяться заклики до зміни меж території або державного кордону України всупереч порядку, встановленому Конституцією України. Вказані обставини свідчать про те, що у діях ОСОБА_1 відсутні ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого за ч. 2 ст. 110 КК України. Крім того, місцевий суд урахував, що в матеріалах провадження відсутні докази, які би підтверджували викладені в обвинувальному акті обставини про те, що між ОСОБА_1 та іншими особами дійсно відбулися певні домовленості, метою яких була зміна меж території або державного кордону України всупереч порядку, встановленому Основним Законом України, що зазначені особи, з якими нібито змовлявся ОСОБА_1, є учасниками терористичної організації, а також відсутнє обґрунтування того, у чому полягав зміст цієї змови, зокрема щодо обсягу дій ОСОБА_1. Що стосується доводів прокурора про участь ОСОБА_1 у забезпеченні проведення незаконного референдуму з питання проголошення незалежності «ДНР» 11 травня 2014 року, то колегія суддів касаційного суду дійшла такого висновку. З матеріалів провадження вбачається, що суд першої інстанції дослідив докази, надані стороною обвинувачення для підтвердження вищевказаного факту, а саме «Удостоверение наблюдателя НОМЕР_1 Референдум в Донецкой области 11 мая 2014 года», а також фотофайли на яких був зображений ОСОБА_1 з невстановленими особами. Разом із цим, місцевий суд установив, що зазначенні докази не підтверджують офіційного статусу саме ОСОБА_1 як спостерігача на конкретно визначеній виборчій ділянці, оскільки вказаний речовий доказ, а саме «Удостоверение наблюдателя НОМЕР_1 Референдум в Донецкой области 11 мая 2014 года», містить лише прізвище «ОСОБА_1», печатку з посиланням на район м. Донецька та підпис невідомої особи, без зазначення повних анкетних даних та фотокартки його носія, що не дає можливості однозначно

ідентифікувати особу, якій він належить. Також досліджені фотофайли містять зображення ОСОБА_1 з невстановленими особами, які мають на одязі лише елементи у виді картки (бейджі), з яких не вбачається жодної інформації. Жодних інших доказів на підтвердження офіційного статусу саме ОСОБА_1, як спостерігача на виборчій ділянці матеріали провадження не містять. Крім того, місцевий суд дійшов висновку, що навіть якщо факт участі ОСОБА_1 у статусі спостерігача під час проведення так званого «Референдуму» мав місце, то виходячи з терміну «спостерігач» є очевидним, що спостерігачем є особа, стороння щодо подій, яка не впливає на їх перебіг та результат, позбавлена можливості подавати свої пропозиції, не вступає у взаємодію з тим, за чим спостерігає, тому ці дії - за умови їх доведення стороною обвинувачення під час судового розслідування - не охоплюються диспозицією ст. 110 КК України, що характеризується прямим умислом та спеціальною метою, а саме зміни меж території або державного кордону України, з чим погоджується і колегія суддів касаційного суду. Таким чином, місцевий суд, урахувавши вищенаведене, обґрунтовано виправдав ОСОБА_1 за ч. 2 ст. 110 КК України на підставі п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК України [128].

Порівнюючи ст. ст. 110–2 та 109 КК України, спільними ознаками зазначених складів злочинів є те, що: - суб'єктивна сторона складів злочинів характеризується виною у формі прямого умислу; - учинення злочину повторно або організованою групою (ст. 109 КК України); повторно або за попередньою змовою групою осіб або за настання тяжких наслідків (ст. 110 КК України) є спільними кваліфікуючими ознаками [127].

Щодо відмінності складів злочинів, що характеризуються, зазначимо таке. З усіх форм кримінально караних діянь, що передбачені у ст. ст. 109 та 110 КК України, у ст. 110–2 КК України законодавець як самостійні склади злочинів виокремив лише фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, та фінансування дій щодо зміни меж території України або державного кордону

на порушення порядку, встановленого Конституцією України, тоді як фінансування публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій будуть кваліфікуватися як пособництво у вчиненні злочинів, передбачених ст. ст. 109 та 110 КК України, з посиланням на ч. 5 ст. 27 КК України[127].

Крім зазначеного, до відмітних особливостей складів злочинів, передбачених у ст. 110–2 КК України, належать такі: 1) предмет злочину – фінансові та матеріальні активи; 2) кваліфікуючі ознаки – учинення злочину з корисливих мотивів, у великому й особливо великому розмірі, завдання значної майнової шкоди; 3) можливість звільнення від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею. Ст. 110–2 КК України передбачає кримінальну відповідальність за фінансування дій, учинених із метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, що утворюють склади злочинів, які передбачені ст. ст. 109 та 110 КК України. Водночас варто зауважити, що в разі фінансування відповідних дій та за наявності в діях особи, що вчинила таке фінансування, ознак співучасті у скоєнні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 109 КК України (ч. 1 ст. 110 КК України), між зазначеними кримінально-правовими нормами наявна суперечність у формі конкуренції, подолання якої можливе або шляхом внесення змін до кримінального закону, або на підставі відповідних правил, що вироблені наукою й апробовані слідчо-судовою практикою [127].

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав засвідчив, що суб'єктивна сторона складів злочинів, за які регламентована відповідальність за сепаратизм, характеризується виною у формі прямого умислу. Водночас, за правилом, мета відторгнення окремої частини чи всієї території держави є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину (ст. 1 КК Швеції, ч. 2 ст. 82 КК Латвії, ч. 2 ст. 62 КК Естонії) [173, с. 71].

Конструкції суб'єктивної сторони більшості складів злочинів проти конституційних засад національної безпеки за КК Скандинавських країн характеризуються виною у формі прямого умислу.

Так, наприклад, дії, передбачені у ст. 1 глави 12 КК Фінляндії, поєднані із насильством або погрозою [застосування такого] насильства або поєднані із військовим чи економічним тиском чи підтримкою з боку іноземної держави: 1) надання Фінляндії або частини [її території] під підпорядкування владі іноземної держави; 2) відокремлення частини Фінляндії від решти території; 3) інше серйозне обмеження суверенітету Фінляндії; можуть бути вчинені лише умисно. При чому вид умислу – прямий.

Для деяких складів за КК Скандинавських країн, обов'язковою є мета. Згідно з ч. 1 §98 КК Данії метою є підпорядкування данської держави або її частини під іноземне панування або відокремлення будь-якої частини держави. У свою чергу, відповідно до частини 2 §98 КК Данії для організації масштабного саботажу, зупинення виробництва або руху, а також участь у такому акті, усвідомлюючи його призначення, метою є підпорядкування данської держави або її частини під іноземне панування або відокремлення будь-якої частини держави.

З суб'єктивної сторони склад злочину, передбачений ч. 1 §118 КК Данії, характеризується обов'язковою ознакою – метою впливу на суспільні справи або порушення громадського порядку.

Для повної характеристики суб'єктивної сторони складу злочину за §114 КК Данії необхідно, щоб такі дії були поєднані із метою дестабілізувати чи знищити фундаментальну політичну, конституційну, фінансову чи соціальну структуру країни чи міжнародної організації.

Крім того, з суб'єктивної сторони дії, відповідно до ч. 1 ст. 98 КК Ісландії, які полягають у розпалюванні або спрямовуванні заколоту можуть бути вчинені лише з певною метою. Обов'язковою ознакою суб'єктивної

сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 98 КК Ісландії є мета – зміни конституційного устрою держави.

Проведене нами дослідження ознак суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та скандинавських країн показало, що суб'єктивна сторона характеризується виною у формі прямого умислу (ст. 1 глави 12 КК Фінляндії, §98 КК Данії, §114 КК Данії). Для певних складів злочинів проти конституційних засад національної безпеки є характерним наявність обов'язкового елемента – мети (§98 КК Данії, §114 КК Данії, ч. 1 ст. 98 КК Ісландії).

Таким чином, суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ безпеки держави, в більшості випадків, характеризується умисною формою вини, при цьому вид умислу, як правило, прямий. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 109 КК України, виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – насильницька зміна або повалення конституційного ладу та/або мета – захоплення державної влади. Мета «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація повновладдя українського народу, суверенітету держави, демократизму, республіканської форми правління. Мета «захоплення державної влади» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація влади, яка є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки.

Таким чином, дослідження суб'єктивних ознак злочинів проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн показало, що суб'єкт таких складів злочинів є, як правило, загальним (ст. 98, ч. 1 ст. 100 КК Данії, ст. 62 КК Естонії, ч. 1 ст. 412-1

КК Швеції, ст. 109, ст. 110, ст. 110-2, ст. 122 КК України, ст. 111 КК Норвегії). Разом з тим, в деяких Скандинавських країнах суб'єкт є спеціальним: «особа, яка наділена публічною владою» (ч. 2 ст. 412-1 КК Швеції), «член уряду, Парламенту, Верховного суду або військового керівництва» (ст. 112 КК Норвегії). Суб'єктами злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбаченими ст. 112 КК України, можуть бути особи, які на момент вчинення злочину досягли 14-річного віку). Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ безпеки держави, в більшості випадків, характеризується умисною формою вини, при цьому вид умислу, як правило, прямий. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 109 КК України, виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – насильницька зміна або повалення конституційного ладу та/або мета – захоплення державної влади. Мета «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація повновладдя українського народу, суверенітету держави, демократизму, республіканської форми правління. Мета «захоплення державної влади» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація влади, яка є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладено узагальнені основні результати дисертаційного дослідження та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства. Найбільш важливими є такі висновки і пропозиції:

1. Генеза кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки бере свій початок ще за часів появи перших державних утворень. Ще починаючи з періоду литовсько-польського панування на територіях України, ці кримінальні правопорушення вважалися такими, що несуть найбільшу небезпеку для держави та суспільства. У кодифікованих актах минулих століть знаходимо часте ототожнення поняття посягання на державну цілісність та на життя та здоров'я монарха.

2. Скандинавські держави, як і Україна, сповідують цінності свободи самовизначення націй. Аналіз сучасних глобалізаційних тенденцій, у тому числі в Україні та Скандинавських країнах, вказує на наявність сепаратистських проявів у багатонаціональних державах Європи.

3. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони є невід'ємним елементом системи національної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони та співвідноситься з державним та суспільним ладом як ціле та його частина. Кожне з понять плавно впливає одне з одного та є якісно різними етапами єдиного процесу державотворення. У разі сформованого суспільного ладу настають передумови для виникнення державного ладу, а в разі його належного функціонування стає можливим утворення в подальшому конституційного ладу.

4. Поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки України, які є окремим видом серед злочинів проти основ національної безпеки України, включає: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК України); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК

України); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110–2 КК України). Проаналізовано співвідношення таких понять, як «злочини проти конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм». З'ясовано, що керуючись логікою понять, такі поняття є сумісними та знаходяться у відносинах підпорядкування. Обсяг поняття «злочини проти конституційних засад національної безпеки» ширше, ніж обсяг поняття «сепаратизм». Для кримінальних кодексів Скандинавських країн спільним є виокремлення окремих злочинів проти конституційних засад національної безпеки в групу – злочини проти Конституції.

5. Дослідження кримінального законодавства про посягання на конституційні засади національної безпеки показало, що, не дивлячись на те, що у скандинавській кримінально-правовій доктрині об'єкт злочину не фігурує в якості необхідного елемента злочинного діяння (складу діяння), встановлення родового об'єкта є дуже важливим для визначення системи злочинів проти конституційних засад національної безпеки та проведення глибокого порівняльно-правового аналізу. При цьому законодавець та вчені Скандинавських країн, так само, як і українські законодавець, науковці та практики, розмірковують над питаннями місця цих злочинів у системі Особливої частини кримінального закону. Видається необхідним на основі позитивного досвіду деяких Скандинавських країн привести законодавство про кримінальну відповідальність України до більш чіткої логічної конструкції, яка буде відповідати положенням Основного Закону України в якій буде відображено захист соціальних цінностей в послідовній ієрархії: особа – суспільство – держава.

6. У більшості кримінальних кодексів Скандинавських країн вказується на насильницький спосіб вчинення таких злочинів. За своєю юридичною

конструкцією склади злочинів такого виду є формальними складами. На підставі позитивного досвіду Скандинавських країн запропоновано наступні зміни до КК України: з огляду на неоднаковий розгляд законодавцем питання щодо способу вчинення дій, передбачених у статтях 109 та 110 КК України, необхідно зазначити в статті 110 КК України спосіб, яким може бути вчинено злочини, відповідальність за які передбачена частиною першою цієї статті, та встановити більш суворе покарання у випадку застосування суб'єктом злочину насильницьких дій. Запропоновано доповнити ч. 3 ст. 110 КК України положеннями про «дії, які призвели до втрати всієї території України або будь-якої її частини, або позбавлення прав на вказані території, або інші тяжкі наслідки». В такому разі під тяжкими наслідками можна розуміти ті реалії, з якими довелося стикнутися нашій державі, у вигляді: тимчасової окупації (захоплення) території України або її частини, примусової анексії певних територій, приведення території України в непридатний для життєдіяльності стан тощо. Видається доцільним запозичення досвіду деяких Скандинавських країн щодо криміналізації нарівні з посяганнями на державного чи громадського діяча також посягань, вчинених щодо членів їх сімей, якщо такі посягання вчинені у зв'язку з державною чи громадською діяльністю відповідних осіб.

7. Суб'єктами злочинів проти конституційних основ національної безпеки за законодавством України та Скандинавських країн можуть бути фізичні осудні особи, які до моменту вчинення злочину досягли 16-річного віку (суб'єктами злочинів, передбаченими ст. 112 КК України, можуть бути особи, які на момент вчинення злочину досягли 14-річного віку).

8. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ безпеки держави, в більшості випадків, характеризується умисною формою вини, при цьому вид умислу, як правило, прямий. Обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони злочинів, передбачених ст. 109 КК України, виступають вина – в умисній формі та спеціальна мета – насильницька зміна або повалення

конституційного ладу та/або мета – захоплення державної влади. Мета «насильницької зміни чи повалення конституційного ладу» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація повновладдя українського народу, суверенітету держави, демократизму, республіканської форми правління. Мета «захоплення державної влади» полягає в настанні таких змін у суспільному устрої на шкоду національній безпеці, за яких унеможлиблюється реалізація влади, яка є керівником і провідником волі народу в реалізації Конституції України, чинного законодавства і забезпечення добробуту людей, охорони людини, її життя і здоров'я, честі й гідності, недоторканності і безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальные проблемы современного международного права: Материалы ежегодной межвузовской научно-практической конференции. Москва, 8–9 апреля 2011 г. В 2-х частях /Отв. ред. А.Х. Абашидзе, Е.В. Киселева. М., 2012. Ч. II. 508 с.
2. Актуальные проблемы уголовного права /под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай. – М.: Проспект, 2019. – 232 с.
3. Ананиан Л. Л. 2005. Хофер г. Фон. Преступление и наказание в Скандинавии. Hofer H. von. Brott och straff i Skandinavien //Nord. Tidsskr. For kriminalvid. - Kobenhavn, 2003. - arg. 90, n 3. - S. 178-191 //Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2005. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2005-03-031-hofer-g-fon-prestuplenie-i-nakazanie-v-skandinavii-hofer-h-von-brott-och-straff-i-skandinavien-nord-tidsskr-for-kriminalvid> (дата обращения: 21.08.2021).
4. Антонян Ю.М. Криминология : избр. лекции. М. : Логос, 2004. 448 с.
5. Баглай М.В., Габричидзе Б.Н. Конституционное право Российской Федерации: Учебник для вузов. Москва. ИНФРА. М, 1996, 512 с.
6. Баулін Ю.В. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /За ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-е вид., перероб. і допов. Харків: «Право», 2010. 456 с.
7. Баймуратов, М.О., Сліденко, І.Д. Категорія «конституційний лад»: до проблеми визначення у сучасному конституційному (державному) праві. Держава і право. 2010. Вип. 49. С. 124-132.
8. Большой Энциклопедический Словарь. – М., 1998.
9. Борискова И.В. Некоторые особенности института главы государства в зарубежных странах //Территория науки. 2017. №6. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-osobennosti-instituta-glavy-gosudarstva-v-zarubezhnyh-stranah> (дата обращения: 23.05.2021).

10. Бриллиантов А.В., Четвертакова Е.Ю. Уголовное право Российской Федерации в схемах: учеб. пособие. М.: Проспект, 2018. 256 с.

11. Буркин А.И., Возжеников А.В., Синеок Н.В. Национальная безопасность России в контексте современных политических процессов. Под общ. ред. А.В. Возженикова. М., 2008. 478 с.

12. Бурмінський. М. Міжнародно-правові стандарти внутрішньодержавної демократії. Вісник Академії правових наук України. Харків. 1997 рік, №2 (9).

13. Бутко Л. В. Конституция и конституционная реформа. - М., 1998. 426 с.

14. Варданян Акоп Вараздатович Субъект преступления и личность преступника как междисциплинарные категории уголовно-правовых наук: вопросы соотношения и интеграции. Всероссийский криминологический журнал. 2016. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/subekt-prestupleniya-i-lichnost-prestupnika-kak-mezhdistsiplinarnye-kategorii-ugolovno-pravovyh-nauk-voprosy-sootnosheniya-i> (дата обращения: 23.06.2021).

15. Великий енциклопедичний юридичний словник /За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. - К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. 992 с.

16. Вечканов Г.С. Концептуальные аспекты экономической безопасности России. Социальные технологии и современное общество. СПб.: Профессия, 2018. С. 32-39.

17. Вирок від 11 жовтня 2018 р Олександрійський міськрайонний суд Кіровоградської області у справі 398/2213/17 <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/77087942>

18. Вирок від 23.04.19 Мар'їнський районний суд Донецької області справа №237/2029/19 <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81492235>

19. Вирок Київського районного суду м. Харкова у справі №640/10659/18

20. Віденська Декларація та Програма дій прийнята на Всесвітній конференції з прав людини 25 червня 1993 року у Відні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504

21. Вовк О. Й. Карпічков В. О. Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року як правова пам'ятка міського самоврядування України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки. - 2018. - Т. 29(68), №6. - С. 1-6.

22. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства. Х. : Основа, 1994. 640 с.

23. Гаджиев К. С. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования // Вопросы философии. 1991. №7. С. 19-35.

24. Гапончук В.В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій. URL: http://idpnan.org.ua/files/2021/gaponchuk-v.v.-kriminalno-pravova-protidiya-publichnim-zaklikam-do-vchinennya-zlochinnih-diy_d_.pdf

25. Генрих Н. В. Квашиш В. Е. Понятие уголовного права. Общество и право. 2016. №1 (55). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-ugolovnogo-prava>

26. Гладкий С.О. Конституційний принцип плюралізму: джерела формування та юридичний зміст. Держава і право. Сер. Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. 2001, вип. 14. С.11-18.

27. Гоббс Т. Основы философии. Часть вторая. О человеке. Сочинения в 2 т. Т. 1. М.: Наука, 1990. 391с.

28. Голубева Н.Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. Актуальні проблеми держави і права. 2010. Вип. 53. С. 103-114.

29. Господство права и правосудие переходного периода в конфликтных и постконфликтных обществах. Доклад Генерального секретаря от 23.08.2004 года S/2004/616. URL: <https://undocs.org/ru/s/2004/616>

30. Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру Української держави. Право і Безпека. 2014. №4 (55). С. 12–15.

31. Гроссман В.С. Жизнь и судьба. Москва. ЭКСМО. 2010. 1441 с.

32. Дементьева Е.Е. Экономическая преступность и борьба с ней в странах с развитой рыночной экономикой (на материалах США и Германии) //Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом. Выпуск 5. М. 1992. С. 13-14.

33. Демиденко Г.Г. Історія вчень про право і державу: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Консум, 2007. 432 с.

34. Декларація з питання верховенства права на національному та міжнародному рівнях, прийнята Резолюцією №67/1 Генеральної Асамблеї ООН від 24.09.2012 року, URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/ruleoflaw2012.shtml.

35. Декларація про державний суверенітет України — передумова її незалежності та демократичного розвитку: Матеріали наук.-практ. Конф. (м. Харків, 16 червня 2010 року) /редкол. : Ю.П. Битяк, І.В. Яковюк, Г.В. Чапала. - Х. : НДІ держ. Буд-ва та місц. Самоврядування, 2010. 160 с.

36. Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співпраці між державами у відповідності до Статуту ООН прийнятої відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року №2625 (XXV). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml

37. Діордіца І. В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08.

«Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 2008. 20 с.

38. Дьяков С. В. Государственные преступления против основ конституционного строя и безопасности государства и государственная преступность. М. : норма, 1999. 307 с //Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2000. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2000-03-087-dyakov-s-v-gosudarstvennye-prestupleniya-protiv-osnov-konstitutsionnogo-stroya-i-bezopasnosti-gosudarstva-i-gosudarstvennaya> (дата обращения: 06.07.2021).

39. Дьяков С. В. Государственные преступления против основ конституционного строя и безопасности государства и государственная преступность. Москва: Норма, 1999. 307 с.

40. Дьяков С.В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2009. С. 30-31.

41. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін від 05 квітня 1710 року, URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

42. Документ Копенгагенської наради Конференції по людському виміру НБСЄ прийнятий 29 червня 1990 року (наведений у витягах). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_082

43. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства. Репринтное воспроизведение издания 1908 года. Одесса. Юрид. літ., 2005. 958 с.

44. Елисеев С. А. Понятие Особенной части уголовного права //Вестн. Том. гос. ун-та. 2012. №361. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-osobennoy-chasti-ugolovnogo-prava> (дата обращения: 20.08.2021).
45. Енгибарян Р.В. Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции. Москва. Норма, 2007. 496 с.
46. Есипов В. В. Очерк русского уголовного права. Часть общая. Преступления и преступники. Наказание и наказуемые. Варшава, 1894. 424 с.
47. Єна І. О. Покарання за злочини проти основ національної безпеки (держави) відповідно до норм Руської правди та Литовських статутів /І. О. Єна //Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право». - 2018. - Вип. 29. - С. 87-95.
48. Єна І. О. Санкції за злочини проти основ національної безпеки України: окремі закономірності та проблеми побудови Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Випуск 4(29) Том 1. С. 116-119.
49. Єпур М.В. Покарання за злочини проти держави за Статутами Великого князівства Литовського /М.В. Єпур //Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць /редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса : Юрид. л-ра, 2009. – Вип. 49. – С. 239–243.
50. Жаглин А.В. Общественная безопасность как социальное явление и элемент системы национальной безопасности //Вестник Воронежского института МВД России. 2007. №1.
51. Загальна декларація прав людини прийнятої та проголошена резолюцією 217 А Генеральної Асамблеї від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
52. Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19 червня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-18#n5>

53. Закон України «Про столицю України — місто-герой Київ» №401 — XIV прийнятий від 15.01.1999 року, в редакції від 01.01.2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/401-14>.

54. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207-18 від 15.04.2014 року в редакції від 04.11. 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii>.

55. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 №2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

56. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» №776/97-ВР прийнятий 23.12.1997 року в редакції від 04.11.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>

57. Закон України «Про міжнародні договори України» №1906-IV прийнятий 29.06.2004 року із змінами від 20.07.2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

58. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» №2411-VI від 01 липня 2010 року в редакції від 08 липня 2018 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

59. Закон України «Про захист економічної конкуренції» №2210-III від 11 січня 2001 року в редакції від 07 березня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/ed20180307#n12>

60. Зінченко О. В. Конституції Скандинавських країн: порівняльний аналіз. Вісник Національної академії правових наук України. - 2017. - №1. - С. 58-68.

61. Ирошников Д.В., Ларина Л. Ю. К вопросу о государственной и общественной безопасности как объекте уголовно-правовой охраны. Вестник РУДН. Серия: Юридические науки. 2014. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-gosudarstvennoy-i-obschestvennoy-bezopasnosti-kak-obekte-ugolovno-pravovoy-ohrany> (дата обращения: 01.07.2021).

62. Ільницька С. Історія становлення законодавства про кримінально-правову охорону конституційного ладу України. Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. 2013. Вип. 58. С. 289-295.

63. Кампо В. Судова доктрина верховенства права: український досвід в європейському контексті//Юридичний журнал. 2008. №12. С. 116- 124.

64. Ким Е. В., Ким А. В., Зуева К. А. Безопасность государства как объект уголовно-правовой охраны. Электронное научное издание «Ученые заметки ТОГУ» 2014, Том 5, №4, С. 373 – 377 https://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2014/TGU_5_206.pdf

65. Кияшко О. О. Проблеми визначення родового об'єкта для злочину, передбаченого статтею 112 кримінального кодексу України. Південноукраїнський правничий часопис №4 Том 1, 2018. С. 46-49.

66. Козланюк В. К. Злочини проти «маєстата государева» як вид державних злочинів за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Національний університет «Одеська юридична академія». 2019. Том 30 (69) No 5 2019С.19-23.

67. Конин В.Н. Общественная безопасность как социально-правовое явление //Административное право и процесс. 2012. №4. С. 42-44.

68. Конституція Австрійської республіки від 10.11.1920 року. URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=160> .

69. Коментар до статті 109. Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/107.php>

70. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод прийнята 04 жовтня 1950 РОКУ, ратифікована Законом України №475/97-ВР від 17 липня 1997 року в редакції від 02 жовтня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

71. Конституція Бельгії від 17 лютого 1994 року (консолідований текст) URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=157> ;

72. Конституції Грецької Республіки від 11 червня 1975 року URL: <https://worldconstitutions.ru/?p=153>
73. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ. Москаленко О.М., 2018. 62 с.
74. Конституция в XXI веке: сравнительно-правовое исследование: монография/отв. ред. В.Е. Чиркин. Москва. Норма: ИНФРА-М, 2011. 656 с.
75. Конституция зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Европейский союз, Соединенные Штаты Америки, Япония, Индия: учеб. Пособие./[сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков]. 5-е изд., перераб. и доп. Москва. Волтерс Клувер, 2007. 608 с.
76. Конституція Республіки Білорусь ухвалена 15.03.1994 року із змінами внесеними на республіканських референдумах 24.11.1996 року та 17.10.2004 року, URL: <http://pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>
77. Конституція Республіки Ірландія, ухвалена 29 грудня 1937 року. URL:http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/ireland/irelnd-r.htm
78. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. 2-е вид. Київ: «Атіка», 2002. 639 с.
79. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи//Право України. 2010. №3. С. 6-18.
80. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина загальна: Курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
81. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. Москва : Академия МВД СССР, 1980. 246 с.
82. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. – Донецьк : Юрид. акад. МВС; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

83. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Учебное пособие. Волгоград : НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1976. 120 с.
84. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Загальна частина: курс лекцій. Київ : Наук. думка, 1996. 334 с.
85. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право: Навч. Посібник. 4-те видання, доповн., у 2-х частинах. Київ: Алтера, 2015. 416 с.
86. Котляревский С.А. Власть и право: Проблема правового государства. Москва. Мысль, 1915. 420 с.
87. Криминология : учебник /под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М. : Юристъ, 1999. 512 с.
88. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітн. 2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> (дата звернення: 10. 03. 2021).
89. Кримінальний кодекс України :науково-практичний коментар /за заг. ред.. В Т. Малярєнка та В.В. Сташиса. Харків : ТОВ «Одіссей». 2004.
90. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Алієва О. М. та ін. ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. 7-е вид., перероб. і допов. Харків : Одіссей, 2011. 824 с.
91. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Баулін Ю. В. та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.
92. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. /за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 1: Загальна частина /Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. Харків: Право, 2013. 376 с.
93. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. /Баулін Ю. В. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В.

І. Тютюгіна. Вид. 5-те, допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 2013. 1040 с.

94. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /Баулін Ю. В. та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

95. Кримінальне право. Загальна частина : підручник /за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1112 с.

96. Кримінальне право України. Особлива частина: Навчальний посібник /Виговський Д. Л. та ін.; за ред. О. М. Омельчука. Київ : Алерта ; КНТ; ЦУЛ, 2010. 496 с.

97. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник /Александров Ю. В. та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. вид. 2-ге, переробл. та доповн. Київ : Атіка, 2008. 712 с.

98. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /Бабий А. П. та ін. ; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Харків : Одіссей, 2009. 496 с.

99. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник /Баулін Ю. В. та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.11.2020).

101. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник /М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 480 с.

102. Кузнецов А.П. Понятие, общая характеристика преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства //Социально-политические науки. 2017. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie->

obschaya-harakteristika-prestupleniy-protiv-osnov-konstitutsionnogo-stroya-i-bezopasnosti-gosudarstva (дата обращения: 05.07.2021).

103. Лантінов Я. О. Щодо сутності категорія «нація» як частини когнітивного конструкта «національна безпека України як об'єкт кримінально-правової охорони». Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-й річниці незалежності України та 20-й річниці заснування інституту президентства в Україні (м. Суми, 21–22 травня 2011 р.) /Сумська філія ХНУВС. Суми : Університетська книга, 2011. С. 214–216.

104. Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальн. й посібн. /В.А. Ліпкан., І.В. Діордіца. - К. : КНТ, 2007. - 292 с.

105. Лозинська, К. Злочини проти основ національної безпеки України у вимірі кримінального права. Правова система України в умовах європейської інтеграції : погляд студентської молоді : зб. тез доп. III Міжнар. наук. студ. конф. [м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.] /редкол. : С. В. Банах, Т. В. Вовк, А. В. Грубінко [та ін.]. - Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 202-206.

106. Локк Д. Два трактата о правлении. Сочинения в 3-х т. Т. 3. М.: Мысль, 1988. 383с.

107. Манилов В.Л. Национальная безопасность ценности, интересы и цели. Военная мысль. №6 (11,12)/1995, с. 29-40.

108. Мучник А. Г. Комментарий к Конституции Украины. Київ. Парлам. изд-во, 2000. Кн. 1.

109. Малинин В. Б., Попов В. В., Спасенников Б. А. К вопросу о субъекте преступления в уголовном праве //Пенитенциарная наука. 2009. №7. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-subekte-prestupleniya-v-ugolovnom-prave> (дата обращения: 23.05.2021).

110. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права: учеб. Москва. ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. 768 с.

111. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

112. Мошняга Л.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти конституційних основ національної безпеки України: дис. ... к.ю.н. Харків: ХНУВС, 2011. 195 с.

113. Мошняга Л.В. Об'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України: актуальні питання вдосконалення ознак. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/38.pdf

114. Мошняга Л. В. Суб'єктивна сторона злочинів проти конституційних основ національної безпеки України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. №5. С. 75-82.

115. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /А. М. Бойко та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

116. Наумов А.В. Российское уголовное право: Курс лекций: В 3 т. Т. 3. Особенная часть (гл. X-XXI) /А.В. Наумов. Изд. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Волтерс. Каувер, 2007. 656 с.

117. Невідома Н. В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2 Кримінального кодексу України): проблемні питання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2017. Вип. 44(2). С. 102-104.

118. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства. Учебник для юридических вузов и факультетов. Москва, Издательство НОРМА. 2000. 552 с.

119. Нестеров С.В. Понятие общественной безопасности //Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2013. №11 (127). С. 45-61.

120. Об'єктивна сторона злочину – матеріали з Вікіпедії. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B1%27%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0_%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%83

121. Олейніков Д.О. Суб'єктивна сторона злочинів проти основ національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. К., 2014. 242 с.

122. Орлова О.В. Государство, гражданское общество, право, личность. Право и Государство: теория и практика. 2015.

123. Орлова О.В. Гражданское общество как многоуровневая система. Право и политика. 2007. С.11-16.

124. Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. /редкол. : Тацій В. Я. (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. гол. ред.) та ін. Х. : Право, 2012. 632 с.

125. Основи конституційного ладу України: Навчальний посібник. А.М.Колодій, В.В.Копейчиков, С.Л.Лисенков, В.В.Медведчук. Київ. Либідь, 1997. 206 с.

126. Пионтковский А.А. Курс советского уголовного права. М.: Наука, 1970. Т. 4. 516 с.

127. Попович О.В. Фінансування дій, учинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, у системі злочинів проти основ національної безпеки України. науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 2, 2020.С. 228-233.

128. Постанова Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 09 квітня 2020 року справа №336/295/18

провадження №51-9520км18 <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88749772>

129. Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України. НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. Київ: Ін Юре, 1997. 39 с.

130. Прієшкіна О. Конституційний лад та економічна система: загальнотеоретичні аспекти. Юридичний вісник. 2015. №1. С. 23-30.

131. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС. Аналітична записка [Електронний ресурс]. URL: <http://en.niss.gov.ua/articles/376/>

132. Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки України. Методичні поради і завдання URL : http://nulu.edu.ua/materials/files/criminal_law_1/0133/01.pdf

133. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 №2469-УІІ. Відомості Верховної Ради України. 2018. №31.

134. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Підручник: /За заг. ред. д.ю.н., проф. В.Ф. Погорілка Київ. «Наукова думка»; Прецедент, 2006. 344 с.

135. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод підписаний 20 березня 1952 року в редакції із змінами внесеними Протоколом №11 від 11 травня 1994 року, ратифікованого Законом України №475/97-ВР від 17 липня 1997 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535

136. Рабінович П. М. Конституційні гарантії прав людини і громадянина: можливості модернізації в Україні. Право України. 2012. №8. С. 50-59.

137. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 5, частини сьомої статті 6 Закону України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» (справа щодо сумісності мандата депутата Верховної Ради АРК з іншими

видами діяльності) №19-рп/2001с від 21.12.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-01> .

138. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про державний бюджет України на 1999 рік « від 24 червня 1999 року №6-рп/1999 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99> .

139. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідальності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб, яких призначає на посаду за згодою Верховної Ради України Президент України або Верховна Рада України за поданням Президента України» №7-рп/2000 від 27 квітня 2000 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-00>

140. Рішення Конституційного Суду України №15 - рп/2004 від 02 листопада 2004 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>

141. Рішення Конституційного суду України №15-рп/2004 від 02 листопада 2004 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> ;

142. Рішення Конституційного суду України №2-рп/2004 від 24 березня 2005 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-05> ;

143. Рішення Конституційного суду України №5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>

144. Рішення Конституційного Суду України)№6-рп/2005 від 05 жовтня 2005 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>

145. Рішення Конституційного Суду України №4-зп від 03 жовтня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97>

146. Рішення Конституційного Суду України №3-зп від 11 липня 1997 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97>

147. Рішення Конституційного Суду України №8-рп/2002 від 07 травня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>
148. Рішення Конституційного Суду України №7-рп/200130 від 30 травня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01>
149. Рішення Конституційного Суду України №13-ра/2000 від 16.11.2000 року, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>
150. Рішення Конституційного Суду України №3-рп/2012 від 25 січня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#n54>
151. Рішення Конституційного Суду України №12-рп/98 від 09 липня 1998 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>
152. Рішення Конституційного Суду України №6-рп/99 від 24 червня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99>
153. Рішення Суду Європейського Союзу від 05.02.1963 року винесеного по справі Ван Генд Ен Лоос проти Адміністрації внутрішніх доходів Нідерландів. URL : <https://eulaw.ru/translation/van-gend-en-loos-protiv-administratsii-vnutrennih-dohodov-niderlandov/>
154. Розова Т.В., Барков В.Ю. Специфіка становлення громадянського суспільства в Україні: Монографія. Одеса: Юридична література, 2003. 336 с.
155. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 286 с.
156. Рубашенко Н. А. Основы национальной безопасности как родовой объект преступлений: эволюционный аспект. *Leges et Vita*. 2019. №12/2. С. 94–97.
157. Рубашенко М. А. Публічні заклики як наскрізний кримінально-правовий термін: постановка питання. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 142-149.

158. Румянцев. О. Г. Основы конституционного строя Российской Федерации: понятие, содержание, проблемы становления. автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1994. 288 с.

159. Рябчук В. Н. Государственная измена и шпионаж: уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб.: Юридический центр Пресс, 2007. С. 319 - 320.

160. Серебренникова А. В. Особенная часть Уголовного кодекса Германии: общая характеристика. М., 2002. 135 с.

161. Сидорова С.А. К вопросу о понятии «общественная безопасность» //Право и политика: теоретические и практические проблемы: сб. материалов I Международной научнопрактической конференции, 2 ноября 2012 г. /отв. ред. А.В. Малько; Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина. — Рязань, 2012.

162. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейников Д.О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків : Право, 2016. 232 с.

163. Скрипнюк О. В. Сучасний конституційний процес в Україні: передумови, завдання та перспективи. Право України. 2012. №8. С. 35-42.

164. Скулыш Е. Д., Шамара А. В. Проблема систематизации законодательства об уголовной ответственности: предмет дискуссии в теории уголовного права украины Вісник Асоціації кримінального права України, 2014, №2(3) С. 29-44.

165. Слінько Д. С. Кримінально-правова характеристика дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади. Вісник Асоціації кримінального права України, 2014, № 2(3). С.175-187.

166. Смирнов В.А. Цель как признак субъективной стороны преступления //Сибирский юридический вестник. 2014. №1. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/tsel-kak-priznak-subektivnoy-storony-prestupleniya>
(дата обращения: 2.07.2021).

167. Соловйова А.М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження. Вінниця; «Вінницька газета», 2018. 460 с.

168. Соловйова А.М. Примушування до виконання цивильно-правових зобов'язань: монографія. Київ: КНТ, 2007. 176 с.

169. Справа №632/1866/18 провадження №1-кп/632/166/18
<https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78872856>

170. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року /За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — О.: Юрид. л-ра, 2003. — 560 с.

171. Статут Організації Об'єднаних Націй в редакції від 16 вересня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

172. Стецюк П.Б. Конституційно-правове регулювання державних символів України. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеню канд. юрид. наук. Харків, 1994. 17 с.

173. Стиранка М.Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні. дис. ... доктора філософії. Львів, 2020. 264 с.

174. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. СПб., 1902. 821 с.

175. Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу : дис. ... канд. юрид. Наук. київ, 2004. —218 с.

176. Стрельцов Є.Л., Соловйова А.М., Герелюк Т.Б. Об'єкти культурної спадщини в країнах Східної Європи: кримінально-правова охорона: монографія. Київ: Національна академія управління, 2021. 264 с.

177. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія/Перекл. з англ. А. Іщенко. Київ. Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

178. Тацій В.Я. Імплементація європейських стандартів у галузі прав людини — важливий напрям правової політики України. Право України, 2010, Вип. 10. С. 48-58.

179. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков : Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1988. 198 с.

180. Тацій В. Я. Об'єкт злочину. Вісник асоціації кримінального права України. 2013. №1. С. 131–134.

181. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навчальний посібник. Харків : УкрЮА, 1994. 76 с.

182. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва. Норма, 1996. 432 с.

183. Тихонова О. В. Об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину: співвідношення понять науковий вісник. 2014. Львівського державного університету внутрішніх справ С. 244-251.

184. Тодика О.Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства: монографія. за редакцією О.В. Петришина; Нац. Юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків. Право, 2007. 480 с.

185. Томчук І. О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. Право і суспільство. 2015. №4(3). С. 189-194.

186. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления /В. М. Трубников //Право і безпека. 2002. №1. С. 84—87.

187. Уголовный кодекс Швеции. Москва, 2000. 166 с.

188. Уголовное право России. Части Общая и Особенная. Под ред. А.И.Парога. Москва, 2005. 495 с.

189. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник /Алиева Е. Н. и др. ; отв. ред Е. Л. Стрельцов. Харьков : Одиссей, 2009. 344 с.

190. Уголовное право. Особенная часть //Под ред. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамовой и Г.П.Новоселова. М., 1998. 768 с.

191. Фрицький О. Ф. Конституційне пра-во України : підручник. Київ. 2002. 536 с.
192. Философский энциклопедический словарь. Москва.1993. 222 с.
193. Философия права. Хрестоматия: Учеб. Пособие для студентов высших учебных заведений/под ред. Н.И. Панова. - Составлю: Панов Н.И., Бачинин В.А., Святоцкий А.Д. Київ: Издательский Дом «Ин Юре», 2002. 692 с.
194. Чапчиков С.Ю. Концептуальные основания национальной безопасности и механизм ее обеспечения: теоретико-правовое исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Юго-Западный государственный университет. Курск, 2018. 48 с.
195. Чернявский Д. О. Уголовно-правовая характеристика публичных призывов к нарушению территориальной целостности Российской Федерации : автореф. дис... канд. юрид. наук; Ун-т прокуратуры РФ. М. : [б. и.], 2018. 27 с.
196. Чорний Р. Л. Змова про вчинення дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади: юридичний аналіз складу злочину. Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 4, 2013. С.265-280.
197. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі І Особливої частини КК України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2013. No. 2. С. 346-357.
198. Чуваков О. А. Преступления против основ национальной безопасности Украины: понятие и признаки *Legea și Viața* 306 (6/2), 2017. С. 92-96.
199. Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки України //Кримінальне право України. Особлива частина : підручник Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К. : Юрид. думка, 2004.

200. Хартія економічних прав та обов'язків держав підписана 12 грудня 1974 року на двадцять дев'ятій сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077

201. Хашматулла Б. Правова система — центральна категорія порівняльного правознавства. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 21. С. 27-32.

202. Хлебушкин А. Г. Уголовно-правовая политика Российской Федерации в сфере охраны основ конституционного строя : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук : специальность 12.00.08. Место защиты: С.-Петерб. ун-т МВД РФ. Санкт-Петербург, 2016. 41 с.

203. Цымбал В.А. О подходах к определению содержания общественной безопасности //Современное право. 2010. №5. С. 26-28.

204. Чичерин Б. Н. О народном представительстве. Москва. Типография Товарищества И.Д. Сытина, 1899 год. 810 с.

205. Чугуников И. И. Объект преступления в современной уголовно-правовой науке: традиции и новации. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 17. С. 314-347.

206. Шамара О. В. Архітектоніка Особливої частини Кримінального кодексу України: відповідність Конституції України. матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) /МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х. : Золота миля, 2013. С.304-306.

207. Шамара О. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (19 квіт. 2013 р., м. Харків) /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінолог. асоц. України. Х. : Золота миля, 2013. С. 305–307.

208. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. Київ. Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

209. Швед А.Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Норвегії. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 05 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 241–243.

210. Швед А.Ю. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2020. No 23. С. 98–108.

211. Швед А.Ю. Кримінально-правовий захист територіальної цілісності та недоторканності держави як складова частина конституційного ладу. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. No 4. С. 102–107.

212. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина. Конституційні засади кримінального права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 52–56.

213. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційного ладу в умовах глобалізації. Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 73–76.

214. Швед А.Ю. Основи конституційного ладу в Стратегії національної безпеки України. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. No 6. С. 176–179.

215. Швед А.Ю. Правова охорона основ конституційного ладу. European Reforms Bulletin. 2020. No 4. С. 102–107.

216. Швед А.Ю. Реалізація принципу верховенства права та кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина за законодавством України. Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної

науково-практичної конференції (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 119–123.

217. Швед А.Ю. Суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони. Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 121–124.

218. Шульга А. М. Теоретичне визначення суб'єкта кримінальних правопорушень проти земельних ресурсів України та його вплив на правозастосування. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №1. С. 252-255. - DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/63>.

219. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. 472 с.

220. Щербаков А.В. Проблемы определения субъекта преступления в современном уголовном праве //Пробелы в российском законодательстве. 2013. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-opredeleniya-subekta-prestupleniya-v-sovremennom-ugolovnom-prave>

221. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ. «Укр. Енцикл.», 1998 р., Т. 2: Д-Й. 1999. 744 с.

222. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ. «Укр. Енцикл.», 1998 р., Т. 5. П-С. 2003. 736 с.

223. Ярмыш Н. Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики). Харьков: Основа, 1999. 68 с.

224. Яхьяева М.У., Губина А.М. Понятие и сущность национальной безопасности России, как объекта уголовно-правовой охраны //Colloquium-journal. 2020. №20 (72). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-suschnost-natsionalnoy-bezopasnosti-rossii-kak-obekta-ugolovno-pravovoy-ohrany> (дата обращения: 06.07.2021).

225. Aiškinamasis raštas dėl baudžiamojo kodekso 122 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto. <https://e-seimas.lrs.lt>

226. Andersen K. Regulation or Deregulation in European Company Law – A Challenge, in Bernitz, U. (ed), Modern Company Law for a European Economy. Ways and Means, Stockholm 2006. 263 p.

227. Anderson Alan B. The Diversity and Complexity of Separatist Movements in Europe. Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe. Vol 17, No 3, 2018, 4-44

228. Bertnes Pål A. og Kongshavn, Halvor (1989) Juridisk kildesøking [Legal Information Retrieval]. Det juridiske fakultetsbiblioteks skriftserie, no 4. Oslo: Det juridiske fakultetsbibliotek

229. Bertnes Pål A. (red.)(1997) Juridisk oppslagsbok. 19th ed. Oslo: Ad Notam Gyldendal

230. Bertnes Pål A. og Kongshavn, Halvor (2005) Praktisk rettskildelære: juridisk informasjonssøking. 3. utg. Oslo: Gyldendal

231. Bertnes Pål A. og Kongshavn, Halvor (1997) Praktisk rettskildelære, en håndbok for jusstudiet [a textbook on the study of law]. Oslo. Det juridiske bibliotekfond, Ad Notam Gyldendal

232. Bertnes Pål A. og Kongshavn, Halvor (1992) Praktisk rettskildelære. Juridisk kildesøking i Norge, øvrige nordiske land og EF [Textbook on Sources to Legal Information. Legal Information Retrieval in Norway, the other Nordic Countries and EEC]. Oslo: Det juridiske bibliotekfond, Ad Notam Gyldendal

233. Bertnes Pål A. (1993) Sources to Legal Information in Norway. International Journal of Legal Information, 21, 154-166

234. Bertnes Pål A. (1997) Norway. Information sources in law, 2nd ed., 341-

235. Bezsusudnia Yuliya. The conditionality of criminalization the extremism in Ukraine. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/14275/1/konf_05062019_17_20_bezsusudnia.pdf

236. Boucht J (1999) De nordiska juristmötena och rättsgemenskapen i Norden. *Defensor Legis* 5:748–775

237. Buskjær Christensen M, Fenger N (2009) Nordisk samarbejde om gennemførelse af EU- og EØS-lovgivning. Realiteter og perspektiver. *TemaNord* 2009:575. Copenhagen, Nordisk ministerråd.

238. Carsten G (1993) Europäische Integration und nordische Zusammenarbeit auf dem Gebiet des Zivilrechts. *Zeitschrift für europäisches Zivilrecht* p 335–348

239. Constitution of Finland URL: https://www.legislationline.org/download/id/8202/file/Finland_Constitution_1999_am2018_en.pdf

240. Constitution of Sweden. URL: <https://www.riksdagen.se/globalassets/07.-dokument--lagar/the-constitution-of-sweden-160628.pdf>

241. Constitution of the Kingdom of Norway (1814, amended 2020) URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/constitutions/country/11/North%20Macedonia/show>

242. Constitution of the Republic of Iceland (1999, amended 2013) URL: https://www.legislationline.org/download/id/5107/file/Iceland_constitution_1999_as_of_2013_en.pdf

243. Criminal Code of Denmark (as of 2005) (English). URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/34>

244. Criminal Code of Finland. URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>

245. Criminal Code of Latvia. URL: https://www.legislationline.org/download/id/9122/file/Latvia_Criminal%20Code%20as%20of%202020.pdf

246. Criminal Code of Norway URL:
<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/11/Norway/show>
247. Criminal Code of Sweden. URL:
https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf
248. Criminal Code of the Republic of Lithuania URL:
https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf
249. Derlén M. A. Castle in the Air. The Complexity of the Multilingual Interpretation of European Community Law, dissertation, Departement of Law, Umeå University, 2007, 53 p.
250. Eurojuris España. Denmark Legal Guide. 2018. Available at:
<http://www.asociacion-eurojuris.es/en/denmark-legal-guide/>
251. General Penal Code of Iceland (1940, amended 2015) (English version)
<https://www.legislationline.org/download/id/6159/file/General%20Penal%20Code%20of%20Iceland%201940,%20amended%202015.pdf>
252. Giuseppe Franco Ferrari (ed.), Two centuries of Norwegian constitution: between tradition and innovation (Eleven International Publishing, 2015).
253. Head M. Crimes Against The State from treason to terrorism. Law, Politics & International Relations. London, 2016. 310 p.
254. Herbert L. Packer. Offenses against the State. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 339, Crime and the American Penal System (Jan., 1962), pp. 77-89 (13 pages).
255. Hiorthoy, F. (2016). Scandinavian law. [online] Encyclopedia Britannica. Available at: <https://www.britannica.com/topic/Scandinavian-law>
256. Hofer H. von. Brott och straff i Skandinavien //Nord. tidsskr. for kriminalvid. København, 2003. Årg. 90, N 3. – S. 178–191.

257. Husa, J., Nuotio, K. and Pihlajamäki, H. (2007). *Nordic law*. Antwerp: Intersentia.
258. Husa J (2015) *A new introduction to comparative law*. Oxford, Hart Publishing.
259. Husa J (2000) Guarding the Constitutionality of Laws in the Nordic Countries: a Comparative Perspective. *American Journal of Comparative Law*, p 345–382.
260. Husa J (2004) Classification of Legal Families Today. *Revue de Droit Comparé* 56:11–23.
261. Letto-Vanamo P (2014) Judicial Dispute Resolution and its Many Alternatives: The Nordic Experience. In Zekoll J, Bälz M, Amelung I (eds), *Formalisation and Flexibilisation in Dispute Resolution*. Leiden, Brill, p 151–164.
262. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai». <https://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta523/content>
263. Lög um breyting á almennum hegningarlögum og lögum um refsíabyrgð lögaðila vegna mútugreiðslu til opinbers starfsmanns (hryðjuverk). <https://www.althingi.is/altext/stjt/2002.099.html>
264. Malmström Å. Rättsordningarnas system. Några synpunkter på ett klassifikationsproblem inom den jämförande rättsvetenskapen. Festskrift till Håkan Nial. Stockholm 1966, 368 pp.
265. Malmström Å. The System of Legal Systems. Notes on a Problem of Classification in Comparative Law, 13 *Scandinavian Studies in Law*, 1969, 127 pp.
266. Matteucci M (1956) The Scandinavian legislative co-operation as a model for a European co-operation. In *The Swedish Branch of the International Law*

Association, The Swedish Association for International Maritime Law (eds) *Liber Amicorum to Algot Bagge*. Stockholm, Norstedt, p 136–145.

267. Modeer KÅ (1998) Nordisk juristkultur en del av rättskulturen – Förändring och stabilitet. In Letto-Vanamo P (ed) *Nordisk identitet. Nordisk rätt i europeisk gemenskap*. Helsinki, Institutet för internationell ekonomisk rätt, p 1–14.

268. Modéer KÅ (2005). *Renässans för den nordiske juristen?* Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, p 58–70.

269. Nergelius J. *Constitutional law in Sweden*, 2nd ed. (Kluwer Law International, 2015).

270. Nergelius J. *Religion and law in Sweden* (Kluwer Law International, 2016).

271. Penal Code of Estonia. URL: https://www.legislationline.org/download/id/9098/file/EST_CC_as%20of%20May%202021.pdf

272. Petré G (1983) Helsingforsöverenskommelsens tillkomst. *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, p 62–72.

273. Pihlajamäki H (2004) *Against Metaphysics in Law: The Historical Background of American and Scandinavian Legal Realism Compared*. *American Journal of Comparative Law*, p 469–488.

274. Redden Kenneth Robert (ed.), *Modern legal systems cyclopedia* (W.S. Hein, 1984 -), vol. 4, ch.6

275. Rheinstein, M. *The Growth of Scandinavian Law*. 21st ed. [ebook] Chicago: University of Chicago Law Review. 2018. Available at: https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=13373&context=journal_articles

276. Rikoksen aihe ja sen merkit. URL: <https://fi.hoboetc.com/zakon/33584-subekt-prestupleniya-i-ego-priznaki.html>

277. Rosenkjoer Ulla, Gleerup Ane Lind. *An introduction to Danish law* (Forlaget Drammelstrupgaard, 2008).

278. Shved A. Yu. Crimes against the constitutional principles of the national security under the legislation of Ukraine and the Scandinavian countries. *Znanstvena Misel*. 2021. No 55. C. 21–24.

279. Shved A.Yu. To the questions of the crimes against national security under the legislation of the Scandinavian countries and Ukraine. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. No 2. C. 53–62.

280. Sff.is. The legal system in Iceland | sff.is. [online] Available at: <https://sff.is/en/legislation/legal-system-iceland>

281. Stenius H (2013) A Nordic Conceptual Universe. In Haggren H, Rainio-Niemi J, Vauhkonen J (eds), *Multi-layered Historicity of the Present – Approaches to Social Science History*. Helsinki, University of Helsinki, Department of Political and Economic Studies, p 93–104

282. Swift, H. LibGuides: Nordic countries: IALS Library Guides. [online] [Libguides.ials.sas.ac.uk](https://libguides.ials.sas.ac.uk/nordic). Available at: <https://libguides.ials.sas.ac.uk/nordic>

283. Tamm D (1978) Anders Sandøe Ørsted and the Influence from Civil Law upon Danish Private Law at the Beginning of the 19th Century. *Scandinavian Studies in Law* vol 22, pp 243-265

284. Tamm D (1984) The Danish code of 1683: An early European Code in an International Context. *Scandinavian Studies in Law* vol 28, pp 163-180

285. Tamm D, Andersen P, Vogt H (eds) (2011) *How Nordic are the Nordic Medieval Laws: Proceedings from the first Carlsberg Conference on Medieval Legal History*. Copenhagen, Djøf

286. Tamm D, Slottved E (2009). *The University of Copenhagen: A Danish centre of learning since 1479*. Copenhagen: University of Copenhagen

287. Tamm D (2011) *The History of Danish Law: Selected Articles and Bibliography*. Copenhagen, Djøf

288. Tamm H (1972) *De nordiske juristmøder 1872–1972 – Nordisk retssamvirke gennem 100 år*. Copenhagen, Nyt nordisk Forlag Arnold Busck

289. Träskman P (2012) Finsk, svensk och nordisk straffrätt - och den europeiska - några reflektioner. In Hyttinen T (ed) Rikoksesta ja rangaistuksesta. Juhlajulkaisu Pekka Viljanen 1952 26/8 2012. Turku, Turun yliopisto, p 257-70
290. The Living US Constitution. Completely rev. and enl. Presented with historical notes by Saul K. Padover. New York, New American Library, 1983 — 383 p.
291. Ulf B. What is Scandinavian Law? Concept, Characteristics, Future. URL: <https://www.scandinavianlaw.se/pdf/50-1.pdf>
292. Wahlgren P. What is Scandinavian law? Social private law. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, Law Faculty, Stockholm University. 2007.
293. Wiklund C (2000) 1962 års Helsingforsavtal – den första heltäckande nordiska samarbetstraktaten. In Sundelius B, Wiklund C (eds) Norden i sicksack – Tre spårbyten inom nordisk samarbete. Stockholm, Santérus Förlag, p 91–103
294. Wilhelmsson T (1985) Den nordiska rättsgemenskapen och rättskälleläran. Tidsskrift for rettsvitenskap, p 181–197
295. Wilhelmsson T (2005) Det bristfälliga nordiska lagstiftningssamarbetet och Helsingfors- fördraget. In Nordiska ministerrådet, Lagstiftningspolitik – Nordiskt seminarium om lagstiftningspolitik, TemaNord 516. Copenhagen, Nordiska ministerrådet, p 117-127
296. Wind M, Føllesdal A (eds) (2009) Nordic Reluctance towards Judicial Review under Siege. Special issue of Nordic Journal of Human Rights 27/2
297. Wiklund C (1987) Helsingforsöverenskommelsens tillkomst. Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, p 328–343.
298. Zweigert, K. & Kötz, H., ed. Introduction to Comparative Law. 3rd revised ed., Oxford 1998. 708 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Швед А.Ю. Конституційний лад як об'єкт кримінально-правової охорони. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. №23. С. 98–108.
2. Швед А.Ю. Кримінально-правовий захист територіальної цілісності та недоторканності держави як складова частина конституційного ладу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С. 102–107.
3. Shved A. Yu. Crimes against the constitutional principles of the national security under the legislation of Ukraine and the Scandinavian countries. *Znanstvena Misel*. 2021. №55. С. 21–24.
4. Shved A.Yu. To the questions of the crimes against national security under the legislation of the Scandinavian countries and Ukraine. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №2. С. 53–62.
5. Швед А.Ю. Основи конституційного ладу в Стратегії національної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. №6. С. 176–179.
6. Швед А.Ю. Правова охорона основ конституційного ладу. *European Reforms Bulletin*. 2020. №4. С. 102–107.
7. Швед А.Ю. Реалізація принципу верховенства права та кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина за законодавством України. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 119–123.

8. Швед А.Ю. Суверенітет як об'єкт кримінально-правової охорони. *Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 26 жовтня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 121–124.

9. Швед А.Ю. Злочини проти конституційних засад національної безпеки за законодавством України та Норвегії. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 05 травня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 241–243.

10. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційних прав та свобод людини і громадянина. *Конституційні засади кримінального права України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 грудня 2020 р.). Київ, 2020. С. 52–56.

11. Швед А.Ю. Кримінально-правова охорона конституційного ладу в умовах глобалізації. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 73–76.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні положення, теоретичні і практичні висновки дисертаційної роботи апробовані під час обговорення дисертації та окремих її розділів на засіданнях кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України та на 5 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях та семінарах, серед яких: «Політико-правова доктрина державного суверенітету в умовах глобалізації» (м. Одеса, 26 жовтня 2018 року); «Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні» (м. Одеса, 12–13 лютого 2021 р.); «Конституційні засади

кримінального права України» (м. Київ, 22 грудня 2020 р.); «Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Дніпро, 5–6 лютого 2021 р.); «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.).

Додаток Б

**Найбільш типові склади злочинів проти конституційних засад
національної безпеки за кримінальними законами Скандинавських країн**

№	країна	стаття
1.	Данія	Згідно з §98 (1) КК Данії будь-яка особа, яка за допомогою іноземної допомоги, застосувавши силу чи погрожуючи таким чином, вчиняє дію, спрямовану на підпорядкування датської держави або її частини під іноземне панування або на відокремлення будь-якої частини державі, карається покарання у виді позбавлення волі до довічного ув'язнення. Відповідно до частини 2 §98 КК Данії таке ж покарання застосовується також до будь-якої особи, яка з метою, зазначеної у частині першій [вище], організує масштабний саботаж, зупинення виробництва або руху, а також до будь-якої особи, яка бере участь у такому акті, усвідомлюючи його призначення.
2.	Данія	Відповідно до §112 КК Данії будь-яка особа, яка вчиняє діяння,

		спрямоване проти життя короля або конституційного регента, карається позбавленням волі на термін не менше шести років.
3.	Данія	Згідно з ч. 1 §100 КК Данії будь-яка особа, яка публічними заявами підбурює дії ворога проти датської держави або створює очевидну небезпеку таких дій, підлягає ув'язненню на строк не більше шести років. А відповідно до ч. 2 §100 КК Данії будь-яка особа, яка публічними заявами підбурює втручання іноземної держави у справи данської держави або яка створює очевидну небезпеку такого втручання, підлягає штрафу або ув'язненню на строк, що не перевищує одного року.
4.	Данія	Згідно з §101 будь-яка особа, яка в умовах війни, що загрожує, окупації чи будь-яких інших бойових дій, вчиняє акт, за допомогою якого готується допомога противнику, карається позбавленням волі на строк не більше 16 років.

5.	Швеція	Ст. 1 Глави 18 КК Швеції Особа, яка, з метою зміни форми правління, збройним шляхом або іншими насильницькими засобами, примусово перешкоджатиме чи вживатиме дії, що несуть небезпеку реалізації заходів або рішень Глави держави, Уряду, Риксдагу [Парламенту – <i>зазначено авторкою</i>] чи вищих судів, якщо це не державна зрада, чи заколот, особа має бути засуджена до позбавлення волі на певний строк від десяти до вісімнадцяти років, або до довічного ув'язнення.
6.	Ісландія	Відповідно до ч. 1 ст. 98 КК Ісландії розпалювання або спрямовування заколоту з метою зміни конституційного устрою держави карається позбавленням волі на строк не менше 3 років або довічно. У ч. 2 ст. 98 КК Ісландії зазначено, що будь-яка особа, яка бере участь у повстанні такого типу, і будь -яка особа, яка визнана

		винною у дії, спрямованій на незаконну зміну конституційної структури, буде засуджена до 8 років позбавлення волі.
7.	Ісландія	Відповідно до ст. 99 будь-які дії, спрямовані на вбивство [Президента] 1) або особи, яка здійснює справу [Повноваження президента] 1) карається позбавленням волі на строк не менше 6 років.
8.	Ісландія	Відповідно до ст. 100 будь-яка особа, яка нападає на Альтинг (Альтинг – це Парламент Ісландії – <i>примітка авторки</i>) таким чином, що створює загрозу його незалежності, видає наказ, спрямований на це, або підкоряється такому наказу, підлягає ув'язненню на термін не менше 1 року; у разі тяжкого злочину покарання може мати форму довічного ув'язнення. Те саме покарання буде застосовано до будь-якої особи, яка в такий самий спосіб ображає [Президента] 1) або особу, що здійснює [президентські повноваження] 1), урядові міністерству, Суду імпічменту або

		Верховному Суду.
9.	Ісландія	Відповідно до ст. 100 КК Ісландії [Покарання до довічного позбавлення волі може бути накладено на будь-яку особу, яка вчиняє один або кілька з наведених нижче терористичних актів з наміром викликати у громадськості серйозний страх або незаконно примусити ісландців чи іноземців, владу або міжнародні установи вжити заходів або утриматися від дій з метою послаблення або пошкодження конституційної структури чи політичної, економічної чи соціальної основи держави чи міжнародного інституту:] 1. вбивство за статтею 211, 2. напад за статтею 218, 3. позбавлення свободи згідно зі статтею 226, 4. порушення безпеки руху згідно з частиною першою статті 168, втручання з експлуатацією транспортних засобів громадського транспорту тощо згідно з першим абзацом Стаття 176 або заподіяння

		великої шкоди майну згідно з другим абзацом статті 257, ці правопорушення вчинені таким чином, що створюють загрозу для людського життя або заподіяння великої фінансової шкоди, 5. викрадення повітряного судна відповідно до пункту 2 статті 165 або напад в аеропорту, призначеному для міжнародних повітряних перевезень згідно з абзацом третім статті 165, 6. підпал згідно з другим абзацом статті 164, що спричинило вибух, розповсюдження шкідливих газів, затоплення, аварію корабля, залізниці, автомобільну або авіаційну катастрофу або аварії за участю подібних транспортних засобів або транспортних засобів відповідно до першого пункту статті 165 ; спричинення загальної нестачі питної води або потрапляння шкідливих речовин у водойму чи водопровідні труби згідно з першим абзацом статті 170, або впровадження токсичних чи інших небезпечних речовин у об'єкти,
--	--	--

		призначені для продажу чи загального користування згідно з першим абзацом статті 171. Таке ж покарання застосовується до будь-якої особи, яка з тією ж метою погрожує скоїти правопорушення, зазначені в першій частині.
10.	Ісландія	Відповідно до ст. 100 b KK Ісландії будь-яка особа, яка прямо чи опосередковано підтримує особу, суспільство чи групу, яка вчиняє або має на меті скоїти теракт згідно зі статтею 100 а, шляхом внесення коштів чи надання іншої фінансової допомоги, надання чи збирання коштів чи зробивши доступними кошти іншим способом, карається до 10 років позбавлення волі. Відповідно до ст.100 с KK Ісландії будь-яка особа, яка за допомогою слова чи діла, пропаганди, заохоченням чи іншим способом підтримує карану діяльність або спільні цілі суспільства чи групи, які вчинили одне чи кілька порушень статті 100 а або стаття 100 b, чия діяльність чи цілі передбачають вчинення одного

		або кількох таких порушень, карається до 6 років позбавлення волі.
11.	Ісландія	Відповідно до ст. 101 КК Ісландії якщо дія, за яку передбачено покарання у главах XXIII, XXIV або XXV цього Закону, спрямована на [Президента] або особу, яка здійснює [президентські повноваження] і на яку не поширюється стаття 99 або стаття 100, покарання, передбачене за правопорушення, може бути збільшено, хоча і не більше ніж удвічі від передбаченого. Якщо така дія спрямована проти найближчих родичів Президента таким чином, який можна вважати спрямованим проти його чи її оселі, покарання може бути збільшено, додавши ще до половини.
12.	Ісландія	Відповідно до ст. 102 КК Ісландії будь-яка особа, яка прагне перешкоджати [виборам Президента], 1) виборам до Альтингі, виборам до місцевих рад чи виборам на інші державні посади,

		а також будь-яка особа, яка сфальсифікувала або визнала недійсними результати таких виборів, підлягає ув'язненню на строк до 4 років. [Те саме покарання] накладається, якщо така дія, як описана вище, спрямована на голосування, дозволене законом з громадських питань.
13.	Ісландія	Відповідно до ст. 103 КК Ісландії будь-яка особа, винна у наступних діях під час виборів, зазначених в першому абзаці статті 102, підлягає ... до 2 років ув'язнення або штрафу, якщо злочин незначний: 1. Отримання для себе або інших можливості взяти участь незаконно під час голосування. 2. Спроба шляхом незаконного примусу скоротити свободу або зловживання службовим становищем, змусити когось проголосувати певним чином чи не голосувати. 3. Вдається, шляхом шахрайських заходів, щоб хтось не

		голосував вони мали намір це зробити або організувати так, щоб їх голос був недійсним або мав ефект, відмінний від очікуваного виборцем. 4. Виплачує, обіцяє платити або пропонує комусь виплатити гроші чи іншу винагороду для того, щоб вони проголосували певним чином або не голосували. 5. Приймає, просить або приймає обіцянку грошей або інших надходжень для голосування певним чином чи не голосування.
14.	Ісландія	Відповідно до ст. 105 КК Ісландії провадження, що впливає із правопорушень, передбачених статтями 99 та 101, може бути розпочато лише за умови, що [буде встановлено], що порядок дій у всіх випадках відповідає правилам [кримінального процесу].
15.	Фінляндія	У ст. 1 глави 12 КК Фінляндії передбачено кримінальну відповідальність за посягання на конституційні засади суверенітету Фінляндії. Глава має назву – «Порушення суверенітету Фінляндії» (578/1997). У статті 1

		зазначено, що особа, яка внаслідок насильства або погрози насильством або військового чи економічного тиску чи підтримки з боку іноземної держави: (1) надання Фінляндії або її частини підпорядкуванню владі іноземної держави, (2) відокремлення частини Фінляндії від решти території, або (3) інше серйозне обмеження суверенітету Фінляндії, вчинення діяння, яке спричиняє небезпеку досягнення зазначеної мети, буде засуджено за компрометацію суверенітету Фінляндії до позбавлення волі принаймні на один і не більше десяти років.
16.	Норвегія	відповідно до ст. 111 КК Норвегії покарання у виді позбавлення волі на строк, що не перевищує 15 років, застосовується до будь-якої особи, яка внаслідок застосування сили, погроз чи інших незаконних засобів, створює ризик для Норвегії або її частини: а) приєднання до іншої держави, б) потрапляючи під владу іноземної держави, в) або держава, яка є

		політично або військово союзником з Норвегією, що зазнає війни або воєнних дій, г) зазнає матеріальних обмежень щодо свого права на самовизначення, або д) відділення [сепарації].
17.	Норвегія	Ст. 112 КК Норвегії передбачає відповідальність за вчинення кваліфікованого складу злочину – «Посилення порушення норвезької автономії та миру». Згідно зі ст. 112 КК Норвегії покарання за злісне порушення автономії та миру Норвегії передбачає позбавлення волі на строк не більше 21 року. Визначаючи, чи є порушення кваліфікованим, слід звернути особливу увагу на те, чи: а) [таке діяння] мало особливо серйозні наслідки для Норвегії, б) [таке діяння] воно була вчинене шляхом організованої збройної операції, використання страху втручання іноземної держави або загрози такого, в) винний є членом Уряду, Парламенту або Верховного Суду

		або членом вищого цивільного чи військового керівництва країни, г) дія спричинила загибель людського життя або ризик [такої загибелі].
18.	Норвегія	стаття 114 «Порушення норми норвезької Конституції» Покарання за тяжке порушення норвезької Конституції передбачає позбавлення волі на строк не більше 21 року. Визначаючи, чи є порушення тяжким, особлива вага має надаватися питанням, зазначеним у розділах 112, а) - г).
19.	Норвегія	Стаття 115 «Напад на діяльність вищих державних органів» Покарання у вигляді позбавлення волі на строк, що не перевищує 10 років, застосовується до будь-якої особи, яка силою, погрозами чи іншими незаконними засобами накладає на короля, регента, уряд, парламент, Верховний суд чи суд імпідменту або члени цих установ, які ризикують перешкодити чи вплинути на їх діяльність.

20.	Норвегія	Стаття 117 «Втручання у важливі інститути суспільства» Покарання у вигляді позбавлення волі на строк, що не перевищує шести років, застосовується до будь -якої особи, яка силою, насильством, погрозами чи іншими незаконними та організованими засобами втручається у діяльність таких важливих інститутів суспільства, як державна влада, політична партія чи медіа підприємство і тим самим ставить під загрозу важливі суспільні інтереси.
21.	Норвегія	Стаття 118 «Посилене втручання у важливі інститути суспільства» Покарання за посилення втручання у важливі інститути суспільства - це позбавлення волі на строк не більше 15 років. Визначаючи, чи втручання посилюється, особливу увагу слід приділяти питанням, зазначеним у розділах 112, а) - г).

Додаток В.

Співвідношення понять «злочини проти конституційних засад національної безпеки» та «сепаратизм».

Додаток Г.

**Поняття злочинів проти конституційних засад національної безпеки
України**

